

ÚJ FORRÁS 2024.2

Gary Snyder versei 3

TrailókJjanáth Gószvámi: A kabát (próza) 6

Billy Collins versei 12

Charles Baxter: Sorsjáték (próza) 16

Hegedűs Gyöngyi versei 30

Uri Asaf versei 33

Nagy Róbert – Kosztolánczy Tibor: Csillaghullás (filmnovella) 34

Wehner Tibor: Újabb előadhatatlan színjáték-futamok 2. 44

Angyalosi Gergely: „A semmi ősebb”?

(Bergson, az „egzisztencialisták” és magyar írók a Semmiről) 52

Mizsur Dániel: A semmi, a valami és a bűn

(Esterházy Péter – Szüts Miklós: *A bűnös*) 71

Kőhegyi András: „Ez nem a vég, ez csak a folytatás”

(K. Varga Bence: *Repedések könyve*) 79

Debreczeny György versei 83

Zsidó Piroska: Jegyzőkönyv rablásról (vers) 85

Szentirmai Mária: Utazás délre (próza) 88

Gál Csaba versei 92

Dukay Barnabás: az inas ásít(t) (vers) 94

Jász Attila: Utolsó csendfokozatok (Király György képeiről) 96

A borítón és a lapzárókon Király György munkái

E számunk szerzői:

Angyalosi Gergely irodalomtörténész (Bp.), Asaf, Uri költő, festő, műfordító (Bp.), Bangha Imre fordító (Oxford), Baxter, Charles amerikai író, költő, esszéista (Minneapolis), Collins, Billy amerikai költő (Winter Park, Florida), Debreczeny György költő (Bp.), Dukay Barnabás zenszerző (Bp.), Gál Csaba költő (Bp.), Gószvámi, TrailókJanáth indiai író (1906–1988), Hegedűs Gyöngyi költő (Bp.), Jász Attila költő, szerkesztő (Csömör), Kosztolánczy Tibor író, irodalomtörténész (Bp.), Kőhegyi András kritikus (Bp.), Mizsur Dániel irodalomtörténész (Bp.), Nagy Róbert író (Bp.), Snyder, Gary amerikai költő, esszéista (Kitkitdizze), Szentimrei Mária író (Győr), Szilágyi Mihály műfordító (Bp.), Wehner Tibor író, művészettörténész (Bp.), Zsidó Piroska költő, fordító (Szákszend)

Vannak, akik bonyolult dolgokat tesznek,
ezerszám megragadnak
és munkára fognak minket.
Pokolra jut a világ
összes falvaival, ösvényeivel.
Nem ilyen szokott lenni
a vadludak serege.
Fognak a bölények.

Tollat tépnek, ámbráért cetet ölnek.

Egy kis tücsök
a „Kiotóban született tavaszi dal”
gépírási oldalán
A jól hangolt zongora* ütemére
ápolja testét.
Abbahagyom a gépelést, és nagyítóval nézem.
Milyen kifinomult! Milyen ügyes!

Senki nem érti az Állatok Királyságát.

Ha fut a patak
kiszalad a vers
Ha szárazra apad
kavicsgúlát emelsz

A MŰLT ÉS A KARMÁM

4 Azt mondtad, akkor októberben
a hosszúra nőtt, száraz fűben,
mikor eldöntötted, szabad leszel:
„Talán majd egyszer tíz év múlva”.

A főiskola után még láttalak
egyszer. Furcsa voltál. És én
megszállottja voltam egy tervnek.

Most már több mint tíz év
eltelt; mindig tudtam,
hol voltál – elmehettem volna
hozzád, hátha
visszanyerem szerelmedet.
Még mindig szingli vagy.

Nem mentem. Azt gondoltam,
egyedül kell célt érnem.
Megtettem.

Csak álomban, mint e hajnalon,
tér vissza testembe-lelkembe
ifjonti szerelmünk
szédítő, elsöprő ereje.

Nekünk mindaz megvolt,
amit mások kívánnak, keresnek.
Tizenkilenc évesen túlléptünk rajta.

Ősinek érzem magam, mintha
több életet éltem volna.

És talán sose fogom megtudni,
hogyan bolond vagyok-e
vagy azt tettem,
ami előző életemből következett.

SZERELEM

Szeress szerelem mielőtt kifekszenek a fák
törzsük lecsapja a bogyókat
Mielőtt mohó erős indák kúsznak be az ajtón
és a levegő megtelik verebekkel

5

Szerettelek szerelem csarnokokban otthonokban
és végig a hosszú könyvtárteremben
Szerettelek a fenyvesben és a hóban
és most a fekete ribiszkét szeretem

Szilágyi Mihály fordításai

Gary Snyder (sz. San Francisco, 1930) Pulitzer-díjas amerikai költő, esszéista. A beat-nemzedék tagjaként indult, a zen buddhizmus felé fordult és környezetvédelmi aktivista lett. Mint egyetemi professor emeritus vonult vissza a Sierra Nevada lábánál épült tanyájára. Jack Kerouac Dharma hobók című regényében (Szukits Könyvkiadó, 2006; ford. Szántai Zsolt, Jónás Zsolt) róla mintázta a főhős, Japhy Ryder alakját.

* Johann Sebastian Bach: Das Wohltemperiertes Klavier című, oktatás céljára komponált kétrészes műve.

Ramén Baruvá végül korrepetálásra adta magát. Azzal, hogy fia főiskolára ment, kitágult számára a világ, és egyúttal megnőtt az adóssága. Nem volt tehát választása. Ezért aztán naponta két mérföldet gyalogolt Szadánand

6 TrailókJjanáth Gószvámi

A KABÁT

Házáriká házáig. – Már hat hónapja. Mindig ugyanabba a házba, ugyanabban az időben. Mindenképpen megdolgozik a pénzéért, és nem is hiába. Már nyolcvan rúpiát kéz-

hez kapott. Negyven viszont még most is hátra van. Egy este, remélve, hogy alkalma nyílik majd a hátralevő fizetés ügyét felhozni, odament Házárikához.

– Ó, tanító úr! Jöjjön, üljön le! Szeretnék egy fontos ügyet négyszemközt megbeszélni önnel – szólította meg Házáriká mielőtt még ő szóhoz jutott volna.

– Természetesen. Miről lenne szó? Épp azért jöttem, mert gondoltam, hogy szüksége lehet rám – kontrázott rá ravaszul Baruvá.

– És igen, kéthavi fizetéssel még mindig tartozom önnek. Ki fogom fizetni. Még néhány napba telik. Érti ugye? A mi időnk lejárt, és az önöké jött el. Már egy éve, hogy olyan tétlenül ülök itthon, mint learatott tarlón a csősz. A vagyonomat élem fel. Nincs munka, nincs vevő, nincs bevétel. Tönkre vagyok menve, tanító úr, teljesen tönkre vagyok menve. Az a kevés, ami volt az is elillant. Másként, tudja, szóra sem volna érdemes az a negyven rúpia.

– Azt mondja, hogy nincs munka, és nincs bevétel. De nekünk nem kell újra meg újra öntől bevásárolnunk? Nem értem, hogy önnek miért ne lenne bevétele. Szerintem most is van, de talán nincs kétszeres haszna, mint korábban.

Baruvá megpróbált mosolyogni.

– Mit is mondjak, tanító úr! A jutaültetvényemen például kétszázezres veszteségem volt. A mustárral sem kevesebb mint ötvenezer. Mondja csak meg maga, honnan jöhetne pénz? Hogyan lehet így gazdálkodnom? Tavaly építettem a házat. Arra is elment legalább százezer. És van a házból haszon? Azt a gazdálkodás hozza. Ezért hát, hogy tudjak ekkora veszteségek mellett megélni? – és Házáriká választ várva Baruván tartotta a szemét.

– Hm, úgy tűnik, önöknek is voltak nehézségei. De képzelje magát az én helyzetembe! Három éve változatlanul hatvan rúpia a fizetésem. Éjt nappalá téve dolgozom, és reménykedem, hogy megleszek valahogy. Ha viszont önöknek támad kisebb nehézsége, már azt is istenverésnek vélik – mondta Baruvá elgondolkodva.

– Látom, nem tudok önnel szót érteni – szakította félbe mosolyogva Házáriká. – Na, de hagyjuk most ezt. Ide figyeljen! Ó, el is felejtettem, kér

egy kis teát? Nagyon lehűlt a levegő... Hé, Dhanijá! Dhanijá! Hozz két csésze teát?

– Most nem kérek, köszönöm. Késő este van. Mondja el inkább, mit óhajt! – Most Baruvá szakította félbe Házárikát.

– Rendben! Figyeljen ide! Önök ugyebár jó barátságban vannak Bharáli úrral. Gyakran járnak össze, különösen a felesége ápol jó viszonyt Bharálinéval.

– Nos hát, barátságban vagyunk. De ön miféle Bharálról beszél? A mezőgazdasági osztályt felügyelő Bharálról?

– Ugyan már! Nála is nagyobbról! – Jelezte mosolyogva Házáriká, hogy kire is utalt.

– Aha, értem már. De hát ő fontos beosztásban van. Nagy tiszteletnek örvend, és sok ügyet intéz. Hogyan is gondolhatnék én, jelentéktelen ember a vele való barátságra?

– Ön jól tudja, mire gondolok. Szólna Bharálinak pár szót az érdekekben? Ez önnek szóra sem érdemes jelentéktelenség. Mikor legközelebb találkoznak, csak odavet neki néhány szót. Önnek az a két szava százezer rúpiánál is többet érhet számomra.

– Azt, hogy ilyen sokat ér a szavam, csak most tudtam meg öntől. Pedig én jóideje ingyen osztottam őket – vágott vissza élcelődve Baruvá.

– Pontosan ebben áll az ön nagyszerűsége. Mindenki tudja, hogy pénze nincs, de valaki számára maga is fontos ember. Különben miért is tisztelné önt ennyire Bharáli?

Ahogy a ravasz emberek szokása, Házáriká fokozatosan dicsérte Baruvát azért, hogy ráálljon arra, amit kér tőle, arra, ami igazából csak az ő érdeke. Baruvá bevette a csalit, és elégedetten mosolygott.

– Értse meg, Baruvá, eljárt a munkálkodás felett az idő: se kereslet nincs rá, se haszon belőle. A szerződések korát éljük. Nem vette még észre? Egyik üzletember a másik után veti magát a szerződésekre. Példának okáért vegyük csak Saikiá esetét. Csak az utóbbi egy év alatt mekkorát lépett előre. Munka, termelés, meg hasonló dolgok mind értelmetlenek. Manapság a szerződés örvend megbecsülésnek, és jövedelem is abból származik. Kérem, hogy tegye meg ezt a keveset a kedvemért! Ne feledkezzen meg róla, és szölgön az érdekekben pár szót Bharálinak!

– Ön állandóan csak Bharálit emlegeti, pedig nem ő köti a szerződéseket – vágott közbe kérdésével Baruvá.

– Hát nem érti? Valóban nem Bharáli köti a szerződéseket, de főnöke előtt atyai tekintéllyel bír. Újfajta idöket élünk. Manapság a főnöknek is van főnöke. És Bharáli az. Figyelje csak meg, hogy minden fejes rá hallgat. Úgy tűnik, elfelejtette annak az Ahmadnak az esetét. Nem adta meg Bharálinak

a megfelelő tiszteletet. Ezért aztán jól megkapta a magáét. Asszonyt-gyereket hátra kellett hagynia, és most az istenhátamögötti Gáro-hegyekben eszi a gyökérgumókat szegényes fizetéséből. Érti már, tanító úr? Olyasmi, amit más ember tíz nap alatt sem tud elvégezni, ha elnyeri Bharáli tetszését, egy nap alatt megvan.

– Ezek nagy emberek ügyei. Mindegyikük ugyebár köztisztelőben áll. Na de jól van. Ha önnek ez valamire jó, hát legyen! Szólok az érdekében.

– Ide figyeljen, tanító úr! – ugrott fel örömeiben Házáriká. – Ha sikerül mindezt véghezvinnem, akkor tudja, úgy tervezem... Önnek sem egyszerű az örökös esti idejálás. Errefele nagy a hideg is. Magam is röstellem. Ön jár hozzám, hogy a fiamat tanítsa, és még egy meleg kabátja sincs. Most nem a fizetéséről beszélek, mert ez számomra presztízskérdés. Ha belehalok is, nem kerülhetem el. De nem ám.

– Tudja, Házáriká úr, mi tanítófélék mások büszkeségében vagyunk büszkék, és mások szerencséjében szerencsések. Az igazság királyától, Juddhishthirától kapjuk hivatásunkat, ámde éhségünket és szakadt ruhánkat ő nem orvosolja.

– Ezen ne bánkódjon tanító úr! Változnak az idők! És ha sínre kerül az ügyem, akkor... nem, semmi haszna mindezt most elmondanom. Szerencse kérdése. Ha örömet leli bennünk Laksmi, a gazdagság istennője, akkor egy nap alatt megváltozik minden. Ráadásul későre jár. Nem akarom tovább untatni. Ha holnap módját ejti, hogy beszéljen Bharálival, akkor holnapután már mehetek is hozzá.

– Így is lesz! Nem lesz nehéz dolog. – Baruvá üres kézzel, de ígéretekkel telve ment el Házárikától. Jövőképet kapott, és egyre azon gondolkodott ahogy a keskeny ösvényeken, a szúrós kövek között lépkedett.

Házáriká rövid időn belül közeli barátságba került Bharálival, aki mindenkéhez kedves ember. Hamar kiismeri a másikat, és jól tudja, hogy kire érdemes szánnia az idejét. Már hat éve törődik az emberekkel jelenlegi állásában. Van, akiben a reményt tartja, van, akit munkára alkalmaz, van, akire csak odafigyel. Nem csoda, ha egy ilyen ember egy pillanat alatt felfigyelt Házáriká képességeire, ékesszólására és pragmatizmusára. Bharáli mindig tisztelettel viseltetett a tehetséges emberek iránt. Ezért aztán Házáriká vágya hamar beteljesült. Kis idő múlva kétszázézes szerződés volt a kezében.

Házárikának, aki nem sokkal azelőtt csak szomorúan ült, mint a tűzok, egyszerre semmi szabad ideje sem lett. Látogatói megsaporodtak. A munkásokat és a kisebb-nagyobb munkavezetőket nem is említem, még maga Bharáli is megtisztelte időnként a házát, hogy egyet beszélgessen, teázzon vagy cigarettázzon. Ramén Baruvá is a megszokott módon járt oda, csak ő nem beszélgetett, nem teázott, és cigarettát is a saját zsebéből szívott.

Az aratásvégi ünnep közeledtével Baruvának már hatvan rúpia fizetése volt visszatartva. Általában amennyit csak tudott, félretett az ünnepekre. A gyerekeinek hozzá kell majd járulnia a Tudásistennő-ünnep költségeihez. Új ruha is kell nekik a hideg évszakra. Mindemellett az aratásünnepre is kell egy kis félretett pénz. Már a harmadik napja nem sikerült Házárikával találkoznia. Mikor aztán maga Házáriká üzent érte, magán kívül volt az örömtől, szinte megrészegeedett a reménytől, hogy végre pénzt kap.

– Üljön le, tanító úr! Megérti ugye, hogy tele lettem a teendővel? Nagyszerű megbízatásra tettem szert. Napközben semmi időm nincsen, és még éjszaka sem tudok aludni. Ha ezt korábban tudtam volna, soha nem vágtam volna bele ebbe a dologba. Nehéz előrelépni, de visszafordulni sem lehet.

– De hát miért fordulna vissza? Nem elég, ha bemutat másfél-százezernyi kiadást a kétszázezres szerződésre?

– Uramisten! Miket beszél? Megmarad talán az emberek szemében a becsületem, ha én is úgy svindlizek, mint mások. Ha kell, még a házamat és a földemet is eladom, de nem hagyom bevégzetlen a munkát. Nem több a pénz, mint a becsület. Ha ezt más nem érti is, Szadánand Házáriká nagyon jól tudja.

Baruvá a fülét hegyezve leste az alkalmat. Ha ezen a napon is üres kézzel tér vissza, akkor nagy bajban lesz.

– Ezért vállalom fel annyi kiadást, és szórom a pénzt: tíz helyett húsz rúpiát, száz helyett kétszázat. Feladtam az Ellenőrzött Vásárt. Nincs fiam, aki eddig hibát talált volna bennem, és most miután az ön jóvoltából csak a szerződéssel foglalkozom, senki más sem fog. Hibátlanul végzem a vallási szertartásokat. Most szeretném az önnel való hátralékomat is kiegyenlíteni. Megjöttek a hidegek, és kellemetlenül érzem magamat, hogy önnek gondot okoz az idejövétel. Az ön számára rendeltem és hoztattam ezt Sillongból. Nagyon megörvendeztet vele, ha viseli. Egyúttal vegye ezt a húsz rúpiát is. Önnek is lesznek kiadásai az ünnepre.

Házáriká felállt és egy kabátot nyomott Baruvá kezébe. Mivel ő a kérészt nem tudta visszautasítani, már a szobában felvette. A térde alá lógó, hosszú csokoládészínű kabát puha, sima és egyúttal meleg. Baruvá örömmel vegyes szégyenérzettel gyúrta a keze közé az anyagát. Házáriká mozdulatlanul bámulta, és meglepedett mosoly ragyogta be arcát.

– Nem szűk kissé a nyakán a gomb? – szakította meg Baruvá kelleetlenül a csendet.

– Dehogy! Két nap múlva helyre igazodik. Nagyon is jól fest magán, és tökéletesen illik a bőrszínéhez. Látja, tanító úr, én állom a szavamat. Még ha meghalok, sem állok el az adott szótól. Nem feledkeztem meg az ön jóletéről. Jobban örültem volna, ha már korábban oda tudom adni, de aztán arra

gondoltam, hogy ha valamit adni szeretnék, akkor ne az első benyomásra hallgassak, hanem valóban jól fessen az. Ezért aztán Sillongból jövet kicsit megkésett az áru.

10 Ramén Baruvá nem tudott szavakat találni. Maga sem tudta, hogy a kabátot viselve örömet érez-e vagy büntudatot. Soha életében senkitől nem fogadott el megkülönböztető bánásmódot. A nehézségeket télen-nyáron elviselte, és soha nem volt képes másfajta bánásmódot bárkitől is elvárni. Ezért aztán nem tudta pontosan eldönteni, hogy ezt a napot győzelemként vagy vereségként élje meg.

A kabát valóban melegen tartja. Ránézésre a ruhadarab gyönyörű, és ő is megszerette. Csodálatos az anyaga, és megelégedésében beleborzong, ha végigsimít rajta. Házáriká nagyszerű árut hozatott. Ha egyszer azt mondta, hogy ad, akkor ad is.

Baruvá hazaindult Házárikától. Valami megmagyarázhatatlan aggodalom járta át. Házáriká himalájai pásztorkutyája haragosan ugatva követte. Lehet, hogy az ő nyelvén így gratulált. Kissé tovább érve egy elámult tanító tapogatta végig a kabátját, és gratulált hozzá. Úgy tűnt, hogy a még mindig az iskolaépületben tevékenykedő iskolaszolga is az ő örömeiben osztozott, mikor messziről kézmozdulattal üdvözölte.

Baruvá felgyorsította a lépteit. Hideg szél fújt az út felett. De aznap egyáltalán nem didergett. Ez a szegények irányában oly kegyetlen istencsapása aznap nem bántotta; nem bántotta, mert a Házárikától kapott áthatolhatatlan pajzs védte. Ha lábán egy pár zokni, és fején pedig sapka lett volna, Baruvá még a mitikus Méru-hegy hidegeivel is képes lett volna megküzdeni. Nagyon kellemes közérzettel sétált. A hideg kikezdte ugyan ujjai hegyét, de amint a zsebébe dugta kezét, nem is érezte már. Most a szűrős kövekre sem haragudott, és a városatyákra sem szórt átkokat. Lassan lépkedve ért háza verandájához. Szeretett kutyája elébe futott, de most a szokásos módon farkát csóválva nem dobta előtte a földre magát, hanem szörnyűséges formát öltve támadásra készült – mintha fel sem ismerte volna.

– Mi történt? – jött ki azonnal a felesége, és amint meglátta Baruvát, csodálkozva kérdezte: – gyermekünk a hidegben dideregve jár a főiskolára, és te meg hogy-hogy így szórod a pénzt?

– Csak lassacskán! Ne zsörtölődj, mint Xanthippé. Legalább hadd fújjam ki magamat! – mondta miközben belépett a házba. Megérezve, hogy tévedett, a kutya is szégyenlősen, mintegy bocsánatáért esedezve leheveredett a lábához.

– Ide hallgass! Egyáltalán nem szórom a pénzt. Ez Házáriká ajándéka. Azé a Házárikáé, akiről egyszer Bharáliéknak beszéltem. Megnyerte a tendert. Ez a fizetség érte, hogy jutalomnak ne mondjam. Na, hogy áll rajtam? Nézd csak, milyen erős anyagból varrták. Az ára sem lehet kevés. Még legalább százötven rúpiát.

Baruvá még be sem fejezte mondandóját, mikor Kanak előpattant a szobából, ahol tanult.

– Mit mondott, édesapám? Mégiscsak hozott ajándékot Házárikától?

– Ez, fiam, nem ajándék, hanem jutalom. Nem bírjátok felfogni?

– futotta el Baruvát a harag.

11

– Édesapám, most azonnal vigye vissza a kabátot! Ha mindeddig megvolt kabát nélkül, ezentúl is meglesz. Az a csaló gazember nem bírt mást kitalálni, és végül ezt a fegyvert vetette be.

– Csak lassacskán, fiam! Mi végre viselkedtek így? Megsértettelek én benneteket valamivel is, hogy most azonnal vissza kelljen adnom a kabátot? – nézett csodálkozva Baruvá fiára és feleségére.

– Mi, fiatalok a korrupció és az erőszak ellen küzdünk, és új világ létrehozásáról álmodunk, amelyben az emberek nem esküdnek össze, hogy elnyomják és gyötörjék a másikat. Mi fiatalok épp azért álltunk össze, hogy ezek ellen harcba álljunk. Legeslegelőször Bharálit és Saikjít vettük célba. Kiáltványt is adtunk ki ellenük. A januári aratásünnep első napján lesz a nagygyűlésünk, és konkrét javaslatokat fogunk megszavazni. Hát nem érti, édesapám, hogy azért tette, hogy én veszítsem el a hitelemet mások előtt? Az ön tisztessége mögé rejtözve próbálja a saját malmára hajtani a vizet.

Kanak egy lélegzetvétellel mondta el mindezt. Baruvá nem tudott és nem is akart a mondottakba belegondolni. Nem esett jól neki, hogy ilyen kemény szavakkal illeti a fia. Mellesleg ő maga sem támogatta az országjobbítás azon módját, amit a fiatalok csoportja hirdetett.

– Mit fecsegsz össze-vissza? Házáriká fiát tanítom. Gazdag ember. Hát nem ő maga adta készakarattal? Nem és nem tudom visszaadni. Hogy érezné magát tőle? Mi dolgom vele, hogy ő maga jó ember, vagy gonosz? Nem sérthetem meg. De ha ez titeket mind ennyire bánt, soha nem veszem fel többet a kabátot. Csináljatok, amit akartok!

Haragjában Baruvá levette a kabátot, és felesége lába elé dobta. Az ott heverő kutya felugrott, beleharapott, és húzta kifele a házból.

Bangha Imre fordítása

Trailókanáth Gószvámi (1906–1988) novellája (*Étá garam kot*. In *Asamiya galpa samkalan*. I. kötet. szerk. Homén BARGOHAIN. Publication Board Assam, Guwahati, 1975, 163–172.) az asszámi irodalom kiemelkedő alkotása, mely a tizenötmillió indiai Asszám államban iskolai tananyag. A Bangladéstól északra és keletre elhelyezkedő Asszám nyelve az indoeurópai nyelvcsalád hagyományosan legkeletibb élő képviselője. E novella az első közvetlenül asszámiból fordított irodalmi mű magyarul. Köszönetemet fejezem ki Dhurdzsati Sarmának és Dilip Boráhnak a fordításhoz nyújtott segítségükért. (A ford.)

12 Billy Collins

TÉL

Langyos az öntöttvas fűtőtest,
a kutya az ágy lábánál szuszog,

és a szorosan bezárt ablakokat
jégkristályok hatszögei borítják.

Alig hallok a vadludak sirámain,
amint a végtelen égen elhúznak

élők és holtak, iskolák, börtönök,
és a falfehérré vált mezők fölött.

HALLGATUNK

Most elmondhatod, ami kikívánkozik.
A terem csendes.
Nem surrog a ventilátor, kihúztuk.
A lányt, aki ceruzájával
folyton az asztalt kocogtatja, kiküldtük.
Mondd el hát, mi jár a fejedben.
Hallani szeretnénk leveleid hangját,
eszköztárad feltárulását,
magányod dalait,
fájdalmaid dalait.
A vonatok a vágányon rostokolnak,
a hajók a kikötőben vesztegelnek.
A kutyák a fejüket forgatják,
az istenek léghajójukból lefelé tekintenek.
A város elnémult,
és minden jelenlevőnek van példánya.
Úgyhogy beszélj a szüleidről –
apádról, mikor a kormánynál ült,
kegyetlen anyádról, mikor a mosogatónál állt.
Halljunk minden felhőről, fáról, amelyet láttál.
Olvasd fel a verset, melyet ma este magaddal hoztál.
Az óceán hullámverése leállt,
hideg hallókürtjével egyik fülében
még Beethoven is felül a halálos ágyán.

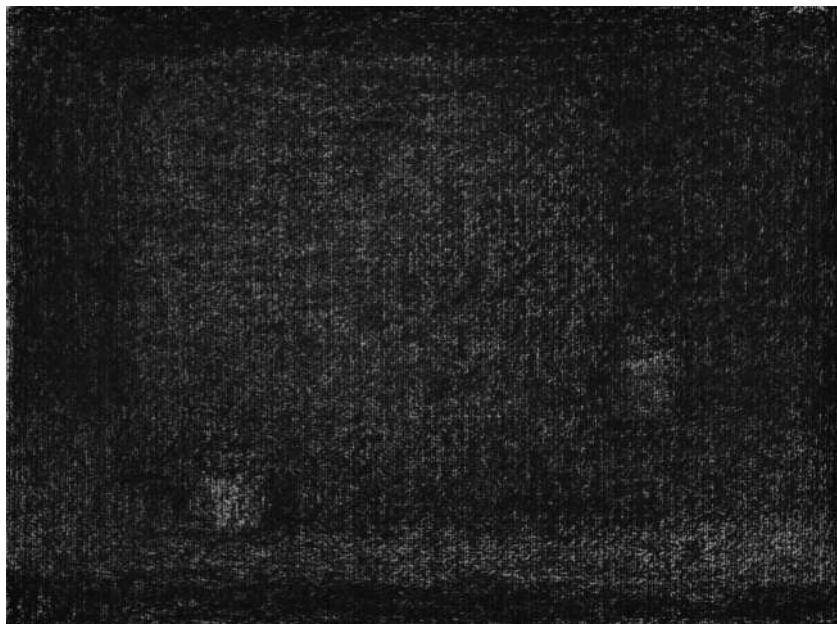
14 NIGHTCLUB

Olyan szép vagy,
és én, bolond, beléd szerettem;
visszatérő témája ez
verseknek, daloknak.
Úgy tűnik, nem variálható.
Sose hallottam azt énekelni,
hogy olyan szép vagyok,
és te, bolond, belém szerettél,
pedig nők és férfiak agyán
egyaránt átfutott már e gondolat.
Mint az is, hogy bolond vagy,
ha szépnek látsz.
Ilyet sose fogsz hallani,
az egészen biztos.

Ma délután különösebb ok nélkül
Johnny Hartmant hallgatom,
akinek sötét énekehangja
úgy fonja körül szerelem,
szépség és bolondság képzetét,
ahogy senki másé.
Olyan, mint hajnali háromkor
a füst, mely egy bárzongorán hagyott
cigarettekből kanyarog.
Füstcsóva, mely a nagy csillogásba tart,
mialatt a környező homályban
néhány szép bolond
kis asztalok mellé gyűlt hallgatni a zenét;
egyesek, mintegy rádőlve, előrehajolnak,
mások behunyják szemüket,
vagy italuk jégkockáját keringetve
lüketető álomba révülnek.

Itt bizony sok bolond szépség
virult ki éjfél után,
és nem vágyik haza,
főleg most, hogy a teremben mindenki
a nagydarab férfit nézi, akinek nyakában
arany csikóhalként csüng a tenorszaxofon.
Aki előrelép a pódium széléhez,
lenyújtja nekem hangszerét,
és biccent, hogy játsszak én.
Így hát ajkamhoz emelem a fúvókát
és teli tüdőből rázendítek.
Mindannyian bolondok vagyunk,
kezdi rögtönzött szólóm kifejteni,
olyan fenemód bolondok,
hogy megszépültünk – és nem is tudjuk.

Szilágyi Mihály fordításai

Szerda délután az ókori Egyiptom kézi működtetésű öntözőrendszeréről szóló földrajzóra és a rajzfoglalkozás között, melyen várost terveztünk egy hegylábra, negyedikes tanítónk, Mr. Hibler köhögni kezdett. Kezdeti tompa harákolása egy-

fajta csukott szájú kaffogásba torkollott.

– Oda süss, mindjárt felrobban – súgta nekem Carol.

Mr. Hibler köhögősen – fojtottan, szaggat-

tottan – szokott nevetni, ezért azt hittük, mulat valamin, de a vonalakból felnézve láttuk, hogy vörös a feje, és felfúvódnak az orcaí. Egyáltalán nem nevetett. Miközben a zsebkendőjébe harsogott, kétszer úgy előre görbödött, hogy függőönként fityegett a nyakkendője. Elnézést kért, majd folytatta a köhögést.

– Egy tízesbe, hogy holnap helyettesítőt kapunk – súgta Carol.

Carol az előttem lévő padban ült, és rossz kislány volt – amikor azt hitte senki nem látja, füzetlapba fújta ki az orrát, és a papírkosárba dobta méretes galacsinját –, de válsághelyzetben nem hamiskodott. Tudtam, hogy elveszíteném a tízest.

– Nem fogadok – mondtam.

Mire Mr. Hibner felsorakoztatott minket kicsengetés előtt, már alig tudott megszólalni.

– Sajnálom, gyerekek – nyögte. – Úgy látszik, elkaptam valamit.

– Remélem, holnapra jobban lesz, tanár úr – szólalt meg az örök nyalizó Bobby. Carol gúnyosan kuncogott. Miután Mr. Hibner kinyitotta az ajtót, az iskolabusz felé menet egy brancsunk, tőle hallótávolságon kívül érezve magát, hangosan krákogni és köhögni kezdett.

Lakhelyünk, Five Oaks vidéki zug volt, és Michiganben a kisegítő tanárok kínálata a helyi főiskolán végzett munkanélküli diplomásokra, mindössze négy anyukára korlátozódott. Hol itt, hol ott ugrottak be, laza órákat tartottak, vagy szorongva adták elő az anyagot, melyet néhány héttel azelőtt sajátítottak el. Így aztán meglepődtünk, mikor egy ismeretlen nő jött be órát tartani. Lila retikül, kockás szendvicssdoboz és néhány könyv volt a kezében. A könyveket Mr. Hibner asztalának egyik oldalára tette, a dobozt a másikra, a lemezjátészó mellé. Amikor bejött, hárman a terem végében a terráriumból kivett kaméleont járattuk az egyik műszálas függönyön.

Felénk tapsolt, és így szólt: – Fiúcskák, miben mesterkedtek ott?

Válaszunkat meg sem várva folytatta: – Csak nem egy állatot nyaggattok? Tegyétek vissza. Üljetek le a helyetekre. Most nincs időm kabalázni.

Csak néztünk.

– Fiúk, azt kértem, üljete le – ismételte meg.

Visszatettem a kaméleont a terráriumba, majd végig a tanárnőt figyelve a helyemre mentem. A tábla bal oldalára fehér és zöld krétával egy fát kezdett rajzolni. Nem volt szokványos valaki. A fája pedig va- 17
lahogy aránytalan lett, túlméretezett.

– Kell egy fa ebbe a terembe – mondta egy levél körvonalát megrajzolva. – Egy nagy, terebélyes, árnyat adó, lomblevelű... tölgyfa.

Vékony száalú, világos haját alacsony kontyba – mint évekkkel később megtudtam: chignonba – tekerte, és aranykeretes szemüveget viselt, melynek lenszéje a leghalványabb kék árnyalatban játszott. Harold, aki velem egyvonalban ült a túlsó padban, csak ennyit súgott: „marslakó”, és én bólintottam átérzve e nap nyilvánvaló furcsaságát. A tanárnő újabb ágat kanyarított, majd megfordult és így szólt:

– Jó reggelt! Azt hiszem, még nem kívántam mindannyiatoknak jó reggelt.

Szemből nézve nem volt határozott kora – egy felnőtt az felnőtt –, de a szája sarkától két éles ránc húzódott az álla felé. Eszembe jutott, hol láttam már ilyet: Pinocchio arcán. Bábura emlékeztető vonalak voltak.

– A becsöngetésig hátralévő rövid ideig még bámulhattok engem – mondta, miközben az utolsó busszal érkezők betódultak a terembe. Aztán nem engedem. Nézni lehet. Bámulni nem. Tapintatlanság bámulni, rossz neveltetésre vall. Így nem lehet ismerkedni.

Harold rám se nézett, belém se bökött, de – hogy a legutóbb érkezettek is humor heroldnak tartásák – ismét azt suttogetta: „marslakó”.

Miután mindenki helyet foglalt, a tanárnő befejezte a fát, finoman letette a krétát a lemezjátszóra, végigsimított a kezén, és felénk fordulva így szólt:

– Miss Ferenczi vagyok, a kisegítő tanárotok a mai napra. Nemrég kerültem ebbe a városba, és nem hiszem, hogy bármelyiketek ismerne. Ezért azzal kezdem, hogy elmondok magamról egy történetet.

Hátradőlünk, és mesélni kezdett. Elmondta, hogy a nagyapja magyar herceg volt, az anyja valami Flandriában született, zongorista lett, és „koronás főknék” adott koncerteket. Sokatmondó pillantást vetett ránk, aztán így folytatta:

– Grieg, a norvég mester, írt egy zongoraversenyt, anyám azzal aratott sikert első fellépésén Londonban.

Tekintete végigfutott a mennyezeten. Mi is felnéztünk. Nem volt ott más csak plafon.

– Olyan okokból, melyekre most nem térek ki, a sors Detroitba vetette családunkat, majd északra, a rémes Saginawba, és most itt vagyok Five Oaksban mint helyettesítő tanárotok a mai, október 11-i, szerdai napra. Remélem, jó nap lesz. Az előrejelzések egybehangzóan ezt mondják. Olvasással kezdünk. Vegyétek elő az olvasókönyveteket. Úgy tudom, „Széles látókör” vagy valami ilyesmi a címe.

18 Jeannie felemelte a kezét. Miss Ferenczi bólintott.
– Mr. Hibner mindig a Hűségsküvel kezdi a napot – csiripelte.
– Csakugyan? Ez esetben – mondta Miss Ferenczi – már igencsak jól tudjátok, és bizonyosan nem kell velem tölteni az időnket. Ma itt nem látom szükségét hűségsküt tenni. Mikor ennyi napfény árad be a terembe. Fogytán az időnk. Vegyétek elő a „Széles látókör”-t.

Csalódtunk, mert egy teljesen átlagos órát tartott szóhasználati és szövegértési gyakorlatokkal, memoriterekkel. És mintha nem érdekelt volna az anyag. Csak sóhajtozott, és a szemüvegét törölgette egy fodros, illatos kendővel, melyet bűvész módjára a bal ruhaujjából húzott elő.

Az olvasás után számtan következett. Ez volt a kedvenc délelőtti időszakom, amikor a felhőfoslányokon átszűrődő bágyadt őszi napfény az ablakokból az osztályterem keleti felére vetül, majd keresztülkúszik a linóleumpadlón. A játszótéren az óvodások első csoportja a mászókán túli füves részen szaladgált. A szorzással foglalkoztunk. Miss Ferenczi Johnt szólította fel az első sorból. Onnan is elért hozzám lenyalt hajának olajillata. A hatos szorzótáblát kellett felmondania. Jól ment neki, míg el nem jutott a hatszor tizenegyig, tizenkettőig.

– Hatszor tizenegy az hatvannyolc. Hatszor tizenkettő az...

A fejét fogta egy pillanatig, majd lopva megszagolta az ujjait.

– ... az hetvenkettő – mondta és leült.

– Helyes – mondta Miss Ferenczi. – Rendben van. Ez nagyon jó volt.

– Miss Ferenczi! – integetett hevesen az ikrek egyike. – Miss Ferenczi!

Miss Ferenczi!

– Tessék.

– John azt mondta, hogy hatszor tizenegy az hatvannyolc, és maga elfogadta.

– Csakugyan? – kérdezte az osztályt nézve, és derű öntötte el bábfigura-arcát. – Elfogadtam? Nos, mennyi is hatszor tizenegy?

– Hatvanhat!

– Igen, annyi – mondta bólintva. – Tudom, néhányan nem fogtok teljesen egyetérteni velem, de időnként mégis hatvannyolc.

– Mikor? Mikor hatvannyolc?

Csupa fül voltunk.

– A magasabb matematikában – amit ti, gyerekek még nem értetek – hatszor tizenegy tekinthető hatvannyolcnak – mondta kuncogva. – A magasabb matematikában a számok... képlékenyebbek. Az egyetlen dolog, amit egy szám tesz, hogy tartalmaz egy bizonyos mennyiségű valamit. Gondoljuk a vízre. Nem a pohár az egyetlen, amivel meg tudunk mérni egy bizonyos mennyiségű vizet. 19

A fejünket csóválva ámuldoztunk.

– Használhatunk serpenyőt vagy gyűszűt is. A víz mindkét esetben ugyanaz volna. Talán jobb lenne, ha csak akkor gondolnátok, hogy hatszor tizenegy az hatvannyolc, amikor én a teremben vagyok.

– De miért hatvannyolc, amikor maga a teremben van? – kérdezte Mark.

– Mert úgy érdekesebb – felelte és hirtelen elmosolyodott. – Amellett én vagyok, ugye, a kisegítő tanárotok.

Mindannyian bólintottunk.

– Nos, akkor vegyétek úgy, hogy a hatszor tizenegy az hatvannyolc kisegítő tény.

– Kisegítő tény?!

– Igen – mondta és végigtekintett rajtunk. – Gondoljátok, hogy árthat bárkinek is egy kisegítő tény? – folytatta, miközben őt bámultuk. – Árthat az ablakban lévő növényeknek?

Odanéztünk: zsenge dugványok fejlődtek egy zöld műanyag-tartóban, és néhány páfrány kókadozott kis agyagserepekben.

– Nem bántja se kutyád, se macskád, se apád, se anyád – mondta. Kis szünet után hozzátette: – Akkor hát, mi a gond?

– De ez helytelen, nem igaz? – mondta Janice.

– Kislány, mi a neved?

– Janice.

– Szóval, szerinted ez helytelen?

– Csak kérdezem.

– Rendben. Csak kérdezted. Azt hiszem, eleget foglalkoztunk már ezzel. Ti is így látjátok, nem? Az gondoltok, amit akartok. Amikor a tanítótok, Mr. Hibner visszajön, hatszor tizenegy ismét hatvanhat lesz, ebben biztosak lehettek. És egész itteni életetekre így is marad. Kár, mi?

Felvont szemöldökkel ránk meredt.

– De most még nem. Ennyit erről. Térjünk rá a mára előírányzott feladatokra, ahogy azokat Mr. Hibner gondosan lefektette az óratervében. Vegyetek elő egy papírlapot, és írjátok rá a neveket a bal felső sarkába.

A következő fél órában a maradék számtani feladatainkkal foglalkoztunk.

Miután beadtuk a lapokat, leggyengébb tárgyam, a helyesírás következett. Mindig tízórai előtt került rá sor, és már alig vártuk a kicsöngetést.

Miss Ferenczi a padok közti folyosón fel-alá sétálva diktált a nagyszótárból, és a füzetünkbe pillantva ellenőrizte a leírtakat. Ahogy kimondta ezeket a szavakat, idegenül, magyarosan csengtek, mintha máshogy ejtené a magánhangzókat, furcsán a mássalhangzókat. Az egyik ilyen szóval többször is megpróbálkoztam. Egyre jobb lett, de még mindig nem volt tökéletes. Átkoztam a helyesírás tudományát, és féltem, hogy a sok rádiózástól átlyukad a papírom. Épp újabb javításra készültem, amikor egy kéz nehezedett a vállamra.

– Én se szeretem ezt a szót – súgta Miss Ferenczi a fülemhez hajolva.
– Visszatetsző. Szerintem, ha nem tetszik egy szó, akkor nem kell használni – tette hozzá és felegyenesedett enyhe pipereillatot hagyva maga után.

Kicsöngetés után sorban behoztuk az iskolai tízórainkat. Szendvics, kompót, keksz és tej volt előkészítve a tálcákra. Miss Ferenczi a tanári asztalnál ült, és valami ragacsos barna dolgot evett, amit gumival szorosan átfogott sütőpapírból vett elő.

– Miss Ferenczi – mondtam neki a kezem felemelve –, nem kell velünk ennie. Ehet a többi tanárral. Van tanári szoba. Az igazgatói iroda mellett.

– Köszönöm, nem – mondta. – Inkább maradok.

– Már itt van a felügyelőnk is, Mrs. Eddy – mondtam az ikrek, Joyce és Judy mamájára mutatva, aki a terem végében kötögetett.

– Az jó, de én itt fogyasztom el a tízóraitam. Együtt veletek, gyerekek. Jobb nekem itt.

– Miért? – szólalt meg Wayne anélkül, hogy jelentkezett volna.

– Reggel, tanítás előtt beszélgettem a többi tanárral – mondta és evett egy falatot. – Nagy volt a szóbőzség, kevés a gondolat. Nem érdekelt a jópofizásuk. És nem esetem a vicceselés.

– Vagy úgy – mondta Wayne.

– Mi az, amit eszik? – tette fel a kérdést Maxine az orrát mozgatva. – Valami tápláló?

– Az bizony, méghozzá a javából. Töltött füge. Majdnem Detroitig kellett vezetnem érte. Füstölt tokhalat is vettem. Ez pedig – mondta néhány zöld levelet kiemelve a dobozából – nyers paraj. Ma reggel tisztítottam meg, mielőtt idejöttem.

– Miért eszik nyers parajt? – kérdezte Maxine.

– Mert jót tesz. Jobban frissít, mint a szénsavas üdítőitalok vagy a pezsgőtabletták.

Beleharaptam a szendvicsembe, és kibámultam az ablakon. Az őszi hold alig láthatóan ezüstlött a délelőtti égen.

– Ami az ételt illeti – tette hozzá Miss Ferenczi –, változatosan kell táplálkozni. – Többfélét, vegyesen. Túl sokan esznek... Na, mindegy, hagyjuk.

– Miss Ferenczi, délután mit fogunk csinálni?

– Nos – nézett bele az óratervebe –, úgy látom, Mr. Hibner egy Egyiptommal kapcsolatos foglalkozást irányzott elő.

– Már megint – sóhajtott fel Carol.

– Ezért az egyiptomiakkal fogunk foglalkozni – folytatta Miss Ferenczi. – Figyelemre méltó nép. Majdnem annyira, mint az amerikai. De nem egészen.

21

Elmosolyodott, és folytatta a parajevést.

Amikor a déli szünet után visszamentünk az osztályterembe, azt láttuk, hogy Miss Ferenczi egy piramist rajzolt a táblára a fa mellé. Néhányan, akik a pihenőt baseballal töltöttük, hátul zörögtek. Az ütőket, kesztyűket dobáltuk a tárolódobozba, és azt hiszem Ray épp rám sózott egyet, amikor meghallottam Miss Ferenczi idegességtől remegő fennhangját:

– Fiúk, ezt azonnal hagyjátok abba és üljétek le a helyetekre! Egyetlen percet sem óhajtok elvesztegetni az órából. Vegyétek elő a földrajzkönyveteket.

A padunkhoz ballagtunk, és még mindig izzadva előhúztuk a „Távolí földek és népek” című kötetet.

– Lapozzatok a negyvenkettedik oldalra – mondta. Várt fél percet, aztán Kellyhez fordult: – Fiatalember, mit kurkászol még mindig a padban?

– Hogy én mi, mit? – hüledezett Kelly.

– Mi után kutatsz a padodban?

– A könyvem keresem, Miss Ferenczi.

Bobby, az örök nyalizó, aki önszántából ült az első padba, hal-
kan megszólalt:

– Kelly Mungernek hívják. Sose találja a holmiját. Folyton ezt csinálja.

– Nem érdekel, mi a neve, főleg ebéd után – mondta Miss Ferenczi. – Hol az a könyv?

– Épp megtaláltam – mondta Kelly a padjába mélyedve, és két kézzel kirántotta a könyvet, lesodorva egy csomó ceruzát, zsírkrétát az ölébe, majd a földre.

– Utálom a rendetlenséget – jelentette ki Miss Ferenczi. Mind a padban, mind a fejekben. Mert... egészségtelen. Ugye, nem szeretnéd, ha otthon úgy nézne ki a lakás, mint itt a padod? – kérdezte, és meg sem várva a választ, így folytatta: – Egy otthonban legyen akkora rend, amekkorára emberi kéz csak képes. Egyiptom! Negyvenkettedik oldal. Mr. Hibner óratervéből látom, hogy tárgyaltatok az öntözési módszereket. Érdekes téma szerintem, de nem annyira, mint amit most fogunk venni. A piramisokat és az egyiptomi rabszolgamunkát. Egy pozitív, egy negatív dolog.

A könyvünk nyitva volt a negyvenkettedik oldalon, ahol egy piramis képe látszott, de Miss Ferenczi rá se nézett. Helyette az ablakon át valami mást szemlélt.

– Piramisok – mondta még mindig az ablakon túlra nézve. –
22 Szeretném, ha a piramisokra gondolnátok. És hogy mi volt bennük. A fáraók holtteste, persze, és a kísérő kincsek. Papirusztekercsek. Talán – mondta derűsen, de mosolytalanul – e tekercsek regények voltak, segítve nekik eltölteni az időt évszázadokig tartó hosszú utazásukon. Csak vicceltem.

A Miss Ferenczi arcán húzódó két ráncot néztem.

– A piramisok – folytatta – különleges kozmikus erők tárházai voltak. A piramisok jellegzetessége, hogy a kozmikus energiákat egyetlen pontba koncentrálnak. Az egyiptomiak értettek ehhez, mi nagyrészt elfelejtettük. Tudtátok – mondta a terem oldalába, a kabáttartó szekrény mellé sétálva –, hogy George Washingtonban a nagymamája révén egyiptomi vér csörgedezett? Az Egyesült Államok alkotmányának bizonyos elvi megfontolásai figyelemre méltó egyiptomi hatást mutatnak.

Pillantást se vetve a tankönyvre, az egyiptomi vallás szerinti lélekvándorlásra fordította a szót. Elmondta, hogy amikor meghal valaki, attól függően, hogy jól vagy rosszul viselkedett, a lelke odúvájó hangya vagy diófa alakban tér vissza a földre. Hogy az egyiptomiak úgy hitték, hogy az emberek magatartását a Naprendszer árapály-energiája, a Nap és szövetséges bolygója, a Jupiter keltette mágnesesség határozza meg. A Jupiter, mint tanultuk, bolygó, de „bizonyos csillagtulajdonságokkal is bír”. Nagyon gyorsan beszélt. Elmondta, hogy az egyiptomiak nagy felfedezők és hódítók voltak. Mellesleg, a legnagyobb hódító Dzsingisz kán volt, aki negyven lovat és ifjú nőt öletett meg a sírhelyén. Némán hallgattuk. Egyikünk se próbálta megállítani. Volt már Egyiptomban, mondta, sok piszkot és kegyetlenséget látott ott. Egy öregember, aki cirkuszban dolgozott, személyesen mutatott meg neki egy ketreche zárt félig madár, félig oroszlán fenevadat. Griffmadár a neve, és hallott már róluk, de először Kairó külvárosában járva látott ilyet. Elmondta, hogy az egyiptomi csillagászok fedezték fel a Szaturnuszt, de nem látták a gyűrűjét. És elsőként az egyiptomiak figyelték meg, hogy a beteg kutyák nem isznak a folyóból, hanem várják az esőt, és mikor elered, az égre tátják a szájukat.

Hazafelé mentünk az iskolabuszon. Carl mellett ültem, akinek szájszaga és nagy márványgyűjteménye volt. Vitakoztunk. Carl szerint a tanárnőnk hazudik. Én azt mondtam, talán nem.

– Nem hiszem el, amit a madárról mondott. És miket zagyvált a piramisokról?! Nem tudta, miről beszél.

– Azt mondd? – kérdeztem. Nekem tetszett Miss Ferenczi. Nem volt szokványos. És azt gondoltam, most megfogom Carl-t:

– Ha hazudott, akkor mi olyat mondott, ami hazugság volt?

– Hatszor tizenegy nem hatvannyolc. Sose annyi. Az hatvanhat.

Biztosan tudom.

– Ezt meg is mondta. Elismerte. Miről hazudott még?

– Nem tudom. Erről-arról.

– Mondj egyet.

– Például, láttál te már félig oroszlán, félig madár állatot? Nekem nagyon kamunak hangzott.

– Pedig előfordulhat – blöfföltem, csak hogy felbosszantsam.

– Az egyik újságban olvastam, amit anyám hozott, hogy a Svájci-Alpokban van egy őrült tudós, aki géneket, kromoszómákat meg ilyesmiket vegyített kémcsövekben, és összekombinált egy ipsét meg egy görényt – fejtettem ki. Vártam a hatást. – Ipsény a neve.

– Az nem létezik – mondta Carl. A szája tátva maradt, elindítva felém bűzös leheletét. – Melyik újság volt az?

– A Népszerű Tudomány. Tudod, amit az ABC-ben is árulnak a kassza mellett.

Az arckifejezését látva, tudtam, hogy meggyőztem.

– És ez az őrült tudós, a neve, hm, dr. Frankenbusch... – mondtam és nyomban rájöttem, hogy hibáztam, mert nagyon hasonlít egy másik híres tudós nevére. De Carl nem vette észre.

– Félig ember, félig görény? – mondta elfintorodva. – Ne már. Hogy nézhet az ki?

Mikor a busz kitett nálunk, a földúton egyenesen a hátsó udvarra mentem, kabalából meglöktem az autógumi-hintát, a konyhalépcsőre tettem a holmimat, átöleltem és megpusziltam a kutyánkat, aztán beszaladtam. Kelbimbó szagát éreztem, ami nem a kedvenc zöldségem. Anyám más zöldségeket mosott a csapnál. Kisöcsém a sárga járókájában sivítózott a konyhakövön. Megkerültem, hogy pusztit nyomjak anyám arcára.

– Szia, anyu. Képzeld, mi volt ma!

– Ötletem sincs.

– Ma kiegészítő tanárt kaptunk. Miss Ferenczi, akit még sose láttam, mindenféle történeteket, elméleteket, meg ilyesmiket adott elő.

– Az jó – mondta, miközben a mosogató fölötti ablakon át a házunktól nyugatra álló fenyőket nézte. A haja és a frizurája mások szerint a lisztesdobozok oldalán virító reklámhölgyre hasonlított, akinek arcát egy óriási kanál keretezte. Én anyám arcát egyszerűen csak fehérnek láttam.

– Figyelj, Tommy – mondta –, menj fel és szedd össze a ruháidat a fürdőszoba padlójáról, aztán menj ki és tedd vissza a fészerbe az ásót meg a fejszét, amit apád reggel kint hagyott.

24 – Azt mondta, hogy hatszor tizenegy az néha hatvannyolc! És hogy látott egyszer egy szörnyet, amelyik félig oroszlán, félig ember volt. Egyiptomban.

– Hallottad, mit mondtam? – kérdezte, miközben a kézfejjével megtörlötte a homlokát. – Tennivalóid vannak.

– Tudom, csak beszámoltam a kisegítőnkről.

– Ez mind nagyon érdekes – mondta anyám gyors pillantást vetve rám –, és később beszélgethetünk róla, ha apád megjött. De most van néhány elvégzendő dolgod.

– Igen, anyukám.

Kivettem egy aprósütit a szekrényen álló tartóból, és épp kifelé indultam, amikor támadt egy gondolatom. Beszaladtam a nappaliba, levettem a tévéállvány mellől az értelmező szótárt, és kinyitottam G-nél. „Griff, griffmadár [lat < gör]: sasfejű és -szárnyú, oroszlántestű fantasztikus állat.” Szóval, van ilyen. Diadalmasan felkiáltottam, és kirohantam helyre tenni apám szerszámaikat.

Másnap ismét Miss Ferenczi jött, kissé megváltozva. A haja két varkocsba volt fonva, melyeket a végüktől két-három centire piros gumiszalag fogott össze. Olyan zöld blúzt és rózsaszín sálkendőt viselt, amit nehéz volt egész nap bámulni. Ezúttal meg se próbált olvasásórát tartani, majd áttérni a számtanra. Ahogy becsöngettek, elkezdett beszélni.

Negyven percig beszélt egyhuzamban. Kevesebb kapcsolat látszott az ismeretei között, de maguk az ismeretek, ahogy a szótár mondaná, fantasztikusak voltak. Elmondta, hogy hallott egy nagy briliánsról, melynek átellenes lapja oly ragyogó volt, hogy amikor a fény egy bizonyos szögben érte, mindenkit megvakított, aki a kő közepébe nézett. Hogy a világ legnagyobb gyémántja el volt átkozva, és mindenkit megölt, aki birtokolta, és a sors íróniája, hogy a Remény Gyémántja nevet kapta. A gyémánt varázslatos, mondta, ezért viselik a nők az ujjukon a nőiség varázslatának jeleként. És hogy a férfiaknak ereje van, de nincs igazi varázslatuk. Ezért szeretnek bele a férfiak a nőkbe, viszont a nők nem szeretnek bele a férfiakba, ők csak szeretik, ha szeretik őket. George Washington azért halt meg, mert hibázott egy gyémánttal kapcsolatban. Nem ő volt az első igazi elnök, de hogy ki volt, azt Miss Ferenczi nem mondta meg. Elmondta, hogy vannak helyek a földön, ahol a férfiak és a nők még mindig a fákon élnek, és majmot esznek reggelire. Az orvosai varázslók. A tenger fenekén élnek lények, melyek olyan laposak, akár a palacsinta, de a tudósok sose tanulmányozták őket, mert a felszínre hozva szétrobbannak, amint levegő éri őket.

Egy pissenés se hallatszott a padsorokból. Még a mosdóba se ment ki senki.

Beethoven, mondta, nem volt süket, csak ezzel akart híres lenni, és ez bevált neki. Miss Ferenczi copfjai előre-hátra hintáztak, miközben beszélt. Léteznek a világon húsevő fák, ragacsos leveleik vannak és 25 tenyérként csukódnak rá a bogarakra. Itt felemelte a kezét és egymásra tette a két tenyerét. A Vénusz, amelyről a legtöbben azt hiszik, hogy a legközelebbi bolygó a Naphoz, nem mindig van közel, és különben is a legtitokzatosabb bolygó a vastag felhőtakarója miatt. Tudja, mi rejlik azok a felhők alatt, mondta, és rövid hatásszünet után így folytatta: Angyalok. Angyalok élnek a felhők alatt. Azt is mondta, hogy az angyalok nem voltak láthatatlanok mindenkinek, és valójában okosabbak az emberek többségénél. Nem lepel az öltözékük, mint gyakran állították róluk, hanem kísértélyi, mintha koncertre mennének. Gyakran el is mennek koncertre, és a nézőtér folyosóin ülnek, de a legtöbb ember nem figyel rájuk. A legszörnyűbb angyal szfinx alakot öltött. Előle nincs menekvés, mondta. És Ohióban közvetlenül a földfelszín alatt olthatatlan tüzek égnek, és hogy a kis Mozart a rémülettől elájult bölcsőjében, amikor először hallott trombitahangot. És egy bizonyos Naszreddin Hodzsa volt a valaha élt legnagyobb író. Hogy a bolygók határozzák meg viselkedésünket, és aki napfogyatkozás idején fogant, úszóhártyás lábbal születik.

– Tudom, ti gyerekek szívesen halljátok ezeket a dolgokat – mondta – ezeket a titkokat, azért mondom el nektek mindezt.

Bólintottunk. Jobb volt, mint a „Széles látókör” szövegértési kérdéseire válaszolni.

– Elmondok nektek még egy történetet, aztán muszáj lesz a számtant elővenni – mondta.

Előrehajolt és suttogóra fogta a hangját.

– Nincs halál. Soha nem kell félnetek. Soha. Ami van, nem tud meghalni. Át fog alakulni földi és nem földi elemekké, és ezt olyan biztosan tudom, ahogy itt állok előttetek, és esküszöm, nem kell félnetek. A saját szemmel láttam ennek igazságát. Tudom, mert Isten megcsókolt álmomban. Itt – mondta, és a szája alatt húzódó egyik ránkra mutatott.

Zúgó fejjel oldottuk meg számtani feladatainkat. A szünetben kimentünk a játszótérre, de senki nem játszott. Csoportokba verődve mindannyian Miss Ferencziről beszélgettünk. Nem tudtuk eldönteni, hogy őrült-e vagy nem. Kínéztem a játszótéren túlra, az ecetfák mögött felhalmozott rozsdás autókra, és felém közeledő alakokat véltem látni.

Hazafelé ismét Carl ült mellettem. Nem beszélt sokat. Én sem. Végül csak megszólalt:

- Emlékszel, mit mondott a levelekről, amik a bogarakra csukódnak?
- Hogy micsoda?

26 – A levelek. A húsevő növények. Tudom, hogy igaz. Láttam a tévében. A leveleket undorító nyálka borítja, és a rovarok nem tudnak elrepülni, mert beleragadnak. Láttam – mondta szinte megrendülve. – A tanárnő igazat beszél.

- Aha.
- Szerinted látta azokat az angyalokat?

Megvontam a vállam.

– Nem hinném – mondta Carl. – Szerintem azt a részt csak kitalálta.
– Van egy fa... – vettem közbe az útmenti farmokat nézve. Kívülről ismertem minden pajtát, minden törött szélalmot, minden kerítést, minden műtrágyatartályt. – Van egy fa... amit láttam...
– Meg ne próbáld. Tisztára hülyét csinálsz magadból.

Megpuszítottam anyámat, aki a tűzhely előtt állt.

- Hogy telt a napod?
- Jól.
- Megint Miss Ferenczi volt veletek?
- Igen.
- És?

– Rendszerben volt. Anya, mehetek a szobámba?

– Nem. Előbb hozz be néhány paradicsomot a kertből – mondta, és kinézett az égre. – Azt hiszem, esni fog. Szedd a lábad, ess túl rajta most. És ha visszajöttél, vigyázz a kisöcsédre pár percig, amíg én odafent vagyok. Muszáj rendet raknom vacsora előtt.

Figyelmesen megnézett.

– Kissé sápadtnak tűnsz, Tommy.

Kézfejét a homlokomhoz érintette, éreztem bőrömmön a gyémántgyűrűjét.

- Hogy érzed magad?
- Jól vagyok – mondtam és kimentem paradicsomot szedni.

Másnap visszatért Mr. Hibner. Némán köhécselt, és az óráközi szünetekben, háttal nekünk, szopogató tablettát vett be. Mikor megkérdezte, mennyire követte az óratervét Miss Ferenczi, az osztály nevében Edith tájékoztatta, hogy nem egészen aszerint haladtunk, de rendszeren dolgoztunk, pedig a tanárnő sokat beszélt.

- Miről? – kérdezte.

– Mindenféléről – válaszolta Edith. Már nem igazán emlékszem.

Megkönnyebbülésünkre Mr. Hibnert egyáltalán nem érdekelte, miket mondott Miss Ferenczi, hogy kitöltse a napot. Valószínűleg azt gondolta, amolyan női beszéd volt, komolytalan és nem iskolába való. Épp elég volt neki, hogy egy halom számtani feladatlapunk várt kijavításra. 27

A következő hónapban az ecetfák élénkvröszre színeződtek. A Nap a déli égbolt felé haladt, sugarai elérték a terem végében lévő faliújságot, és Mr. Hibner Halloween-díszre, egy tökfejű madárijesztő, narancssárgáról se színűre sápadt. Háromnaponta megmértem, mennyit haladt a Nap a déli látóhatár felé, és fekete zsírkrétával apró jeleket hagytam az északi falon; hangyányi méretűeket, melyekről csak én tudtam, hogy ott vannak.

Aztán december elején, négy nappal azután, hogy az első tartós hó lehullott, Miss Ferenczi ismét megjelent az osztálytermünkben. Amikor feltűnt az ajtóban, nagyot dobbant a szívem. Megint más volt: a haja lazán lecsüngött és alig tűnt fésültnek. Most nem hozott magával ételtartót, de volt nála egy kis dobozféle. Mindannyiunkat üdvözölt és nyomban az időjárásról beszélt. Donnának kellett emlékeztetnie, hogy vegye le a kabátját.

Mikor végre megszólalt a nap kezdetét jelző csengő, Miss Ferenczi végigtekintett rajtunk, és így szólt:

– Gyerekek, a múltkor nagyon élveztem a társaságokat, ezért ma megjutalmazlak titeket.

Felmutatta a kis dobozt.

– Tudjátok, mi ez? Persze, hogy nem. Ez egy csomag tarotkártya. Edith jelentkezett.

– Miss Ferenczi, mi az a tarot?

– Jövendölésre használt kártyacsomag. És ez az, amit ma reggel tenni fogok. Sorsot vetek nektek, ahogy tanultam.

– Mi az, hogy sorsot vetni? – kérdezte Bobby.

– Kártyahúzás alapján megjósolni a jövőt. Meg fogom mondani nektek, mi lesz a sorsotok. Nem az egésztest, persze, az ötlapos rendszerre szorítkozom: egy-egy Bot, Kehely, Kard és Érme, meg egy a Nagy Arkánumból. Nos, ki szeretne az első lenni?

Hosszú csönd állt be. Aztán Carol jelentkezett.

– Helyes – mondta Miss Ferenczi, és öt kisebb csomagba rendezte a kártyákat Carol padján, aki előttem ült. – Húzz egy lapot mindegyik csomagból.

Egy Kehely IV-es és egy Kard VI-os jött elő, a többit nem láttam.

– Nem rossz. Nem látok felsőbb iskolákat. Valószínűleg korai házasság. Sok gyerek. Látok itt valami egyhangút, örömtelent, de nem tudom, mi az. Talán csak a házimunkák. Szerintem nagyjából-egészében jól jársz – fejezte be kissé érdektelen mosolyt vetve Carolra. – Ki akar a következő lenni?

Carl emelte fel lassan a kezét.

– Igen, most jöjjön egy fiú – mondta, és odament Carlhoz. Miután kivetette az öt kártyát, hosszasan nézte őket. – Utazás. Sok távoli utazás. Lehet, hogy katonának állsz. Nincs túl sok érzelmesség. Késői házasság, ha egyáltalán. Cívakodások. De a Nap a nagy arkánomod, igen, ez nagyon jó lap. Még az is lehet, hogy jó életed lesz – mondta kuncogva.

28 Aztán én jelentkeztem, és jósolt nekem. Utánam Bobby, Kelly, Edith és Kim következett, majd Wayne. Miss Ferenczi kihúzott öt lapot, és láttam, hogy a Halál is köztük van.

– Hogy hívnak?

– Wayne.

– Nos, Wayne, nagy átalakuláson fogsz átmenni, a legnagyobb, mielőtt felnőtté válnál. A földi összetevőd ellan, édesem. Ez a lap, a Kard IX-es, szenvedést és elmagányosodást mutat. A Bot X-es pedig, hát igen, nagy terheket.

– És ez? – mutatott Wayne a Halál-lapra.

– Hogy ez? Ez azt jelenti, hogy nemsokára meg fogsz halni, kedvesem – mondta és összeszedte a lapokat.

Mindannyian Wayne-t néztük.

– De ne félj, ez nem igazi halál, inkább csak változás – zárta le a témát, a kártyákat Mr. Hibner asztalára téve. – És most számtanozzunk egy kicsit.

Az ebéidőben Wayne bement az igazgatóhoz, Mr. Faegre-hez, és elmondta neki, mit csinált Miss Ferenczi. A déli szünetben láttuk, amint Miss Ferenczi kihajt a parkolóból a zöld autójában. A csúszda alatt álltam, és a többiek lesiklását és landolását hallgattam. Épp köveket rugdostam és a hajamat birizgáltam, amikor Wayne kijött a játszótérre. Mosolygott a holt bolond, és két ujjal mutatta mindenkinek, hogy sikerült beárvulnia Miss Ferenczit.

Felé csörtettem, elhúзва két másik osztálybeli lány mellett. Gombostűfejnyi szemével Wayne engem figyelt.

– Bemártottad – kiáltottam. – Pedig csak játszott.

– Nem kellett volna – kiáltotta vissza. – Számtanoznunk kellett volna.

– Mondta, hogy nincs mitől félned. Gyáva nyúl vagy. Gyáva nyúl. Az vagy te, Wayne. Betojsz egy kis kártyalaptól – hadartam.

Wayne nekem rontott és ököllel az orromba csapott. Én jól gyomron vágtam, aztán a fejére készültem bevinni egyet. Felemeltem az öklöm, és láttam, hogy sír. Megütöttem.

– Igaza volt. Végig igaza volt– üvöltöttem a többiek ujjongása közepette. – Az igazat mondta. Csak te betojtál.

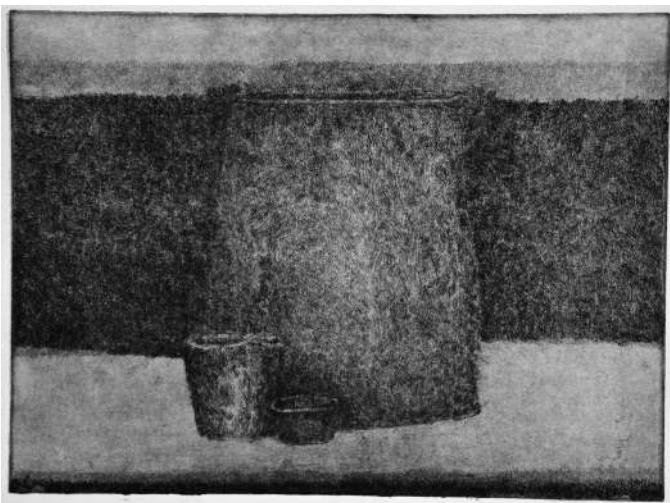
Aztán egy nagy kéz szétválasztott minket, és rajtam volt a sor, hogy Mr. Faegre-nek beszámoljak.

Délutánra átvérzett a vattatömés az orromban, felduzzadt az ajkam, és összevontak minket Mrs. Mantei hatodikosaival, hogy biológiával tömjék a fejünket. Tudtam, hol lakik Mrs. Mantei. Egy új lakókocsiban a tőlünk nem messze lévő parkban. És tudtuk róla, hogy milyen. Mr. Bodine-nel, a másik negyedikes tanárral negyvenöt padot zsúfolt be a terembe. Kelly megkérdezte, hogy letartóztatták-e Miss Ferenczit, mire Mrs. Mantei azt mondta: nem, természetesen, nem. Egész délután, míg a buszok értünk nem jöttek, az árkokban és mocsarakban élő rovarok volt a téma. A tücskök, szöcskék, csiborok, kabócák, szúnyogok, legyek, lepkék és méhek testfelépítése (fej, tor, potroh), rágó- és látószerve, négylépcsős egyedfejlődése (pete, lárva, báb, kifejlett példány), életmódja, hasznos vagy káros mi-volta. A pázásukról is tanultunk valamit, de nem sokat. Mrs. Mantei akkurátusan lerajzolta nekünk a táblára a szöcske anatómiáját. Tanultunk a mézelő méhek táncáról, mellyel a kaptárban lévő többi méhet a virágporhoz irányítják. Vonalas papíron listákat állítottunk össze a szabad szemmel könnyen észrevehető rovarokról, és azokról is, melyek túl kicsik ehhez. Mrs. Mantei azt mondta, az a dolgunk, hogy memorizáljuk e listákat, mert másnap Mr. Hibner biztosan visszatér és tesztelni fogja tudásunkat.

29

Szilágyi Mihály fordítása

Charles Baxter (sz. Minneapolis, 1947) amerikai író, költő, esszéista. Novellairodalmi kiválóságát 2021-ben PEN/Malamud-díjjal ismerték el. *Feast of Love* című regényéből – magyar kiadása: *A szerelem bősége* (Athenaeum, Bp. 2007; ford. Nagy Gergely) – film készült. Ld. <https://videa.hu/videok/film-animacio/a-szerelem-bosege-feast-of-drama-film-vigjatek.-BwZszGPzKDSniBWW>

JORDÁN TEKERCSEK

lehetnének nagyobbak a betűk a sziklákon. nem szám mérte őket. ő csak azt mondta: hangyányi.

visus kontroll a kiolvashatóság alsó során. hogy vonuló seregnek láthassa őket. cipelhetsz magadnál súlyosabb terhet a sziklatermeszbe? egyszer egy vakondtúrást akart elegyengetni, és amikor beletúrta, látta, hogy természetvár. kitakart sok millió járatot, fehér göbcsében fejlődő utódot. olyan szégyen öntötte el, amire nem volt precedens addigi életében. de azóta az időt onnan számolja. azóta nem óhajt. csak áhít. a természetlehelme kifejeletlen példányai egy pillanat nyüzsgése alatt tűntek el mélyebb rétegekbe. azóta, mintha hangyák futkosnának lábain. érzészavar. mondják, olyat érez, ami nincs ott. attól még vonulás. elhordja őt a mélyebb rétegekig. menekíti, vagy temeti? tán ugyanaz: télre, ha nem is betakarítja, de betakarja. miért is nincs áhító mondat? paresztétikum. a hűlt hely, mint lázas hiány. vonuló se-reg. látja a napot, mint vörös óriást. ami felettünk, nekik már csak fehér törpe. fel kell kelni, hogy zajt csapjon a testben. akkor eltűnik. mélyebb rétegekbe menekíti utódait. míg olyat sem érez, ami ott van. érzéskiesés. mondják. attól még vonulás. selyemút és tömjénút találkozásánál.

köteles példány

engem az édesvíz is fenntart, nem kell holttenger legyen, hogy azt érezzem nem tudok merülni. a felhajtóerőt csak egyszer kell megérezni, és attól kezdve minden hagyatkozás. a tenger sivatag annak, aki inni akar. a sokistenhit nem többszám, mormolja álmomban egy sivatagi atya. miért, hogy az egyistenhit forrásvidékei mind sivatag? ez a klíma kell, hogy megmaradjanak a próféciák, és elhiggyük, pontosabban másolnak, mikor a fény remegő homály? homokkal keresztel, ki itt istent keres, és soha többet jól fészült nem lesz. víz helyett mit akarhatott itt, ki vörös templomot fakasztott a kőből, mi makacsul nem lesz skanzen attól, hogy csak turisták a gyülekezet. más a léptéke: terpesz nélkül átlépheti, mint köteles példányt, mégis az embert beveszi.

felkelhető, terelhető, rögzíthető

a történetek sosem ott kezdődnek, ahol nézni kezdjük őket. ha pedig rögtön véleményünk is van róluk, akkor már biztosak lehetünk, hogy túsul ejtettek minket. mármint a történetek, melyekről elhittették velünk, 31 hogy akkor és onnan kezdődtek, ahonnan mi nézni kezdtük őket. a figyelem sauron-szem, a járvány sauron-szeme, a háború sauron-szeme. *figyelme vigil, felkelhető, terelhető, rögzíthető*, áll a normál pszichiátriai stá-tuszban. aki figyelmez, fegyelmez is, kegyelmezni pedig nem áll módjában. az a gyönyörű váratlan ív a jordán sivatag felett, az óhajtó helyett végre megtalált áhító mondat, a bázisra visszaforduló vadászgép nyoma. a háború miatt elkerült légtér épp annyival hosszabbítja a repülési időt, hogy elérjen a negyedik duinói elégiáig. egyszer olvassa el, de csukott szemmel, újra mormolva, már ő is azt az ívet írja a sivatag felett: *Gyilkosokat könnyű / megérteni. De ezt: a halált, / halál egé-szét, még az élet kezdete előtt magunkban / szelíden viselni, s nem megromlani / közben, ez leírhatatlan.**

**Rainer Maria Rilke: A negyedik elégia (ford.: Báthori Csaba)*

bőrdarab az isten mögül

mikor már az arcok végeláthatatlan zuhogásánál tart, mikor már folyékonyan ért egy idegen nyelvet, amin megszólalni nem tud, nem ismerhet magára az arc- és nyelvzuhogásban, tudatelőttés szőttés, a periféria taglejtése, értése nem az értelem műve, *el van oldva a bőrdarab az isten mögül*, éntudat nélkül önmaga, büntudat nélkül önmaga, haláltudat nélkül önmaga, tudat nélkül önmaga, a fogalommal szemben is van értelem, csak már nem övé, ahogy az idő és tér sem volt soha, és ha az nem, akkor a test sem, ami lélekvesztő súlyával túlcsoordítja az univerzumot szélein szüntelen, hogy alábukva túlcsoorduljon belé, mint idegen nyelv, amit folyékonyan beszél, de érteni belőle semmit sem ért, a gépek öntudatra ébredésétől az emberek félnek, de ki retteghetett, mikor az ember öntudatra ébredt, a saját halandóság, mint első személy, mikor felült a sötétben: ki őrzi, amíg én? *megcsókolom a földet, arcom lefelé, / nem emelem fel arcomat, / nem piszkoltam be, / nem teszem színedet más istenhez hasonlóvá* , íme, most ködbe vések, végtisztaság*

** egyiptomi rituálé. (ford. Gulyás András)*

32 északa

(A csend körei írójának)

*puppets carved from wood
half god half good
it's not dawn all over
songs yawn
my expiring moon**

amit túlélte nappalival, az éjszakai tudattal még fel kell dolgoznia. milliárdnyi neuronbomba robban. egyetlen mondat detonációja. az angyalnak nincs fuvolója, csak harsonája. arcán nincs szopópárna. *északa* mondták a fa luban. aki nem alszik, arra napplacenta zuhan. a csend

zajfala. ha nem onnan metszi a szél, nincs arca. imád sága sötét árnyék egy áttetsző angyalban. akár egy befőttesüveg, erjed kibontatlan. könnyörög a képeknek, legalább ne villózzanak. szokott helyen a máshol alvás ősi riadalma. mondd, mit építesz a csendbe, megmondom, ki vagy.

*League of noblemen sorozatból a kínai dal angol átköltése a szerző által

Lapos, homokos földön, szétszórt, megdondolt tüzek.
Az emberek, mindegyik a kijelölt helyen.
A tüzek és az emberek, a földön, egyenként és közel.
A karjukat összefonják a mellükön és kígyószínűek.

MILYEN VOLT AZ ENGESZTELŐ NAP A JERUZSÁLEMI SZENTÉLYBEN?

Milyen volt a „halk szelíd hang”, a várakozás csendje, a remény, hogy a nap végére a vörös gyapjúfonál kifehéredik?

„Ha bűneitek skarlátpirosak, hófehérek lesznek, és ha vérszínűek, mint a karmazsin, olyanok lesznek, mint a gyapjú.” (Ésa 1, 18)

A „halk és szelíd hang” a világ visszatartott lélegzete, melynek hallatán a bűn még idejében, a nap és a máglya melegétől remegő levegőben magára ismer, és azt teszi, amit ilyenkor soha nem tesz: eltorzult arccal üvölt. Ekkor a falak megremegnek, mint az ember, a levegő és a legyek. Keleten a fehér falak, délen a vörös sziklák. A meleg monoton, az erő vörös, az irgalom hófehér.

PASOLINI: MÁTÉ PASSIÓ

Alkalmatlan arcok, alkalmatlan zene. Rossz fogak közül való szó. Mosolyogni képtelen, a Vezúv alatti síkságon, a földön térdepel és két tenyerét antennaként kitarja. Kár, hogy lejárt a próféták ideje. Jó az, ha lekerekítenek valamit. Gyorsan forgó kerék a szív. Én magam is valami körül forgok, egocentrikusan.

A nagy fény keletről jön, annyira, hogy a három másik oldalt színesre festi. Pasolininál a nyugati oldal, mintha az előző napnyugtából maradt volna.

A filmen, a Szentírás betűinek fogyása a vékonyodás folyamatában figyelhető meg. A betűk először élesek, még örülök is, hogy tisztábbnak látszanak, jól olvashatók, de itt nem áll meg a dolog, mert a hajszáléles betűkből ki-kimaradozik a festék, és csak olvashatatlan törmelék marad.

1968. június elején a pilisborosjenői díszletvárban megindult az Egri csillagok című új magyar film ostromjeleneteinek forgatása. A várat januárban kezdték építeni, a munkák nagy részét Lentiből érkezett sorkatonák végezték, ők alakították ki a katonai tábort

34 Nagy Róbert – Kosztolánczy Tibor

CSILLAGHULLÁS

– filmnovella –

is. Május végére a vár kőből készült része már állt, majd felszerelték a kőhatású műanyag elemeket, az ácsolatot pedig gázolajjal kenték be, hogy megviseltebbnek tűnjön.

A forgatásra mintegy háromezer sorkatonát vezényeltek, ők látták el a statisztaszerepeket. A katonák első lépcsős alakulatoknál szolgáltak, vagyis háború esetén elsőként léptek volna át a határt. Szigorúbb kiképzést kaptak, katonaidejük is „eseménydúsabb” volt. Helyőrségeik a jugoszláv határ közelében sorakoztak: Baján, Pécsent, Kaposváron, Nagyatádon, Nagykanizsán és a már említett Lentiben. Lenti az ország egyik leghírhedtebb laktanyája volt, a közvélekedés egyfajta büntetőezredként tartotta számon. Lentiben számosan töltötték sorkatonai szolgálatukat olyanok is, akiket a rendszer megbízhatatlannak tartott, többek között büntetett előéletűek, jövődöbéli értelmiségiek és papnövendékek. Várkonyi Zoltán rendező mégis őket választotta várvédőknek, míg a sorkatonák túlnyomó része rohamozó törökké változott át.

A pilisborosjenői táborban spártai körülmények uralkodtak. A katonák a menetfelszereléshez tartozó sátorlapok összefűzésével készítették maguknak kétszemélyes sátrakat. A földre szalmát szórtak, erre került a habszivacs ágybetét. Csakjában osztották az ételt, és azt mindenki ott ette meg, ahol éppen helyet talált magának.

A bajai híradósok a tábor területén 30 kilométernyi telefonvezetéket fektettek le. A hálózat közvetlen vonalat biztosított a Honvédelmi Minisztériumba, az üzemanyag-ellátóhoz és a pirotechnikai raktárba. Itt készült a film egyik fő látványossága, a tűzkerék, amelyet a forgatáskor sodronyon engedtek le, nehogy letérjen a tervezett nyomvonalról. A technikusok előzőleg két tűzkereket készítettek.

A táborban esténként filmeket vetítettek, de a katonák a szabadidőt főként cigarettázással, céltalan szövegeléssel és egymás ugratásával töltötték ki. Július közepén terjedni kezdett a hír egy esetleges csehszlovákiai bevonulásról. A katonák többsége a hadseregben szerzett tapasztalatai alapján tartott az „éles” helyzetektől, hiszen kiképzésük még az első lépcsős alakulatoknál is elmaradt a háborús körülmények között elvárható színvonaltól. A kőszá híreket igazolni látszott, hogy július közepétől a pilisborosjenői táborból egyre több

katonát irányítottak vissza a helyőrségekbe, igaz, a forgatás is a végéhez közeledett.

Július 23-ra már csak a Bebek bástyánál lezajlott török betörés felvétele maradt. A forgatás délelőtt kezdődött, a völgyben élénk szél fúj. Amikor megindult a törökök rohama, a pirotechnikusok a palánk sarkánál meg- 35
újították a tüzet, amely váratlan gyorsasággal terjedni kezdett.

Hős honvédek

A stáb riadtan nézi az elharapózó tüzet, Várkonyi Zoltán egy kézi hangszórón keresztül ordítja:

– Oltsátok már, hülyék, ez nincs benne a forgatókönyvben!

A főszerepet játszó Sinkovits Imre megkövülten áll az égő palánk előtt. Várkonyi már nem ordít, int az operatőrnek, aki közelről filmezni kezdi Sinkovitsot.

– Gyönyörűen ég – mormogja Várkonyi.

Ekkor a várvédőként statisztáló sorkatonák közbelépnek. Egy magas, barna fiú vezetésével elindulnak a tűz felé. Egy bajszos katona felmászik az égő díszletfal oldalára, láncot teker egy kiálló oszlopra, majd hárman ledöntik a lángoló építményt, magakadályozva a tűz továbbterjedését a főkapu és a kelléktár felé.

– Ennyi! – kiáltja Várkonyi, és sarkon fordul.

Mi vagyunk

A filmesek sört hoznak, és a katonák vállát veregetik. A magas barna katonához odalép Máté őrnagy, a századparancsnok, kezét nyújt:

– Ez igazán szép volt, Dobó kapitány! És a többi egri vitéz!

A fiú veszi a lapot, és a bajszosra mutat:

– Bornemissza tűzszerésze a fő érdem.

– Sárközi, jelentkezem! – „mutakozik be” a harmadik.

– Én pedig Tinódi Lantos, szolgálatjára! – mondja a szemüveges századírnok, aki az őrnaggyal érkezett.

– De ki legyen én? – kérdezi egy alacsony, idegrángásos katona.

– Ki van még? Hegedűs. De az áruló.

– Nem leszek áruló.

– Akkor legyél Vicuska! – és röhögnek.

– Te csak maradj Pata honvéd – mondja Dobó békítőleg. – Ennél nincsen jobb név!

Később a gyártásvezető is bekapcsolódik a beszélgetésbe, elmenőben odaszól Dobóéknak, hogy a testi épségüket azért nem kellett volna kockára tenniük, a forgatás után a díszletvárat a lenti műszaki szakasz ügyis eltörli a föld színéről. Dobóék egymásra néznek:

– Azok mi vagyunk!

Napiparancs

Az esti sorakozónál váratlanul kihirdetik, hogy másnap reggel hét óraker – a lentiek kivételével – a maradék alegységek is lebontják a sátraikat, és kilenc órától a gépkocsis menetoszlopok visszaindulnak a laktanyákba.

36 – Baráti segítségnyújtás! – hangzik fojtottan a sorok közül.

A parancshirdetéskor Dobóék hőstettét is megemlítik, de addigra már mindenki éhes és fáradt, vonulna a vacsoráért.

Naplózás

Az esti tábortűznél az egyik hadtápos elmeséli, hogy a marcali laktanyában húsvétkor nagy botrány volt, az őrkatonák bort szereztek, és részegen lövöldöztek az éjszakában. Az ügyet még vizsgálják, azt mondják, az elkövetők azóta is laktanyafogságban vannak. Talán a csehek ellen sem kell majd menniük.

– Na, akkor ezt is írd bele a naplódba! – mondja valaki gúnyosan Tinódinak.

Nincsen más

Késő este Dobó és az őrnagy találkoznak, érződik, hogy bizalmas beszélgetésre máskor is sor került már közöttük.

– Nekünk kell lebontanunk a várat?

– Nem lesz az igazi bontás, a rőzsefalakat géppel elhúzzátok, az árkokat betemetitek. Pár nap az egész. Utána megyünk a csehek ellen.

– Hogyhogy? Azt hittem, valahol van egy igazi hadsereg is, nem ez az összevisszaság.

– Nincs másik hadsereg. A hadosztály két nap múlva a gyülekezési körzetben lesz. Aztán mindenki indul, akit itt láttál, és még azon túl is. Tízezer ember, a harmada tartalékos.

– Életre-halálra?

– Azt azért nem. De lehetnek veszteségek, ha berobban a knédli.

– Mit gondol, ha komolyan bajba kerülnék, az apám segítene nekem?

– Ne kerülj bajba, és felveszlek az autószerelő műhelybe.

– Milyen műhelybe!?

– Majd mindent megtudsz időben.

– Mindig ezt mondják. Az anyám is mindig ezt mondja.

– Lelépni! És vágasd le a hajad! – zárja le a beszélgetést az őrnagy.

Hosszan néz a fiú után.

Másnap

Délelőtt a filmesek a vár épen maradt részénél néhány közeli képet vesznek fel. Statisztákra már nincs szükség, a lentiek majdnem mindannyian a sátrakban hevernek. Az egyik jelenet forgatását teherautók dudálása zavarja meg, búcsúzik az elvonuló menetoszlop.

Beszerezés

Bornemissza és Sárközi az ebéidő alatt a vár hátsó részén konzerveket rejtenek el az egyik raktárban, amelyben felesleges filmes kellékek vannak. Új lakatot tesznek fel. Később jönnek a filmesek, a raktárt nem tudják kinyitni. Benéznek a résen, hogy mi van ott bent. Hungarocell. Persze ez csak az álca. Hagyják az egészszet. 37

Figyelem

Az elhárítás vezetője, Bánáti egy vadászházban rendezte be a főhadiszállását. Az ablak előtt kipányvázott ló legel, bent a falon egy török motívumokkal díszített fekete zászló van kifeszítve. Tinódi jelenti Bánátinak, hogy Dobóék valamire készülnek, mert mindenáron meg akarják úszni Csehszlovákiát. Tinódi azt a feladatot kapja, hogy színleg álljon Dobó mellé, és aztán újra jelentsen.

Tinódi távozása után Bánáti felhívhatja a *Nyilvánartót*, utasítja őket, hogy keressék meg Dobó kartonját.

Mesél az erdő

Bornemissza az erdőben Vicuskával, helybéli szerelmével találkozik. Bornemissza azt mondja, van még egy kis dolguk itt, Vicuska jöjjön este tízre a vár hátsó feljára. Vicuska megkérdezi:

– És mondd, nem félsz a börtöntől?

Bankett

Az esti rendezvényt az egyik tiszti sátorban tartják a filmesek, a tisztek és a helyi potentátok (tanácselnök, tsz-elnök) részvételével. Protokollszövegek; a háttérben a színészek, amikor nem látják őket, finoman utánozzák a megszólalókat. A fővárosból ide rendelt pincérek szolgálnak fel, reprezentáció. A civilek és a tisztek között idővel bizalmas beszélgetések indulnak meg, összetegeződnek, a halk morajból is kihallatszódhatnak a kulcsszavak: „Prága, ruszlik, harmadik világháború”.

Koccintás. Várkonyi átkarolja az egyik színész vállát:

– Jó voltál.

– Ó, mester, igazán köszönöm.

– ...a filmben nem annyira. Csak amikor engem parodizáltál.

A sátorban rákezd a tánczenekar. Most mindenki a színésznőkkel akar táncolni. A zenekar utolsóként a *Hajjaj, fekete vonat* című dalt játssza, mindent beleadnak. A szaxofonos a vendégek között fújja. A dal befejezésekor a várat látjuk, a főkapu rácsa lassan leereszkedik.

Madárdal

Kora reggel. Máté őrnagy távcsövön nézi a vár leengedett kapurácsát. Látja a várból felszálló füstöt, azonosítja az őroket. A vár fokán zászló lengedez.

38 *Orkán közeleg*

Az őrnagy reggel fél nyolcra a parancsnoki sátorba hívja a táborban maradt, erősen kialvatlan tiszteket. Szűkszavúan tájékoztatja őket, hogy néhány katona elfoglalta a díszletvárat. Az őrnagy parancsba adja a civilek mielőbbi eltávolítását:

– Alszanak még? Mikor mennek el? Délután kettőkor? Nem kettőkor, most azonnal indulnak. Mondja nekik, hogy viperafészket találtak a táborban, kitört a tífusz, orkán közeledik.

Eszmélet

A tábori híradós katona napirend szerint hívja a minisztériumot a szokásos reggeli bejelentkezésre:

– „Fellegvár” a vonalban – jelenti. Az ügyeletes tiszt átveszi a kagylót, a vonal néma. Az őrnagy az ujját a telefonvillán tartja:

– Elvtársak, a pesti telefonoknak csak egy eredménye lehet: hadbíró-ság. Aki még nem tudná, a zalaegerszegi, a nagykanizsai és a nagyatádi lövészezredek már harckészültségben vannak, zajlik a mozgósítás. Ez hivatalos. És természetesen titkos.

Kimaradt jelenet

Egy mikrobusz hátulsó ülésén Sinkovits Imre és Bárdy György rázkódnak. Arcukon félig letörölt sminknyomok. Megviseltek. Tekintetükből látszik, hogy az egészségből semmit nem értenek.

– Tudod, Jumurdzsák, nekünk lett volna még egy jelenetünk, amikor haldokolsz, és én lemegyek hozzád – mondja Sinkovits.

– Mindent megbocsájtottam volna. De így persze nem – válaszol Bárdy.

Hírszerzés

Az őrnagy a saját sátrából telefonon felhívja Dobó anyját, aki a budapesti Bartók Béla úti laktanyában polgári alkalmazott (ez persze eufémizmus, hiszen ott mindenki a hírszerzésnek dolgozik). Semleges dolgokról beszélnek, valójában kettejük bejártatott titkos kódját használják. Az őrnagy megtudja, hogy Dobó apja, a Tábornok elérhetetlen, a szovjet katonai vezetéssel tárgyal egy titkos helyen.

Gondviselő

Bánáti egy fülhallgatón keresztül hallgatja a beszélgetést. Hirtelen megcsörren a telefon, a *Nyilvántartó* jelentkezik, megtalálták Dobó kartonját. A karton meglepően hiányos, csak annyit lehet tudni, hogy Dobó 21 éves, autóvillamossági műszerésznek tanult, állítólag Krasznodarban szü- 39
letett, de iskoláit Magyarországon végezte, egy évig javítóintézetben is volt. Az anyja, aki a Szovjetunióban végzett üzemmérnöként, egyedül szerepel Dobó korábbi gondviselőjeként.

– Akkor csak óvatosan – mondja Bánáti a megtépett török zászlóra nézve.

Lee van Cleef

Az őrnagy a várhoz megy, hogy beszéljen a rebellis katonákkal. A kezét magától oldalra eltartva közeledik, látja, hogy a várbéliek magukra vették a várvédők ottmaradt jelmezeit. Az őrnagy megáll.

– Elvtársak! – kiáltja.

– Nem vagyunk elvtársak!

– Fiúk! Laci, Géza!

Hosszú csend; erős, vakítóan fehér napsütés, mint a westernekben. A madarak némák, csak a kabócák hangja hallik. Távolról egy vonat füttyül. A várban a lőrések mögött fel-feltűnik Pata honvéd egy muskétával, majd lövés dördül. Az őrnagy fejéről lerepül a tányérsapka. Pata idétlenül felnevet, a többiek odarohannak, és berántják a mellvéd mögé.

Az őrnagy felveszi az átlótt sapkát, néhány métert hátrál, aztán sarkon fordul, és elsiet.

Karantén

Az őrnagy lekapcsolatja a vár elektromos hálózatát, ezzel megszűnik a vízellátás is. A sátrából vonalat kér a minisztériumba. Megtörténik a kapcsolat, a saját fülhallgatóján mindenki ezt a beszélgetést hallgatja: a táborban maradt tisztek, Bánáti, de még a telefonkezelő katona is. A telefonvezetékek úgy hálózzák be őket, mint a pókfonal szálai.

A minisztériumban nagy a zűrzavar, szinte ügyet sem vetnek az őrnagyra, lehordják és leordítják, ami egyébként máskor nem történhetne meg: „Hagyjon békén, mozis őrnagy! Az oroszok már a spájzban vannak!”

Követjárás

A mindentől elzárt várbéliek egysége bomlani kezd, Dobó kezéből kezd kicsúszni az irányítás. A tányérsapka-incident miatt sejtik, hogy az ügynek komolyabb következményei lehetnek. Dobó – felmérve a helyzet súlyát – magára vállalja a követ szerepét, és aznap kora este találkozik az őrnaggal.

– Úgy volt, ha rendben megy minden, engem áthelyeznek a hadosztályhoz – mondja az őrnagy. – Két év múlva ezredesként nyugdíjaznának. Azt gondoltam, lesz egy maszek autószerelő műhelyem. Te lettél volna a műhelyvezető. De talán még nem késő.

40 – Most már nem hagyhatom ott őket.

– Megszédítetted ezeket a hülyéket, hogy ne kelljen a csehekhez menetek. Majd együtt mentek a futkosóra.

– Maga miért szeret engem ennyire? Miért nem vitet el most azonnal?

– Ha nem lennénk ekkora bajban, még kíváncsi is lennék, mire mész. Én is voltam fiatal. Bár ha akkor úgy éltem volna, ahogy most ti éltek, már nem élnék. Úgysem érted, nem számít.

– De értem.

– Az sem számít. Csak annyi: ha holnap reggel kilencig lejöttök, elsíkálok neked ezt az egészet. De azt a hülyét ne engedd többet a fegyverek közelébe. És mindegyik puskának verd szét a závarzatát.

A várban

vita alakul ki, hogy mit tegyenek, azonban láthatóan mindenki be van rezelve. Patához nem szólnak, de ő közöttük járkálva el-elismétli:

– Tök jó a buli, hát nem? Tök jó.

Jött-ment

Éjfél után, amikor az őrség kivételével mindenki alszik, Tinódi észrevétlenül kiszökik a várból. Dobó látja az üres fekhelyet. Amikor Tinódi visszaérkezik, Dobó felkel a helyéről, egymásra néznek, de nem szólnak meg.

Hadjátékok

Reggel hat órakor az állambiztonság több gépkocsival megérkezik a táborba. Az őrnagyot letartóztatják, és bezárják egy rácsos ablakú híradós kocsiba. Fél hétre az állambiztonság felvonul a vár alatti mezőre. A várbéliek már pakolnak, de most azt hiszik, az őrnagy elárulta őket.

A gumibotokkal és elektromos sokkolókkal felszerelkezett, de a nyílt terepen bizonytalanul mozgó, bőrdzsekis állambiztonságiak megindulnak a vár felé. Biztonságos távolságból további bőrdzsekisek követik a történéseket, Bánáti is ott áll közöttük.

A várbéliek dühödt kézitusával visszaverik a rohamot. Az egyik állambiztonsági hirtelen elgáncsolja Tinódit, leköpi, és a földön megrugdossa. A többiek Tinódi segítségére sietnek. Tinódi kiszabadul, és elfut az erdő felé.

Csapóajtó

A zűrzavarban az őrnagy felügyelet nélkül maradt. Megpróbálja a híradós kocsit rácsait belülről kifeszíteni, sikertelenül, de közben látja a vár oldalában történeteket. Kivágódik a kocsis alsó csapóajtaja, és Tinódi jelenik meg a nyílásban.

41

Tájkép csata után

Némi szállongó por.

Erő

Az első roham után az állambiztonságiak elhatározzák, hogy bevetik a vár alatt található két katonai erőgépet. A lánctalpas járművek megindulnak a vár felé, fedezékükben az ostromlók egy-egy csoportja. Az egyik munkagép a talajt maga előtt tolvá betömi a várárkot, majd bontani kezdi a Földbástyát. A másik bedönti a palánkfalat. A védők Dobó irányításával elkeseredetten próbálják megállítani a rombolást, de mindhiába. Ekkor a pincéből feljön Vicuska és Sárközi egy ládányi, benzinnel töltött kanócos üveggel. Meggyújtják a kanócokat, céloznak. A gépek lángra kapnak, a kezelők kiugrálnak a vezetőfülkékből, és elfutnak.

Miután eloszlik a füst, látható, hogy a palánkfal egy hosszú szakaszon leégett. Dobó zavartan téblábol a parázsló gerendák mellett, nézi a védtelen teret.

Bánáti távcsövön keresztül nézi Dobót, majd embereit újabb támadásra vezényli. Az ostromlók a palánk romjain át behatolnak a várba. Amikor a templomerőd kapujához érnek, Bornemissza elindítja a forgatásról ottmaradt, tartalék tűzkereket. A lángoló tákolmány egyre gyorsabban halad, majd beleszalad a lent parkoló GAZ-terepjárókba. Sorban mindegyik felrobban, majd lassan kiég.

Elsősegély

Az ostromban Bánáti keze is megsérült. A vadászházban leszedi a kezéről a rátekerget zsebkendőt, sziszegve káromkodik. Az ujján egy zöld talizmányúrrú látható, kicsit véres. A polcra leveszi a vörös félholdas ládát.

Az elhárítás elhatározza, hogy másnap reggel éles fegyverekkel indítanak támadást.

BKV

Dobó anyja délután ötkor lép ki a Bartók Béla úti hivatal személyi kapuján. A Gellért térről villamossal indul hazafelé, sokan vannak, csak a peronon jut neki hely. Egy enyhén spicces vízóra-leolvasó sehogy sem tudja a jegyét

kilyukasztani. Dobó anyja segít neki, aztán leszáll a lakásához közeli, megszokott megállónál. A vízóra-leolvasó csuklik egyet.

Ketten az úton

- 42 Autó suhan a szinte üres országúton. Dobó anyja és az őrnagy – aki ismét egyenruhában van – hosszan hallgatnak. Később az őrnagy azt mondja:
- Ez a katonaság, most láthatod. Erőszak és hülyeség keveréke.
 - Mondtam, hogy a gyerek meg fogja találni az igazi apját, és hogy semmitől sem riad vissza. Emlékszel, hogy kiskorában mindig díszszemlére kellett vinni?
 - Tudod, hogy titokban disszidálást fontolgattott? Amúgy most mi van?
 - Még mindig tárgyalnak. De már mindent eldöntöttek.

Biztosítás

Dobó anyja és az őrnagy megérkeznek a mátraházai honvéd üdülőhöz. Az őrnagy megtéveszti a kapuőröket, eljutnak egészen a tárgyalásoknak helyt adó főépületig. Dobó Mária konyhai alkalmazottként besurran az oldalbejáraton. Kijöve közli az őrnaggyal, hogy mindent elmondott a Tábornoknak, aki végighallgatta, de nem válaszolt semmit. Amikor megpróbálják elhagyni a biztosított helyszínt, oroszul beszélő katonák fegyvert szegeznek rájuk, majd a teljes konyhai személyzettel együtt elvezetik őket.

Éjszaka

Reflektorok pásztázzák a várat. A bőrdzsekisek – miként a regénybeli törökök – felkiabálnak a várba:

- Holnap mind meghaltok!

Most

Hajnalban egy katonai helikopter száll le a mezőn a vártól pár száz méterre. A kiszálló Tábornok tüntetőleg hátat fordít a feléje siető állambiztonságiaknak, majd gyalog elindul a vár felé. A fiát szólítja. Néhány pillanat múlva szíven találja egy muskétalövedék. Dobó lerohan a haldoklóhoz, de az állambiztonságiak leteperik.

Fekete zászlók alatt

A várbeliiek megadják magukat. A hajukat kopaszra nyírják, majd meztelenre vetkőzve slaggal lemosdatják őket. Új katonaruhát dobálnak nekik. A végvári ruhákat halomba hordják, gázolajjal lelocsolják, meggyújtják. A vár alját fojtó, fekete füst lepi el. A katonákat felsorakoztatják, majd sorban felszállnak egy fekete tehergépkocsi zárt rakterébe.

Az ajtót a katonákra csapják.

Beszélő

Vicuska halkán sírdogál.

– Takarodj innen, te hülye tyúk! – veti oda neki egy állambiztonsági.

Bánáti már pulóverben van, odalép, ujján befordítja a köves

gyűrűt:

– No de, hadnagy elvtárs, fiatal hölgyekkel ilyen hangon...

Vicuskához fordul:

– Jöjjön, kislány, mondja el, mi a baj.

43

1990 ősze

Az immáron középkorúvá érett Bornemissza egy kaliforniai rendszámú Chevrolet-vel lassan manőverez a poros falusi úton. A pilisborosjenői polgármesteri hivatal előtti téren három öregember ül a kispadon, kezükkel a botjaikra támaszkodnak. Nézik az autót:

– Tessék, megjöttek a jenkik.

– Kicsit elkéstek.

– Korán van még.

Bornemissza kiszáll, és idegen akcentussal megkérdezi, hogy áll-e még a vár.

Summáját írom

Vicuska kilép a polgármesteri hivatal belső irodájából. Ajtaján a felirat: *Bánátiné Cecey Éva polgármester*. Sietve odaszól a titkárának, egy jóképű, fiatal férfinak:

– Azt hiszem, ki kell mennem a várhoz. – Ránéz a falon függő, török motívumokkal díszített, fekete zászlóra, majd így szól:

– Vagy nem is tudom.

44 Wehner Tibor

ÚJABB ELŐADHATLAN SZÍNJÁTÉK-FUTAMOK 2.

MINDEN ÚT A KUTYATEMETŐBE VEZET

Szereplők
KOROSODÓ NŐSZEMÉLY
ÜGYNÖK
A KÉT HALOTTI LEPLES

Kopár, a nézőtér felé (légbefúvással működtetett) dermesztő hideget sugárzó szoba. Balra ajtó nyílik valahová (ajtó nyílik valahonnan), mellette rozoga szekrény. A szoba jobb terében kopottas füles fotel áll, amelyben a régimódi kontyot viselő, bokáig érő vastag kötött pulóverbe burkolózó, fiatalosnak tűnő KOROSODÓ NŐSZEMÉLY ül. Kezdetben unottan, később egyre idegesebben – mintha keresne valamit – matatni kezd magán, majd elkap egy, a pulóver alsó széléből kikandikáló fonalszálat, és bontani kezdi ruházatát. A lebomló szálát akkurátusan felgombolyítja. Annak ellenére, hogy a bontás és a gombolyítás két, egymástól függetlenül is élénk figyelmet követelő feladat, viszonylag (és ez a kifejezés igen fontos) gyorsan halad, annak ellenére, hogy néha meg-megakad: ha elszakad a szál, akkor kötöz, és aztán folytatja. Közben alig hallhatón, alig érthetően motyog.

KOROSODÓ NŐSZEMÉLY Az idő tovatűnő pillanatok végtelen folyama. A pillanat olyan megfoghatatlan, olyan röpke, hogy amikor rágondolunk, már el is múlt. Így hát joggal gyanakodhatunk, hogy a pillanat az valójában egy folyamatos múlt idő. Vagyis az idő maga egy olyan dolog, amely mindig mögöttünk van. Olyan hogy jelen, nincs is, a jövőről meg teljesen értelmetlen beszélni akkor, amikor minden egyfolytában elmúlik. Minden csak múlik. Az „én vagyok”-típusú kijelentések tehát teljesen értelmetlenek, mindenki barátkozzon meg a gondolattal, hogy csak volt. Én voltam. Ezt kell hajtogatnunk.

Bontási tevékenysége végeztével KOROSODÓ NŐSZEMÉLY fázósan, egy szál alsóneműben, kezében nagy fonalgombolyaggal „tűkön ül”. Résnyre nyílik az ajtó, bedugja fejét a roppant fiatal ÜGYNÖK, aki rajtakapja KOROSODÓ NŐSZEMÉLYT, aki ekkor fel-feldobja a kezében tartott gombolyagot, és mielőtt az leesik, ügyetlenül tapsolni próbál, de nem nagyon sikerül a mutatvány. Végül a gombolyag leesik valahova a lába elé.

ÜGYNÖK Jelszavunk: organikus vagyok, szintetikus leszek. És fordítva ez nem igaz.

ÜGYNÖK kezében nagy táskát hordozva belép, körbenéz. KOROSODÓ 45 NŐSZEMÉLY lábaival a leesett gombolyagot próbálja becserkészni, amely kissé messzire gurult. ÜGYNÖK körbejár, mindent alaposan szemügyre vesz, bekukucskál a szekrénybe is. Visszatér, megáll KOROSODÓ NŐSZEMÉLY előtt.

ÜGYNÖK Micsoda véletlen. Ez ám a véletlen.

ÜGYNÖK kinyitja táskáját és két összecukható gyephokikaput húz elő. A kapukat gyakorlott mozdulatokkal szétnyitja, felállítja a szoba két oldalfalánál, majd néhány átlépős csellet a gombolyagot KOROSODÓ NŐSZEMÉLY lába elé gurítja, s ő maga néhány bemelegítő mozdulatot teljesítve éber készenléti hálór-pozícióba helyezkedik el a távolabbi kapu előtt.

ÜGYNÖK Na lássuk.

KOROSODÓ NŐSZEMÉLY ügyetlenül mellédurrant. ÜGYNÖK visszaterelgeti a gombolyagot a saját kapuja elé, leállítja, majd hatalmas gölt rüg KOROSODÓ NŐSZEMÉLY hálójába.

KOROSODÓ NŐSZEMÉLY Óh. Óh.

KOROSODÓ NŐSZEMÉLY összeesik, elterül. A háttérben képújságszerű szövegszalag fénylik fel, megnyugtató jellegű feliratot ismétlődően futtatva: *aggodalomra semmi ok csak színpadi a tetszhalál.*

ÜGYNÖK összecukja a kapukat, visszatuszakolja táskájába, indulásra készülődik. Lehajol, a gombolyagból kikandikáló fonalszálat két ujjá közé csipenti, az ajtóból még visszafordul.

ÜGYNÖK Végző soron minden út a kutyatemetőbe vezet, ahová viszont élő kutyát bevinni tilos.

ÜGYNÖK távozóban, tűnődve morzsolgatva a kezében tartott fonalszálat még visszaszól.

ÜGYNÖK Ariadné fordított fonala. Ez a dolgok rendje, minden önnön ellenkezőjébe fordul.

Végül a dolgok rendje is.

46 ÜGYNÖK behúzza maga mögött az ajtót. A gombolyag apró kis fordulatokat véve, az ajtó előtt rakoncátlanul ide-oda gurulgatva, ÜGYNÖK virtuális távolodásával és az „idő” múlásával párhuzamosan, fokozatosan egyre kisebb lesz, majd lassan elenyészik.

A gombolyag lassú távfelszámolása közben csörtet be A KÉT HALOTTI LEPLES. Két kandelábert vonszolnak maguk után, felállítják KOROSODÓ NŐSZEMÉLY lábánál, és bekapcsolják az elektromos lángimitációt működtető tápegységet. Egy precízen összehajtogatott drapériát szertartásosan szétbontanak és színpadias (!) mozdulatokkal letakarják KOROSODÓ NŐSZEMÉLYt. Megadják a végső tiszteletet, fejet hajtanak, kivonulnak.

A megrendítő szituáció azonban csak megtévesztő, csak egy vontatott háttásszünet. Kiszáratva KOROSODÓ NŐSZEMÉLY mindentől függetlenül (kimevedő, majd eltűnő képűtség-felirat) váratlanul lerúgja magáról a halotti leplet, feláll.

KOROSODÓ NŐSZEMÉLY Ah. Ah.

Megtornáztatja végtagjait, lábaival rúgó mozdulatokat imitál – fordul ide, fordul oda, de nem találja a kapukat –, majd megpróbálja kivonszolni a kandelábereket, ám félúton az ajtó felé feladja a megerőltető akciót. A szekrényhez megy, egy gombolyag fonalat és kötőtűket vesz elő, beül a fotelba, és kötögetni kezd. Alighogy munkához lát, a kötőtű felizzanak a kezében – műanyagfonal égett, szúrós szaga szálldos a hideg légtérben –, majd kihunynak és elhamvadnak. KOROSODÓ NŐSZEMÉLY ölébe ejti a kötőtű-maradványokat görcsösen szorongató kezét, fejét az ajtó felé fordítva megmerevedik. A gombolyag földre esik az öléből, elgurul. A kandeláberek lángimitáció-műfénye a háttérben fokozatosan elhalványul, majd pislákolva kialszik.

A HÍROLVASÓ

Szemben, középen bekapcsolt televíziókészülék, illetve öles képernyője – a szobát uraló félhomályban az egyetlen fényforrás – amelyben, illetve amelyen a hírtelevízió hírolvasója – középkorú, kissé leharcolt szépségű, rezignált hölgy, aki minden értesülést azonos hangsúlyozással és hőfokon, az érzelemnyilvánítás legkisebb jele nélkül közvetít – állandóan ismétlődő, lényegében változatlan szövegű híreket olvas. A televíziókészülékkel szemben, a nézőtérrel háttal „füles” fotel, mellette balról hangosan berregő, régi (lekerekített profilok) ezüstszürke hűtőszekrény áll. Jobbról a földön valamilyen kupac, ócska, szakadozott drapériával letakarva. A hűtőszekrényt nyitva éles fény világítja meg a szobát, amelynek üvegezett, kívülről elfüggönyözött ajtaján keresztül jobbról léphetne be-, illetve ki az erre vállalkozó. Nyilvánvaló, hogy a belépő próbálkozása előtt félrehúzza a függönyt, és kintről beles, és – váratlan feszültségforrás – könnyen lehetséges, hogy a látvány hatására visszafordul.

Az öregedő férfi – fején egy gyerekjáték-kellékként ismert kettős, minden mozdulatnál rugózó mozgásba kezdő, meg-meghajló, piros műanyagömbökkel díszített antennával – a fotelben ülve a televíziót nézi, és ezért csak ritkán látható, és akkor is főként háttal jelenik meg. Amikor ül, akkor a fotel, amikor a hűtőszekrényben matat, annak ajtaja takarja ki csaknem teljesen, de a hangja mindenkor tisztán, hangosan hallható, ugyanis jóval túlharsogja a hírolvasó viszonylag halkabb televíziós hangját.

A HÍROLVASÓ A térségben a felkelők támadását a hivatalos szervek visszaverték. A civil lakosság... (tetszőleges, aktualizált, helyspecifikus szöveg)

ÖREGEDŐ FÉRFI Hazudozol itt össze-vissza. Pofázol itt össze-vissza, és persze nem hagyod, hogy visszapofázzanak. Illetve hagyod, de persze nincs jelentősége. Fogd be. Majd én elmondom a valóságos híreket. Elég volt.

Feláll, a hűtőszekrényhez lép, kinyitja, benyúl, egy flakon kecsöpöt húz elő, a televízióhoz lép, és a hírolvasó képernyő-képét körbespicelli, és visszaül a fotelbe.

ÖREGEDŐ FÉRFI Mondtam, hogy fogd be a pofád. Nem érdekel. Mindig ugyanazok a hazug hírek.

A HÍROLVASÓ A térségben a felkelők támadását a hivatalos szervek...

Feláll, a hűtőszekrényhez lép, kinyitja, egy pohár tejfölt vesz elő, a televízióhoz lép és összemaszatolja a hírolvasó arcát a képernyőn, majd visszasaül a helyére.

ÖREGEDŐ FÉRFI Én megmondtam, de úgy látszik, hiába beszélek. Bizonyos fokig tehetetlen vagyok, amióta elkobozták a távkapcsolót. Újabb és újabb kunsztokat kell kitalálnom.

Feláll, a hűtőszekrényhez lép, kinyitja, benyúl, matat.

A HÍROLVASÓ A térségben a felkelők támadását a sivatagos lelkek...

ÖREGEDŐ FÉRFI Ezekkel a puha, jóllehet szilárd dolgokkal persze semmire se megyek. Még a hosszú lejáratú margarinban lenne valami fantázia, de magamra is kell gondolnom. Ugyanis én hosszabb távra tervezek. Azt tervezem, hogy túléltem a hazug pillanataikat.

Visszaül a fotelbe, áthajol a karfán, és a drapéria alól lila szivacstéglákat húz elő, egyiket a másik után, dobálni kezdi a képernyőt. A szivacstéglák – nyilvánvaló paradoxon – éles csörömpölést keltve érkezik meg a képernyőhöz és esnek a padlózatra, vagy tévesztenek célt.

ÖREGEDŐ FÉRFI Mindig csak ezek a szálnalmas pótcselekvések. Meg persze a pótszövegek.
A póthazugságok.

Feláll, a televízióhoz lép, és az egyik szivacstéglával megpróbálja letörölni a képernyőt, de csak még jobban összemaszatolja a folyékony, korábban felkent vörös-fehér konglomerátummal.

ÖREGEDŐ FÉRFI Rejtőzködünk, rejtőzködünk? Kép nincs, csak hang van? Nem lehetne fordítva? Persze...

Az üvegezett ajtó mögött valaki félrehúzza a függönyt, és beles, majd eltűnik az árnyéka, és a függöny visszalibben a helyére.

ÖREGEDŐ FÉRFI Persze, a kérdésekre soha nincs válasz. Na persze, ez a kijelentések világa. Egyébként különösebb lelkiismeret-furdalás nélkül kezdhetem mindig a mondataimat a persze szóval. Kijelenteni jó.

A televízió váratlanul kikapcsol, a hűtőszekrény-berregés elhallgat, teljes sötétség borul a szobára. Tapogatózás, matatás hangjai hallatszanak, s néhány másodperc elmúltával a hangokat egy éles kiáltás zárja le, majd egy kék fény sugara pásztázza körül a szobát, megvilágítva az üres fotelt, a sötéten tátongó és immár nyitott ajtajú, teljesen üres hűtőszekrényt. A fény sugarát ezután a televízió képernyője felé fordul, de annak helyén egy hatalmas, összepréselt autóroncokból megformált Gautama Buddha-szobor néz száján bölcs, ámde kissé kényszeredett mosollyal a távolba, a vállán egy margarinból megmintázott Mickey egér (Mickey Mouse) ücsörög. Ez az utolsó, élesen megvilágított, kimerevedett kép. (A sötétségből még egy lila szivacstégla érkezik Buddha felé, de már nem csörömpöl.)

Új Forrás 2024/2 – Wehner Tibor: Újabb előadhatatlan
színiátékiutak 2.

A VÉGE FELÉ (monodrÁma, némajÁtéK)

Szereplő:

50 IPSZILON (kopaszodó férfi)

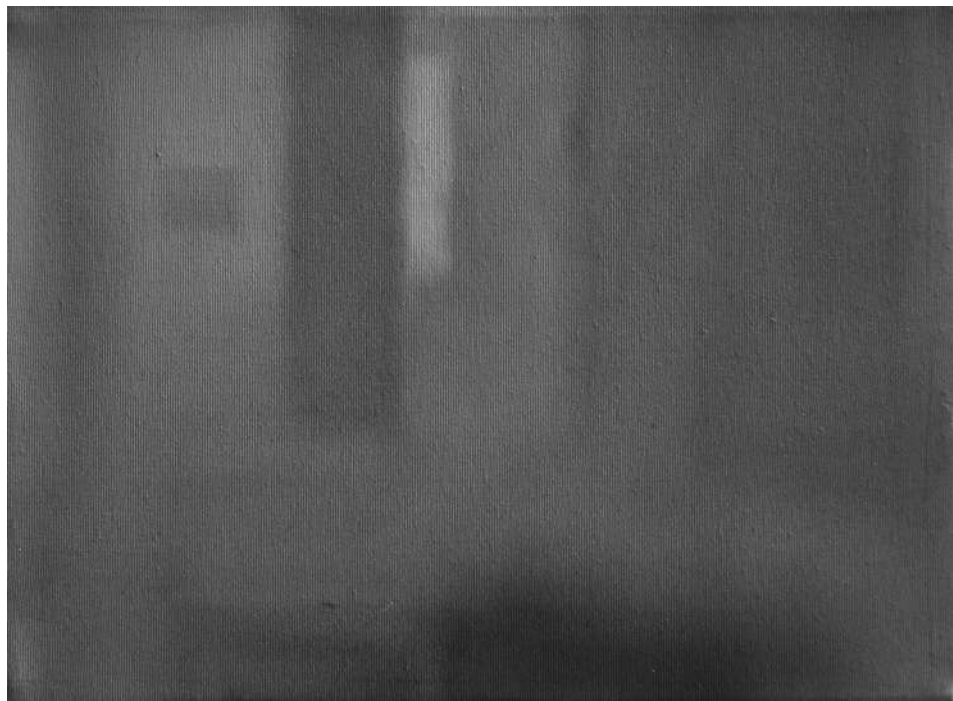
A csaknem teljesen üres színpadon középtájon, kissé ferdén elhelyeztetten karosszék áll.

IPSZILON balról be, de megtorpan.

Mintha tanácstalanul álldogálna néhány percig, majd tétovázva mégis a karosszékhez megy, leül.

Fészkelődik, megpróbál kényelmesen elhelyezkedni.

Megöregszik.

UTOLSÓ SZÍNPADI JÁTÉK (a halálról)

A csupasz, néptelen színpadon kisasztal áll.

A kisasztalon kommersz váza.

A vázában egy szál virág: vörös arany rózsza (*Rosa hugonis* /syn.

R. Xanthina/).

A súlyos konfliktusokkal terhelt cselekmény: a feszült várakozást megtörve a rózsza (lassú) elhervadása (szíromhullás, levélsárgulás, az elrohadás és a kiszáradás közötti hezitáció), majd a harmadik-negyedik napon a végső, teljes kiszáradás.

Az ötödik napon a szürke kezeslábasba bújt Színpadmester – kezében narancssárga vízpermetező műanyagpalackkal – balról, hátul megjelenik, csoszogva a kisasztalhoz hátrál, és permetet szór a rózsára, amely finom, hófehér púderfelhőbe burkolózik.

A púderfelhő eloszlása, lerakódása után a Színpadmester lerója tiszteletét: leteszi a palackot a kisasztalra és (többszöri sikertelen próbálkozást követően) kezeit összekulcsolva hosszú percekig lehajtott fejjel áll. Mintha valamit mormolna is: *Rosa x alba*, *Rosa x alba*...

A Színpadmester kezeit felszabadítja, lazít, ingatja a fejét.

Hátrahagyva palackját a Színpadmester határozott léptekkel jobbra távozik.

A hatodik napon a narancssárga palack kifehéredik.

A hetedik napon fent, a zsinórpadlás alatt, mint mindeddig, az idő végtelen, hallgatag hullámai hömpölyögnek.

Ha a Semmi helyének és szerepének változásairól a filozófiában *általában* véve kívánnánk beszélni, természetesen a görögöknél kellene kezdenünk, majd folytatnunk Lucretiusszal – nem is sorolom tovább. Ebben a dolgozat-

52 Angyalosi Gergely

„A SEMMI ŐSEBB”?

Bergson, az „egzisztencia-
listák” és magyar írók
a Semmiről

ban jóval szerényebb mé-
rítéssel elégszem meg, a
végtelennek látszó téma
egy kis szeletével. Éppen
azért kezdem a mondan-
dómat Bergson példájá-
val, mert ő azon ritka
filozófusok egyike volt,
aki „álproblémának” vagy
„illúziónak” minősítette a
Semmi filozófiai problé-
máját. Tette ezt a *Teremtő
fejlődés* negyedik fejeze-

tében 1907-ben, a következő alcímmel a tartalomjegyzékben: „A semmi és a változatlanóság eszméinek elemzésén alapuló vázlatos kritikája a filozófiai rendszereknek. A lét és a semmi.”¹

A változatlanósággal kapcsolatos első filozófiai illúzió az, amikor nem veszünk tudomást arról, hogy a valóság folyamatosan készül vagy bomlik, de sohasem kész. Ez az értelem általános működésével függ össze, ez utóbbi ugyanis az alakulásból csak állapotokat, a tartamból csak pillanatokat vesz tudomásul (mint ismert, ezt nevezi Bergson a gondolkodás „mozgófényképes szerkezetének”). A második illúzió vonatkozik a semmire. A spekuláció ugyanis mindig az ürestől tart a teli irányába, a hiánytól a jelenlét felé, a „valóságtaglantól a valóságos” felé. Mindig a nem jelenlévő valóságot keressük, ezért „a másodiknak hiányáról beszélünk ott, ahol az elsőnek jelenlétét tapasztaljuk”.² Másként fogalmazva: azt, amink van, annak függvényében fejezzük ki, amit meg szeretnénk szerezni. (Ezt Bergson egyáltalán nem ítéli el, sőt a cselekvés tartományában abszolút jogosultnak tartja.)

Némileg meglepő az az állítása, hogy a filozófusok nemigen foglalkoztak a semmi eszméjével, noha az gyakran a filozófiai gondolkodás rejtett mozgatója. Mégis rejtélyesnek tartja, hogy a filozófiai gondolkodás a „miért vagyok?” kérdéssel kezdődik. Még a saját munkájában is, melynek közép-pontjába a „teremtő Princípiumot” állította, kénytelen feltenni azt a kérdést, hogy miért van inkább ez a princípium, mint inkább a semmi? Miért tűnik fel úgy a lét, mint „győzelem a semmin”? A metafizika ebben a tekintetben egy húrton pendül a mindennapi gondolkodással, hiszen a „tartamos” valóság iránti megvetése szintén onnan ered, hogy a léthez a semmin át érkezik. De hogy állunk a semmi tapasztalatával? Lehet-e egyáltalán tapasztalatunk

a semmiről? Ha megpróbálkozom a magam külső és belső érzékelésének eltörlésével, akkor azt tapasztalom, hogy mindig marad valami (akár külső, akár belső tárgy), amelyet képzetem megjelenít. (Például „ha eltörlöm a belsőséget, eltörlése maga egy képzelt én számára válik tárggyá, s ez az én ezúttal az eltűnő ént mint külső tárgyat veszi észre”.³) De nem elég 53 azt mondani, hogy a semmi képszerűen megjeleníthetetlen, azt is meg kell vizsgálni, hogy elgondolható-e fogalmilag. Bergson szerint az anyagi és az eszméleti (vagyis fogalmilag elgondolt) új egyaránt „teli képzet”. „Az üresnek a fogalma [...] akkor keletkezik, amikor az önmagáról lekésző eszmélés régi állapot emlékéhez tapad, holott már az új állapot van jelen.”⁴ Márpedig minden megszüntetés behelyettesítés; ez esetben viszont a minden létező megszüntetésének (ahogyan Dienes Valéria fogalmazza magyarul) „ugyanolyan képtelenség, mint a szegletes köré”.

Elgondolni egy tárgyat azt jelenti, hogy létezőnek gondoljuk, vagyis nem vonhatjuk le belőle a lét attribútumát, mert az tőle elválaszthatatlan. Tehát csak hozzáadhatjuk a kizárását tartalmazó eszmét. Ebből az következik, hogy a nemlévőnek tételezett tárgy eszméjében több van, mint a létezőnek gondolt tárgyában, vagyis a tagadás nem szimmetrikus az állítással. Vegyük észre tehát, mondja Bergson, hogy az állító kijelentés „valamely tárgyra vonatkozó ítéletet fejez ki, a tagadó kijelentés ellenben egy ítéletre vonatkozó ítéletet”, azaz a tagadás voltaképpen másodrendű állítás.⁵ Így azután a Minden szembeállítás a Semmivel (a teli állítása a teli ellen) képtelenség, amiből az is következik, hogy a „miért van valami?” értelmetlen kérdés. Megjegyzendő, hogy Bergson itt nem hivatkozik *expressis verbis* Leibniz híres kérdésére – „Pourquoi il y a plutôt quelque chose que rien?” –, vagyis közvetlenül nem száll vitába vele, noha később többször is hivatkozik a filozófusra. Fontosabbnak tartja a gyakorlat oldaláról megvilágítani, hogy miért játszik olyan fontos szerepet a semmi az életünkben. Mint írja, a semmi nem annyira egy dolognak, mint inkább a dologhoz kötődő hasznosságnak a hiánya – életünk így ürességek kitöltéséből áll. Ha azonban a létet közvetlenül gondoljuk el, vagyis a folyamatos alakulás, a tartamosság közegeként, akkor megpillanthatjuk magunkban az Abszolútát, amely maga is tartamos. Percepciónk és értelmi működésünk mindig csak a testünk egy állapotára vonatkozik, noha a test folytonos változás; a *forma* pedig valójában nincs is, mert ez a fogalom maga a mozdulatlanság, a valóság viszont állandó mozgásban van. A forma csupán egy átmenetről készített pillanatfelvétel, amelyet egy látszólagos semmi választ el a következőtől. Ezekből alkotunk azután egy átlagos képet, és erre gondolunk, amikor lélekről vagy lényegről beszélünk.

Mint látjuk, Bergson a Semmi problémájával hasonlóképpen jár el, mint korábban a Zénón-paradoxonnal: úgy oldja meg, hogy álproblémának

minősíti, hamis posztulátumok alapján föltett kérdésnek, amelyre csak elhibázott választ lehetséges adni. Filozófiatörténeti közhelynek számít, hogy az úgynevezett „életfilozófiák” (melyeknek egyik képviselője maga Bergson lenne) bizonyos kérdésvetéseit az utókor által a könnyebbség ked-
54 véért „egzisztencializmusnak” nevezett irányzat vitte tovább. Ezt azonban éppen a Semmi kérdésköréről nehezen lehetne állítani. Heidegger, Sartre vagy Jaspers alapműveiben a Semmi vitathatatlanul az egyik főszereplő volt, de egyikük sem kezdeményezett tételes vitát Bergsonnal. Igaz, a *Lét és idő* megjelenésekor (1927-ben, amely egyben Bergson Nobel-díjának éve is) a francia filozófus hatása már összeurópai méretekben is leszálló ágban volt, a fiatal Sartre számára pedig azt a múltat képviselte, amelyen egyértelműen túl kellett lépni. Heidegger és később Sartre is hivatkozik néhol Bergson idő-konceptiójára, kisebb kérdésekben korrigálják vagy vitatják azt, de az általuk kiépített filozófiai univerzum olyannyira eltérő, hogy termékeny vitára aligha lett volna lehetőség. (Nem beszélve arról, hogy a vitát – a görög polemosz értelmében – egyikük sem kedvelte igazán.)

Heidegger 1929-ben tartotta meg *Mi a metafizika?* című előadását, amelyben a leibnizi kérdés (igaz, az utolsó mondatban és szerzője említése nélkül) a metafizika alapkérdéseként szerepel. „Miért van egyáltalán létező, nem pedig inkább a Semmi?” Ez a kérdés a tudományos gondolkodás ellenlbasaként jelenik meg. Ugyanis „a tudomány semmit sem akar tudni a Semmiről” – miközben „ott, ahol a tudomány kísérletet tesz rá, hogy megfogalmazza a maga lényegét, a Semmit hívja segítségül.”⁶ Azt veszi tehát igénybe, amit elvet. Mi a Semmi? A kikérdezett az ellentétébe fordul, a kérdés megfosztja magát saját tárgyától, hiszen a válasz (a kérdéshez hasonlóan) csak értelmetlen lehet (a Semmi ez és ez „van”). Ha a logikával szembehelyezkedve mégis fel kívánjuk tenni ezt a kérdést, a következőre jutunk: a Semmi a létezők mindenségének tagadása, vagyis nem-szerű (*Nichthaftes*). De valóban egy különös fajtája-e a tagadottságnak? Azért van-e *Nichts*, mert van *Nicht*, vagy fordítva? „Mi azt állítottuk [a *Lét és idő*ben – A. G.]: a Semmi eredendőbb, mint a Nem és a tagadás.”⁷ Ha ez igaz, az értelem lehetősége a Semmitől függ – hogyan dönthetne akkor az értelem a semmi felől?

Ha tagadni akarjuk a létező mindenségét, akkor annak előzetesen adottnak kell lennie. Ha a Semmit ki akarjuk kérdezni, akkor lennie kell előzetesen – de hol keressük, hol találjuk? A létező mindenségét megragadni nem tudjuk, ebben a tekintetben Heidegger ugyanazt mondja, mint Bergson, ám hozzát teszi, hogy „magunkat a létező egészen belül leljük fel” bizonyos diszpozíciókban (*Befindlichkeit*). Ilyen például a mély unalom, amely a létezőt a maga egészében nyilvánítja meg. Akad azonban pozitív hangulati diszpozíció is. „Az ilyen megnyilatkozás másik lehetőségét hozza egy szeretett ember jelenvaló létének – nem pusztá személyének – jelenén (*Gegenwart*)

való öröm.”⁸ De a legfontosabb hangulat vagy hangoltság, „amely a legsajátabb leleplezési értelme szerint a Semmit nyilvánítja meg”: a szorongás. Nem időznék most annál a közismert heideggeri okfejtésnél, melynek során a szorongást (*Angst*) megkülönbözteti az ijedségtől vagy a félelemtől.

A lényeg az, hogy a szorongásnak nincs konkrét tárgya, ugyanakkor 55 ebben az esetben nem csak a meghatározottság hiányáról, hanem a meghatározhatóság lényegi lehetetlenségéről van szó. „A szorongás megnyilvánítja a Semmit.”⁹ A szorongás nem a Semmi „megragadása”, az mégis általa és benne nyilvánul meg. Benne az egészében vett létező talajtalanná válik. A szorongás tehetetlen a létezővel szemben – így érthetjük azt a korábbi megjegyzést is, mely szerint ezt a hangoltságot „valami sajátos nyugalom járja át”. Benne feltárul, hogy „a Semmi a jelenvaló létet körülveszi, a Semmi létezése (*Wesen*): a semmités (*Nichtung*).” Vagyis nem a létező megsemmisítése és nem a tagadásból származik. „Maga a Semmi semmit.”¹⁰

Látható, hogy Bergson és Heidegger érvelése nem találkozik, következésképpen nem is konfrontálódhat egymással. Az előbbi azt akarta kimutatni, hogy a Semmi nem lehet empirikus tapasztalat tárgya és fogalma szerint spekulatív önellentmondást hordoz magában. Az utóbbi állítása szerint mintegy „visszajáról” nyerhetünk tapasztalatot a Semmiről, mivel a szorongás Semmijének „világos éjszakájában” keletkezik a létező mint olyan eredendő nyitottsága: hogy az létező – és nem Semmi. „Az eredendően semmitő Semmi létezése (*Wesen*): ebben rejlik: csakis ez hozza a jelenvaló létet a létező mint olyan elé.”¹¹ Mármost a jelenvaló-lét (*Dasein*) nem más, mint „beletartottság a Semmibe”. A semmi nélkül nem viszonyulhatna sem a létezőhöz, sem önmagához. „A Semmi eredendő megnyilvánulása nélkül nincs „Önmagóság (*Selbstsein*) és nincsen szabadság.”¹² Heidegger szerint ezzel világossá vált, hogy a semmi magához a létezéshez (*Wesen*) tartozik, a létező létében történik a Semmi semmitése. Ennek belátásához persze Bergsonnal szemben el kell fogadnunk azt az állítást, hogy a Semmi nem a tagadás aktusából származtatott pseudo-fogalom. „A Nem nem a tagadás által keletkezik, hanem a tagadás alapul a Nem-en, amely a Semmi semmitéséből ered.”¹³ A semmitő viszonyulás jóval általánosabb, mint a tagadás; ezért mondhatjuk, hogy az ember a Semmi helytartója. Ha a tudománnyal dacolva rákérdezzünk a Semmire, akkor az többé nem a létező meghatározatlan szembenálló párjaként tűnik fel előttünk, „hanem mint a létező létéhez tartozó lepleződik le”.¹⁴ Heidegger szerint így kell érteni Hegel híres mondatát *A logika tudományából*: „A tiszta lét és a tiszta semmi tehát ugyanaz.”¹⁵

Kiegészítőleg hozzá kell tennünk, hogy Heidegger a *Bevezetés a metafizikába* (1953) elején már nagyon is hivatkozik Leibniz 1714-ben megjelent

művének (*Principes de la nature et de la grâce*)¹⁶ kérdésére: „Pourquoi il y a plutôt quelque chose que rien?”¹⁷ Mi több, rangja szerint az első, mert a legátfogóbb, a legmélyebb, a legeredendőbb kérdésnek minősíti. Ez a kérdés ugyanis mindarra vonatkozik, ami nem semmi, sőt a végén magára a

56 semmire is, „nem azért, mintha létező lenne”, hanem azért, mert „semmiként »van«”. Számunkra ezúttal különösen érdekes, hogy ezt a kérdést, amely megnyitja a létezőt „a maga nemlét és lét közötti ingadozásában”, Heidegger a filozófia mellett a költészet számára tartja elérhetőnek: „Valóban nem lehet úgy beszélni és tárgyalni a semmiről, mintha az valaminő dolog lenne, mint odakint az eső vagy egy hegy vagy egyáltalán valamilyen tárgy. Aki igazán a semmiről akar beszélni, annak szükségképp tudománytalanul kell lennie. Ez azonban csak addig lesz nagy szerencsétlenség, amíg úgy véljük, hogy a tudományos gondolkodás az egyetlen és tulajdonképpeni szigorú gondolkodás, hogy csakis ez lehet és kell legyen a filozófiai gondolkodás mértéke is. A dolog azonban fordítva áll. Minden tudományos gondolkodás csupán levezetett és mint ilyen azután megmerevedett formája a filozófiai gondolkodásnak. A filozófia sohasem a tudományból és a tudomány révén jön létre. A filozófiát sohasem sorolhatjuk a tudományok mellé. Éppen ellenkezőleg: eléjük sorolandó be, és ez nem csupán »logikailag« vagy pedig a tudományok rendszerének valamilyen táblázata szerint van így. A filozófia a szellemi létezés egészen más területéhez tartozik, és más a rangja is. A filozófia és az ő gondolkodása a költészettel egyrendbéli. De azért költeni és gondolkodni mégsem ugyanaz. A semmiről beszélni, ez a tudomány számára minden időkre botránykő és értelmetlenség marad. Ezzel szemben a filozófuson kívül a költő is képes erre – és pedig nem azért, mert a költészetben, ahogy a mindennapi értelem véli, kevésbé szigorúan gondolkodunk, hanem mert a költészetben (itt csak az igazi és nagy költészetre gondolok) a szellem fölényben van minden puszta tudománnyal szemben. Fölénye tudatában a költő mindig úgy beszél, mintha először mondaná ki és szólítaná meg a létezőt. A költő költésében és a gondolkodó gondolkodásában mindig oly sok világtér marad szabadon, hogy abban minden dolog, minden egyes fa, hegy, ház, mádárhang elveszti közömbös és megszokott voltát.”¹⁸

A létező két jelentését különbözőteti meg Heidegger. Az első értelemben minden létező, ami létezőn *van*. A második jelentésbe beleértjük azt is, ami mintegy azt „teszi”, hogy a nevezett dolog létező, nem pedig inkább nem létező: „ami a létezőn, amennyiben létező, a létet teszi ki”.¹⁹ Ám mivel nem vagyunk képesek a létező létét külön, közvetlenül megragadni, sem a létezőn, sem a létezőben, sem bárhol másutt, levonjuk a következtetést: a lét majdnem olyan, mint a semmi, miközben távolról sem kívánjuk azt mondani, hogy a létező *nincsen*. A metafizika alapkérdésének megközelítése éppen ezért a filozófia és a költészet privilégiuma marad.

Jean-Paul Sartre a harmadik gondolkodó, akit a Semmi filozófiai megközelítésének kapcsán óhatatlanul említenünk kell. Köztudott, hogy *A lét és a semmi* (1943) sok tekintetben kapcsolódik Heideggerhez (főként a *Lét és időhöz*), mindazonáltal lényeges pontokon el is tér a német filozófus intencióitól. Ezeket az eltéréseket maga Heidegger, majd nyomában a heideggeriánusok hajlamosak voltak „félreértéseként” értékelni. A szövegek alaposabb összevetéséből azonban inkább az derül ki, hogy ahol Sartre úgymond „félreérti” Heideggert, az inkább extravagáns figyelmetlenség (vagyis más értelmet kívánt tulajdonítani egy-egy szövegrésznek, mint maga a szerző). Összességében a történet nem annyiból áll, hogy Sartre „benneragadt” a metafizikai hagyományban, hogy nem volt olyan radikális, mint „a némethoni mester”. Sartre saját, Heideggerhez fűződő viszonya az átvételekkel együtt kifejezetten *kritikus*, vagyis nem félreértésről, hanem határozott vitáról van szó.²⁰

Az egyik döntő véleménykülönbség a semmi és a tagadás viszonyának vonatkozásában áll fenn. Sartre egyetért Heideggerrel abban, hogy azért van negáció, mert van semmi, nem pedig fordítva: a tagadást a semmi alapozza meg. De elégedetlen Heidegger okfejtésével, mert szerinte nem ment elég messzire, nem járta körül a semmi termőföldjét, a tagadó aktivitást, hanem éppen ellenkezőleg, ki akarja vonni a semmit annak hatóköréből. A semmi Sartre szerint is megelőzi a tagadást egy bizonyos értelemben, de a semmi eredetét nem hajlandó az „emberi valóságon”, a *réalité humaine*-en kívül helyezni.²¹ Az ember az a létező, aki által a semmi a dolgokhoz jön; mivel az emberi létező maga a szabadság, a szabadság az, amely semmit. Sartre úgy látja, hogy Heidegger inkább arra ösztönöz, hogy a transzcendenciát (vagyis a szabadságot) a semmi irrupciójából, a létező önsemmítéséből gondolja el (amely számára egyenértékű a lét feltárulásával), mintsem fordítva. Sartre szemrehányásának a lényege tehát az, hogy Heidegger a semmitést magából a semmiből gondolja el, figyelmen kívül hagyva azt, ami magát a tudatot lényegileg konstituálja, vagyis azt a lehetőséget, hogy visszavonulhat a világtól, tagadhatja azt. (Ami egyébként a szabadságának feltétele, hiszen csak ezt követően kötelezheti el magát újra a világban.)

Heidegger szándékosan nem mint alanyt vagy szubjektumot gondolja el a *Daseint*, hanem mint ek-sztázist (*Hinaus-stehen*) a lét igazságának irányában. Sartre ezt a törekvést pontosan értette, de nem értett vele egyet: úgy gondolta, hogy a szubjektivitásból és a *cogitóból* kell kiindulni. Természetesen lehet ezt a szándékot elavult tudatfilozófiaként értelmezni, szemben annak heideggeri destrukciójával és meghaladásával – ezek az interpretációk fel is bukkantak a későbbiek során. Sartre ugyanis valóban szubjektum-filozófiát művel, de a szubjektum-fogalmat nem a Heidegger által elutasított

értelemben használja. A két filozófus kiindulópontja, mint láttuk, nem áll távol egymástól. Ahogy Sartre írja az ifjúkori főmű elején: „ha mindenhol lét van, a Semmi nem csupán elgondolhatatlan, ahogy Bergson mondta, hanem a tagadást a létből soha nem is származtathatjuk. Ahhoz, hogy nemet tudjunk mondani, a nem-létnek folyamatosan jelen kell lennie, benünk és rajtunk kívül, a semminek kísértenie kell a létet”.²² Ezt azzal egészíti ki, hogy „önmagunknak ez a világon, vagyis a valós totalitásán túli megjelenése »az emberi valóságnak« a semmiben való felbukkanását jelenti. Csak a semmiben léphetünk túl a léten. Ugyanakkor a lét a világon túli nézőpontból alakul ki a világban, ami egyrészt azt jelenti, hogy az emberi valóság a létnek a nem-létben való felbukkanásaként jelenik meg, másrészt hogy a világ »függőben van« a semmiben”.²³ Sartre ezzel a kettős semmitéssel magyarázza a szorongást, mint a világ esetlegességének a felfedezését, amely megkerülhetlenné teszi a leibnizi alapkérdést. A *cogito* azért megkerülhetetlen fogalom, mert „természete szerint arra utal, aminek híján van”. „Az emberi valóság nem olyan valami, ami először létezne, s csak ezután lenne ennek vagy annak a híján: már eleve hiányként létezik. [...] Az emberi valóság létrejövésében önmagát befejezetlen létként ragadja meg. [...] Az emberi valóság folyamatos túllépés egy olyan önmagával való megfelelés felé, ami soha nincs adva.”²⁴ Sartre végső célja valóban radikálisan más szinten helyezhető el, mint a heideggeri gondolkodás. Azt akarja kimutatni, hogy az értéktételezés, vagyis az etikai dimenzió az ontológián belül helyezkedik el, s hogy a *pour-soi*, az önmagáért-való, amely *mindig az, ami nem és soha nem az, ami*, nem egyszerűen tételezi az értéket, hanem egylényegű vele. A tudat a folyamatos önsemmítésben közvetlenül morális tudatként konstituálja magát. Bergsonnak esze ágában sem lett volna a „semmi illúziójára” alapozni bármiféle morálfilozófiát, Heidegger pedig nem is akart morálfilozófiát művelni, amelyet csak a „humanizmus” meghaladandó metafizikai fogalma alapján tartott elképzelhetőnek.

*

A szükségképpen vázlatos áttekintés után vegyünk néhány példát a semmi felbukkanásairól a magyar költészetben. Az időrendet megbontva először Petri György *Hommage à Wittgenstein* című versével kezdeném. A vers félig-meddig játékos kötekedés a *Tractatus* „sírkő súlyú 7. tételével”, amely németül így hangzik: „Worüber man nicht sprechen kann, darüber muß man schweigen.” Ezt a költő „szembeötlő logikai hibának” minősíti, mondván: „Ha valamiről nem lehet beszélni, akkor értelmetlenné válik a hallgatás tiltó *parancsa*. Valamit megkövetelni vagy megtiltani csak akkor értelmes, ha a címzett személynek *hatalmában áll* választani legkevesebb két alternatíva

között.”²⁵ Nyilván Petri maga is tudta, hogy ez az évődés éppen formállogikai szempontból vitatható értékű, hiszen a filozófus nem azt mondja, hogy valamiről *nem lehet* beszélni, hanem hogy adott esetben *nem tudunk* beszélni valamiről, hozzátéve, hogy ilyenkor „muß man schweigen”, vagyis kényszerűen elhallgatunk. (Vagyis nem a „sollen” ígét használja.) Perse 59
sze azt is tisztázni kellene, hogy mit jelent, amikor *tudunk beszélni* valamiről, vagy amikor erre nem vagyunk képesek. A logika szabályainak megfelelő beszédről lenne szó? Ez esetben joggal idézhetjük fel a semmire vonatkozó kérdést, amelyről láttuk, hogy hadilábon áll a hétköznapi logikával.

Szorosan ide tartozik tehát *A delphoi jós hamiscsődöt jelent* című vers:

*Hagyjuk. Nem érdekes az egész.
(A részletei sem.)
Amit írtam:
körülrásai a semminek.
Azt hittem: van itt valami,
amiért... Mi is? Amiért mit is?
Mindegy. Azt hittem. Hülye voltam.*

*A semmi szó használatától
sokáig megtartóztattam magam:
»semmi ágán«, »nichtiges Nichts« után?
(Ahogy Martin H. ízes németiséggel
tudta mondani a »semmiző semmit«.)
Erkölcsei-copyright megfontolások.
(Meg az epigonok.)
Próbáltam (azt hittem)
mondani (mondok) valamit.
Hogy miről? Hát, tudjátok, erről a...*

Majd a folytatásban megerősíti: „Nem volt, nincs, nem lesz legyen”. „Nincsen szó semmiről”. „És semmi. Mindig semmi. / Ismétlődő, értelmetlen jelek”. „Én mindenesetre így / leszek mindentől / ha nem is szabadabb, / *mentesebb*.” Nem lehet tudni, hogy „Krónikus üzemzavar? Kétségbeesett üzenet?” Mint látjuk, pontosan a Wittgenstein-féle beszédképtelenséget lépteti színre a semmivel kapcsolatban, de egyáltalán nem a „beszédes hallgatást” választja, amit a filozófus szemére vet, hanem a „semmit-mondást”. Szabó Gábor ezt általában is jellemzőnek véli Petri költészetére: „Úgy vélem, az életmű jelentős részét jellemzi a jelenvalóban lévő – hol a metafizikum hiányának pozitív kategóriájaként felfogott, hol a létezőkben rejlő hiányként

értett – semmi megmutatásának igénye, a legkönnyebben tetten érhetően persze azokban a sorokban, amelyek meglehetősen egyértelműséggel utalnak ennek problematikusságára.”²⁶

60 Szabó ugyanitt megjegyzi, hogy „Heidegger mellett a *Reménytelenül* megidézésével az a József Attila is a semmi hagyományának figurájaként említődik, akinek költői befolyásától történő szabadulását (megsemmisítését) oly meghatározó élménynek nevezte Petri.”²⁷ Nem sikerült teljes bizonyossággal kiderítenem, hogy József Attila híres metaforájának előképeként ki jelölte meg először Csokonai *Dr. Földiről egy töredék* című versét. Talán Szauder József, aki alapvető tanulmányának (*Az estve és Az álmok keletkezése*, 1969) mottójában már kiemelte a nevezetes sort: „itt a föld [...] lóg a nagy semminek ágán”.²⁸ Megjegyzendő, hogy ebben a szövegben nem bukkan föl József Attila neve, de ha szabad egy személyes emlékre utalnom, Szauder 1970 körül egy előadásban összekapcsolta a két költő nevét. Szigeti Csaba 1978-ban szintén megemlíti a Csokonai–József Attila-párhuzamot, Fodor András 1971-es megjegyzésére hivatkozva.²⁹ Kommentárját ebbe az egy szóba sűríti: „Meglehet”. De e képzet véleményünk szerint más szellemi tájakról eredeztethető. A magyar költészetben évszázadok óta formálódó, vissza-visszatérő kép a világ ágán ülő ember látomása. S tán legkorábban az 1582-ben kiadott Bornemisza-énekeskönyvben (*Énekek három rendben*) fordul elő. Így kezdődik az ismeretlen szerző *Az emberi életnek árnyékképpen való elmúlásáról* írott éneke: „Ó melly igen rövid volt lám ez világ, / szinte olyan az égen mint egy csillag, kit be fedez éj után az napvilág. // Szorgalmasson az ember ez világon, / morhát keres, kincset gyűt minden módon, / azt nem tudgya, hogy úgy ül mint egy ágon.” Szigeti a *Reménytelenül* költőjénél is könnyűszerrel kimutatja a „világ-ág” rím előfordulásait már a húszas évektől kezdve, ebben a tekintetben tehát meggyőző a fejtegetése. Konklúziója azonban annál ingatagabb lábakon áll. „Valószínű, hogy az életművében már korábban érlelődő-formálódó »világ ágán« képzetet helyettesítette be József Attila e versében a »semmi ágán« metaforával. A semmi – bár jellegzetesen XX. századi életérzés kifejezője – itt nem az egzisztencialista gondolkodás szótárából kölcsönzött fogalom. Itt a *világ minősült át, lett önmaga tagadásává*. Az emberidegen, lebomló, széthulló világon vacogó létet szemlélik József Attila szelíd csillagai.”³⁰

Láttuk, hogy a „világ” és a „semmi” már Hegel számára is felcserélhető bizonyos filozófiai összefüggésben. Mindazonáltal a „semmi ágán” vagy a „világ ágán” üldögelni nem ugyanaz. A tizenhatodik századi ismeretlen költő metaforája feltehetően az emberi élet törekénységét és mulandóságát veszi célba, s ennek fényében a világi javak hajszolásának hiábavalóságát állítja. Ezzel szemben már Csokonai fordulata is kozmikus látomást vetít elénk, József Attila pedig mintha magát a pascali víziót ragadná meg képileg. „E végtelen

térségek örök hallgatása rettegéssel tölt el.³¹ Szigeti Csaba tehát azt a nehezen argumentálható álláspontot képviseli, hogy József Attilánál a „semmi ága” voltaképpen a „világ ága” metafora kifordítása, noha ez az említett Csokonai-sorok esetében nyilván eszébe sem jutott volna. „Látod-e, mely kicsiny itt a föld, félrésze vizekkel / Béfoglalva setét zöldes, félrésze világos, / S mint félérésű citrom hintálva tulajdon / Terhe nyomásától, lóg a nagy semminek ágán.” Hiszen ebben a versben egyáltalán nem tűnik el a világ: Linné „egy nagy öregbítő csövet” ad „Földi” kezébe, amelyen keresztül egyszerre láthatja a bolygót és az azt körülvevő mérhetetlen űrt, vagyis a semmit. A „félérésű citrom”, amely saját súlya alatt „hintál” a semmi ágán, félreérthetetlenül előrevetíti a semmibe való visszazuhanás képét. Ez pedig költői válasznak tekinthető a leibnizi kérdésre: „Miért van inkább valami, mint semmi?” Anélkül, hogy biztosak lehetnénk abban, hogy a József Attila-sor forrása valóban Csokonai volt, megállapíthatjuk, hogy a benne feltáruló utalásrendszer alapján ez utóbival rokonítható. A filozófusokat pedig annyiban idézheti fel, hogy közel áll a *Dasein* Semmibe való „beletartottságának” gondolatához. A jelenvaló-létet ezúttal a testből kiszakított, de nagyon is élő szív képviseli, amely az ágon kuporog a kozmikus hidegben, amelyet a köréje gyűlő csillagok szelíd (együttérző vagy furcsálkodó) „tekintete” szemernyre sem tud enyhíteni. A pascali borzadást a strófa ezáltal meghatványozza.

Lengyel András *József Attila „semmi”-képzetéről* című tanulmányában megállapítja, hogy a költőnél a „semmi” érzéki entitásként jelenik meg. „József Attilánál a »semmi«-nek dimenziója és ismertetőjegyei vannak s ez az érzéki »semmi« többnyire űr-szerű. De – egyezően a fizika által leírt űrrel – ez az űr nem teljesen üres. Az ürességben nála mindig jelen van, sőt kering valami anyagszerű elem.”³² Hozzáteszi, hogy „itt lényegében nem a szó szoros értelmében vett űr-leírásról van szó, hanem az ürességérzés kifejezéséről, megérzékítéséről, a képzet mögött rendre meghúzódik egy azonosítás: »Űr a lelkem«. Ez ugyan így, explicit formában csak egyszer, a »Költőnk és kora« (JAÖV 2:409–410.) egy helyén mondódik ki, de implicit formában majd mindig ott van. A lélek tehát, miközben azonosítódik az űrrel, maga is a »semmi« megjelenési formája lesz. A »semmi«-képzet alapszerkezete így triadikus: az űr, a lélek és az absztrakt »semmi« viszonylataiból épül fel.” Hogy ez a képzet „implicit formában majd mindig” ott lenne József Attilánál, meglehetősen merész állítás. De abban egyetérthetünk Lengyellel, hogy a költőnél a „semmi” „teoretikusan preformált képzet”. A teoretikus alapokat Bergsonnál véli felfedezni, de a bergsoni filozófiáról tett kijelentései sajnálatos módon nem tűnnek megalapozottnak. A francia filozófus gondolkodásáról szólván aligha azt kell kiemelnünk, relativizálta az antik filozófia

abszolútumait. Az a megállapítás sem tartható, mely szerint „nyilvánvaló, hogy a dezintegrálódó énben megjelenő »semmi« gondolati megkonstruálásának lehetősége minden olyan gondolatmenetben megvan, amelyik intellektuálisan következetesen épül Bergsonra”. Ennek egyik példá-

62 jaként a pszichoanalízist említi, mondván, hogy az csak a bergsonizmusban rejlő lehetőséget „mélyítette el, vitte tovább”. Nos, a freudi én-topográfiák távoli hasonlósága a Bergson-féle „felületi én” és „mély én” megkülönböztetéssel enyhén szólva nem kielégítő ennek az állításnak az igazolására. Ezen kívül az általa emlegetett „triadikusság” nem sok segítséget nyújt semmi-ügyben, hiszen az „úr”, a „lélek”, illetve az „absztrakt semmi” nehezen különíthető el egymástól. Nem is beszélve arról, hogy mi az „anyag-szerű” ezekben a fogalmakban. A „*Költőnk és korá*”-ban ezt olvassuk: „Úr a lelke. Az anyához, / a nagy Úrhöz szállna, fönn.” Milyen értelemben azonosul az úr a lélekkel? A nagy Úr, aki anyaként jelenik meg, azonos lenne az „absztrakt semmivel”? Megannyi megválaszolatlanul maradt kérdés.

A 20. századi magyar költészet leghíresebb „semmi-verse” alighanem Kosztolányi Dezső műve, az *Ének a semmiről*, amely eredetileg *Kereplő* címen jelent meg a Pesti Napló 1933. június 4-i számában:

*Amit ma tartok, azt elejtem,
amit ma tudtam, elfelejtem,
az arcomat kezembe rejtem
s elnyúlok az üres sötétben,
a mélyen-áramló delejben.*

*Annál, mi van, a semmi ősebb,
még énnekem is ismerősebb,
rossz sem lehet, mivel erősebb
és tartósabb is, mint az élet,
mely vérrel ázott és merő seb.*

*Szokatlan-új itt ez a köntös,
pár évre szóló, szűk, de göncös,
rossz gúnya, melyet a könny öntöz,
beh otthonos lesz majd a régi,
a végtelen, a bő, közömbös.*

*Én is öröktől ebbe voltam,
a semmiségre ráomoltam,
míg nem javultam és romoltam,
tanulni sem kell, tudjuk ezt rég:
eltűnni és feküdni holtan.*

*Ha félsz, a másvilágba írd át,
verd a halottak néma sírját,
tudd meg konok nyugalomuk írtját,
de nem felelnek, úgy felelnek,
bírnak mi is, ha ők kibírnák.*

63

*Pajtás, daloldj hát, mondd utánam:
Mi volt a mi bajunk korábban,
hogyan jártunk a föld porában?
Mi fáj szivednek és szívednek
Caesar, Napoleon korában?*

Báthori Csaba 2015-ben írt egy esszét a versről *A hit férőhelyei* címmel.³³ Ebben inkább a párhuzamokat keresi az európai és a magyar költészetben, illetve magának a költőnek az életművében (például az *Esti Kornél énekének* felidézésével) mintsem válaszokat adna a szöveg által felvetett kérdésekre. Szinte kötelességszerűen idézi József Attila szavait: „Kosztolányi egész költészete egy kicsit ének a semmiről.” Nem teszi hozzá, hogy ez a jellemzés Kosztolányi állítólagos szociális nihilizmusára vonatkozik, vagyis nem a meghalás-semmire és még kevésbé a filozófiai értelemben vett semmi-fogalomra. Az első versszakról furcsa megjegyzést tesz: „Tehát amit elejtek, a semmibe hull; amit ma tudok, elfelejtem, megsemmisül. De már az áramló delej a buddhista nirvánát idézi, azt a pillanatot, amelyben a halandó – hogy megszabaduljon a lét bizonytalan, üres és szenvedést szenvedésre halmozó állapotától – másállapotba kerül, megpróbál eloldódni a világtól, törésre viszi a dolgot, és elképzei saját spirituális újjászületését az űrben.”³⁴ Kérdés, hogy az „üres sötét” és az „áramló delej” miért a buddhista nirvánát idézi föl az értelmezőben, hogy érti azt, hogy a halandó „másállapotba kerül”, és miből gondolja azt, hogy a vers alanya „elképzei saját spirituális újjászületését az űrben”. Az ősismerős rímpár kapcsán ő is megjegyzi (ahogy előtte és utána mások is), hogy – akárcsak az ismerősebb–merő seb páros – egyébként Kosztolányinál többször is előforduló elem. (Ez kimondatlanul is azt a feltételezést hordozza magában, hogy a vers úgynevezett gondolati szála a rímek sodrásában jött létre, ami természetesen nem zárható ki, de nem sokat jelent.) „A tapasztalat, hogy a nemlét világa »ősebb«, nem olyan eredeti, mint első pillantásra tűnik: a népek közmondásosan tudják, hogy a többség a holtaké, a láthatatlan nagyobb, mint emez a szféra, s hogy a semmi időben is tetemesebb kiterjedés, mint ez a véletlenül látható világ.” Az *Ének a semmiről* különossége azonban éppen abban áll, hogy az emberi léthez viszonyított „semmi” fogalma (noha kétségtelenül főszerepet játszik) összemósodik a

Új Forrás 2024/2 – Angyalosi Gergely: „A semmi ősebb?”
Bergson, az „egzisztencialisták” és magyar írók a Semmiről

filozófiai értelemben vett alapvető semmivel, amellyel Bergsonnál tagadólag, Heideggernél és Sartre-nál igenlőleg találkoztunk. Hima Gabriella nyomán ő maga is állítja, hogy „Heidegger és Kosztolányi semmi-fogalma fedi egymást”. Jómagam ezt azért nem merném kimondani, függetlenül a 64 költő konkrét filozófiai ismereteitől, amelyekről amúgy sem tudunk sokat. Ami a közhelyeket, a *toposzokat* illeti, Szigeti Csaba egy másik tanulmánya egy évvel korábban éppen arra hívta fel a figyelmet, hogy ez a költemény nagyon is tudatosan építkezik ezekből, s így hozza létre a maga sajátos atmoszféráját.³⁵

Németh G. Béla mindenestre leszögezte a *Számadás*-ciklusról írott tanulmányában, hogy Kosztolányi bizonyosan nem tanulmányozta rendszeresen a filozófusokat, még az ifjúkorában igen népszerű Nietzschét és Schopenhauert sem.³⁶ Négy csoportba osztja a Kosztolányi-verseket, mondván, hogy a negyedik csoportba „a közös emberi sorshordozás, a közös emberi létvállalás szerepei, magatartásformái tartoznak”. Az *Ének a semmiről* természetesen ennek a problematikának az egyik lehangsúlyosabb költői megszólaltatása. Németh kiemeli, hogy a „*halotti állapot, a nem-lét, léttelenség* tényének feldolgozása”, a nem-lét tényének tudata, e tudat folytonos jelenléte nélkül Kosztolányi szerint nem lehet az „életet teljesen és teljessé élni”.³⁷ Hozzáteszi még, hogy mindez több, mint tisztán rációs *életpietás*, s kevesebb, mint az intellektus teljességét befogó és kibékítő *religiozitás*. Ezzel azonban véleményem szerint kitorlí a kozmikus vagy abszolút semmi problematikájának még a sugalmazott jelenlétét is a versből, a fogalmat a születés előtti és a halál utáni nem-létre korlátozva. Szegedy-Maszák Mihály (németyes fenntartásokkal) ugyanezt az értelmezést erősíti, amikor felhívja a figyelmet a *Meztelenül* című kötet két darabjára, mint az *Ének... előzményeire* (*Aki ma meghalt... 1927; Utolsó kiáltás, 1924*).³⁸ Az utóbbi versben valóban nincs másról szó, mint a két semmi közé szorult emberi lét nyomorúságáról:

*Én nem hiszek semmiben.
Ha meghalok, a semmi leszek,
mint annak előtte, hogy
e földre születtem. Szörnyű.
Hozzád kiáltok majd utolszor.
Légy jó anyám, örök sötétség.*

Báthori idézett tanulmányában rejtélyesnek találja az ötödik strófát. „Miért mondja: *verd* a ... sírját. Talán büntetést érdemelnek? Vagy csak verésre reagálnak? Vagy a szinonima egyszerűen ütögetést, lágy noszogatást jelölne? Miért: *tudd meg ... nyugalmuk írját?* Talán a nyugalom betegség volna? Vagy a holtaknak szüksége volna gyógyírra? De hiszen éppen eszményítjük

mozdulatlan léleknyugalmukat, s éppen hazájukba, a semmibe akarunk költözni...³⁹ Szigeti Csaba idézett tanulmányában ezzel a szöveghellyel kapcsolatban Schopenhauerhez utalná vissza az olvasót. „A *Szerelem, élet, halál* magyar fordításának legelső kiadása 1882-ben jelent meg, 1918-ban már javított kiadásként a negyedik. A két világháború között igen népszerű és jól érthető olvasmány volt, ismerete már-már kötelező. Ebben Schopenhauer így fogalmazott [a kiemelés tőlem – Sz. Cs.]: abban a kérdésben, hogy »többet ér-e az élet a nemlétnél, ha a tapasztalás és a megfontolás szóhoz juthatnak, bizonyára a nemlét fog nyerni. *Ha kopogtatnánk a sírokon*, s megkérdeznők a holtakat, föl akarnak-e újra kelni – fejüket ráznák.« Schopenhauer-nél némán, de fejrázással válaszolnak a halottak, a magyar költőnél »nem felelnek, úgy felelnek«. A holtak válasza mindkettejükénél megvan, mindkettejükénél néma válasz, és a leghatározottabb állásfoglalás a semmi mellett a valami, a nemlét mellett a lét ellenében. A retorikus fordulat is közös: *kopogtatni a sírokon* vagy *verni a halottak néma sírját*, így kérdezni és venni tudomásul a nem-válasz választ.”⁴⁰

A feltételezés semmiképpen sem nevezhető jogosulatlannak. A magam részéről azonban nem feltétlenül folyamodnék a német filozófushoz. Már Erdélyi János gyűjtésében is szerepelt a *Kalapom szememre vágom* című népdal, amely még konkrétabban hajaz a Kosztolányi-strófára. „Kalapom szememre vágom, / Mellette hervad virágom, / Sirva nézem. / Így múlik el ifjuságom, / Ma holnap oda világom, / Oh be érzem! / Fogd meg pajtás, a vasvesszőt, / Verd meg véle a temetőt, / Mert nem kedvez semmi szépnek, Semmi épnék. // Addsa pajtás, a vasvesszőt, / Hadd kérdem meg a temetőt: / Hol fáj neki. / Oda sujtok, hadd érezze / A fájdalmat, s ahoz mérje / A miénket. / Ottan olly csendesen nyugszik, / És a gondtól megmenekszik, / Párnáján sok hív szerető, / Jó temető!”⁴¹ A történelmi Magyarország több régiójában is a gyűjtők látókörébe került ez a dal, amely a húszas–harmincas évektől magyar nótaként is népszerű volt. Ennek a szövegnek az alapján Báthori kérdései könnyen megválaszolhatók. Nem a halottak „érdemelnek büntetést”, hanem a halál „tárgyi megfelelője”: a temető, a maga elviselhetetlen és elfogadhatatlan érzéketlenségével. A második strófában az abszurditástól sem visszariadva keresi a beszélő a temető érzékeny pontját, mintha élőlény lenne, és át tudná érezni az élők fájdalmát. A „nyugalmuk írja” nyilvánvalóan arra vonatkozik, hogy milyen balzsammal idézi elő a halál zavartalan és megzavarhatatlan nyugalmukat. Mindazonáltal szó sincs ennek a halotti nyugalomnak az eszményítéséről, vagy a halottakhoz költözés vágyáról. A megszólaló mintegy önmagát biztatja azzal, a semmibe (vagyis a mindenségbe) költözés, a test korlátainak levetkőzése kibírható lesz, mint azt a holtak nyugalma is tanúsítja: „tanulni sem kell, tudjuk ezt rég: / eltűnni és feküdni holtan”.

Az utolsó versszak „Pajtás” kifejezése néhány elemző szerint „önmegszólítás”; ez viszont teljes félreértés. Miért kettőződne meg a beszélő én, hogy aztán felszólítsa önmagát: „dalolj hát, mondd utánam”? József Attila nem így értette ugyan a „pajtás” szót, de szintén félreértelmezte a 66 funkcióját. „Kosztolányi huszonhárom évvel ezelőtt írta meg »a szegény kis gyermek panaszait«, de ma is »pajtásához« (akkor úgy látszott, nincs, kit pajtásának nevezzen!) intézi ezeket a könyve-záró szép sorokat [...].”⁴² A „pajtás” megszólítás társat, sőt sorstársat jelent, és mint azt József Attila nyilván jól tudhatta, távolról sem csak egy gyerek szólíthatja így a cimboráját. Cikkének alap gondolatát (Kosztolányi infantilis nihilizmusának felmutatását) kívánhatta ily módon megerősíteni. Az utolsó strófa látszólag nyitva hagyott kérdését, mint arra sokan felhívták a figyelmet, a *Vendég* című novella tökéletesen megválaszolja. „– Mi bajom volt nekem Napoleon korában? – ordítottam magamon kívül. – Mi a fene bajom volt nekem Nagy Sándor korában és XIV. Lajos korában és a Fáraók és V. Károly és II. Lipót korában? Semmi bajom se volt, semmim se hiányzott. 2000-ben ismét nem fog nekem hiányozni semmi és 3000-ben se és 5000-ben se és aztán soha többé nem fog hiányozni nekem semmi, semmi. Csak most – üvöltöttem – csak itten.”⁴³ Ha figyelmen kívül hagynánk ezt az intratextuális utalást, az utolsó két sor jelentése alighanem akkor is egyértelmű volna, vagyis arra a közhelyre futna ki, hogy a még nem megszületetteknek ugyanúgy nem fáj semmi, mint a halottaknak. Ez az egyértelműség nyilvánvalóan poétikailag és esztétikai hatását tekintve is erőtlenebbé teszi a költeményt. Erőtlenebbé, mint ahogy azt az első versszak alapján gondolhatta a befogadó.

Zárásként visszatérnék a kortársi jelenidőbe, egy olyan költő révén, akit pályája kezdetétől izgatott a semmi „valamilyensége”. Tandori Dezső szenvedélyes Wittgenstein-olvasóként mintha az idézett Petri-vers gonoszkodására is reagálna. A *Bölcsességek* című szöveg ekképpen idézi meg a filozófust: „Egy hozzám nagyon közeli valaki jelentős bölcsessége.”

Két eset: amiről nem lehet beszélni... hallgatni kell róla.

Ha eltekintünk a világi jelentéstől itt, marad: rendben, nem beszélünk róla.

De hátha nincs is, nincs meg készen, csak akkor lenne, ha beszélnénk róla.

Bölcsességünk akkor mire vonatkozott?⁴⁴

Tandori tehát szembenéz a valamiről „nem lehet” vagy „nem tudunk” beszélni megfogalmazás többértelműségével, amit Petri az állítólagos „logikai hiba” kimutatása végett nem vett figyelembe. S egy lépéssel tovább is megy, amikor a „beszédben” rejlt valóságteremtés lehetőségét pendíti meg. „Legjobb azt játszani, hogy ezt egyáltalán nem írom. De még az sem az abszolút – Wittgenstein szava – nyelvjáték!” Ebben a lezárásban megint összeér Petrivel,

aki szemrehányást tett a *Tractatus* szerzőjének: „*elégé beszédesnek mondható a hallgatásod*”. Eszünkbe juthat a halottak fejrázása Kosztolányinál (és Schopenhauernál), vagy a „nem felelnek, úgy felelnek” „nyelvjáték”. A következő darab, melynek címe $\frac{1}{2}$ *töredék*, már közelebb kerül a semmi nyelvi szituációjának problémájához. „Aminek sem elmondhatóként, se elmondhatatlanként nincs önazonosa” – olvassuk a felütésben. 67

Az Elmondható csődje a következő.

A rózsza: a rózsa = a rózsa.

Ezt már megbeszéltük.

De az Elmondható: elmondhatatlan.

Mégis azt hisszük: elmondható.

Ebből derül ki, hogy elmondhatatlan.

Ez önazonosságának csődje.

Nincs.

Formális logika szerint, persze, így is elmondhatatlan.

Lásd Beckett Semmije, ami valami.

*Lásd a magunk valamijét, ami semmi, aki semmi.*⁴⁵

Tandorinál az elmondhatatlan az elmondás által nyilvánítja meg önmagát, vagyis azt, hogy „elmondhatatlanként nincs önazonosa”. A Gertrude Stein-utalás, leegyszerűsítve, éppen azt példázza, hogy a „rózsza” kimondhatatlansága a híres önismétlő állítás nélkül nem válna láthatóvá.

A *Nem egészen pontos párhuzam I.* Tandori sokat hangsúlyozott „egzisztencializmusát” világítja meg, a szavak köznapi jelentését groteszk módon kifordítva.

Nappal semmi feladatom.

Kínlódom.

Madárkámmal ez legalább páros,

csodálatos

dögunalom.

Élő unalom!

De éjszaka:

ott a nagy feladatom.

Aludni.

A semmi a szabadság,

a valami, ha csak alvás is,

a kötöttség.

Ebben a versben Heidegger és Sartre árnya is sajátos fénytörésben tűnik fel. Heidegger a *Mi a metafizika?*-ban beszélt az unalom diszpozíciójáról, amelyben „magunkat a létező egészén belül leljük fel”. „Bármilyen szétaprózottnak tűnjenek is azonban a hétköznapok, a létezőt, ha árnyszerűen is, mindig az »egésznek« valamifajta egységében tartják meg.” A *mély unalomról* van szó természetesen, amely „a létezőt a maga egészében nyilvánítja meg”. De ide tartozik Heidegger következő megjegyzése is, amelyet már idéztünk korábban. „Az ilyen megnyilatkozás másik lehetőségét hozza egy szeretett ember jelenvalólétének – nem pusztá személyének – jelenén (*Gegenwart*) való öröm.”⁴⁶ A „szeretett ember” itt nyilvánvalóan „a szeretett madár” személyével helyettesítendő. A sartre-i sugallatot a semmi és a szabadság összekapcsolásában vélem felfedezni. A létező a maga egészében a semminek az „élő” unalom által létrejövő tapasztalatában tud ez esetben megnyilvánulni, ez a diszpozíció pedig a szabadságot teszi megélhetővé – visszajáról, hiszen a betegeskedő testtel és a sérült verébbel való mindennapos kínládásról aligha a szabadság jut rögtön eszünkbe. A „verébkével” való kapcsolat a nem-elmondható kategóriájába sorolódik, hiszen az „ellátom” és a „szeretem” olyan „világi” kifejezések, amelyek csak arra jók, hogy ezt a nyelvi semmit, a meg-nem-nevezhetőt mondhatóvá tegyék. „A szavak: hiányok helyetti álhiányok.”⁴⁷ A Semmi problémája eszerint mindenestül nyelvi természetű.

¹ A magyar kiadást idézem: Henri BERGSON, *Teremtő fejlődés*, ford. DIENES Valéria, Bp., Akadémiai, 1930, 338.

² *Uo.*, 249.

³ *Uo.*, 254.

⁴ *Uo.*, 258.

⁵ *Uo.*, 262.

⁶ Martin HEIDEGGER, *Mi a metafizika?* ford. VAJDA Mihály = M. H., „...költőien lakozik az ember...”: *Válogatott írások*, Bp.–Szeged, T-Twins, 1994, 16.

⁷ *Uo.*, 18.

⁸ *Uo.*, 20.

⁹ *Uo.*, 22.

¹⁰ *Uo.*, 24.

¹¹ *Uo.*, 25.

¹² *Uo.*, 26.

¹³ *Uo.*, 27.

¹⁴ *Uo.*, 30.

¹⁵ G. W. F. HEGEL, *A logika tudománya*, ford. SZEMERE Samu, Bp., Akadémiai, 1979, I, 58.

¹⁶ *Œuvres philosophiques de LEIBNIZ*, texte établi par Paul JANET, Paris, Félix Alcan, 1900, tome premier, 723 – 731.

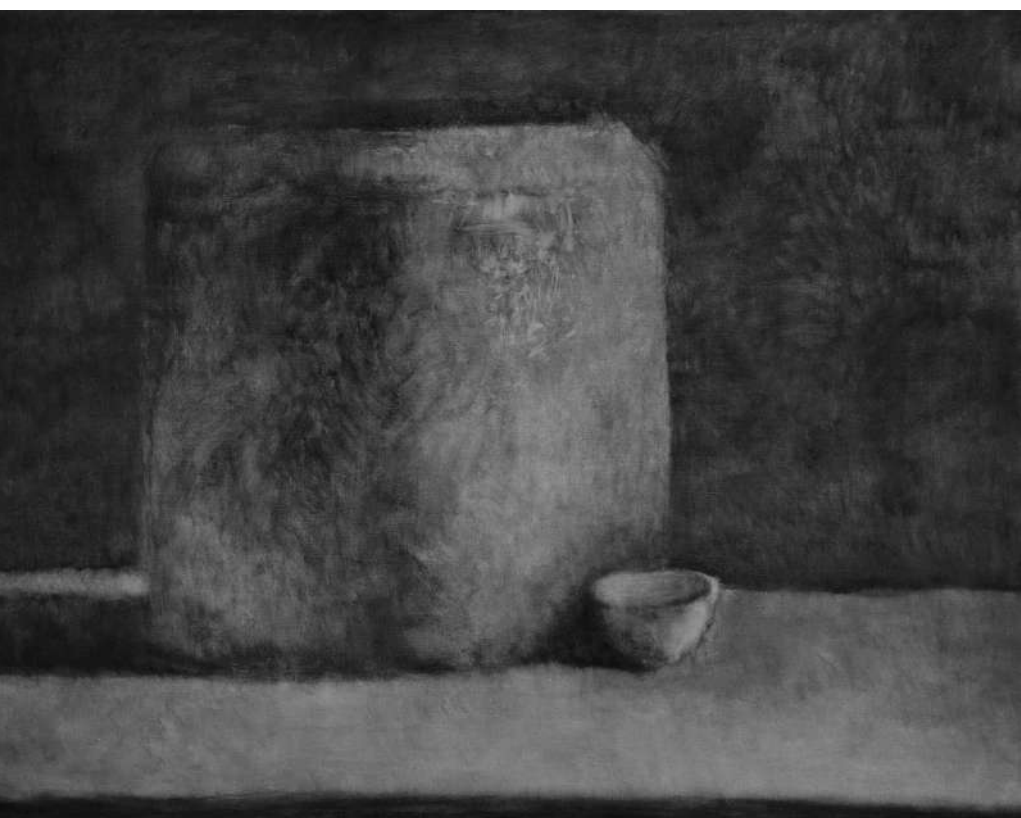
¹⁷ Martin HEIDEGGER, *Bevezetés a metafizikába*, ford. VAJDA Mihály, Bp., Ikon, 1995. 3.

¹⁸ *Uo.*, 14.

¹⁹ *Uo.*, 16.

²⁰ Erről lásd Alain RENAUT, *Sartre : le dernier philosophe*, Paris, Grasset, 1993.

- ²¹ Henry Corbin fordította így a *Dasein* terminust már 1931-ben. Ezt a megoldást később Sartre is átvette, noha valóban eléggé távol áll a heideggeri intencióktól.
- ²² J.-P. SARTRE, *A lét és a semmi*, ford. SEREGI Tamás, Bp., L'Harmattan, 2006, 446.
- ²³ *Uo.*, 55.
- ²⁴ *Uo.*, 153.
- ²⁵ PETRI György, *Sár*, Pécs, Jelenkor, 1993, 24.
- ²⁶ SZABÓ Gábor, *Hamiscsőd és anyaghiba: Petri György hiánypoétikája*, Forrás, 2010/1, 81.
- ²⁷ *Uo.*, 83.
- ²⁸ SZAUDER József, *Az estve és Az álom keletkezése*, ItK, 1969/1, 1.
- ²⁹ SZIGETI Csaba, *A semmi ágán*, Bölcsész, 1978, 58.
- ³⁰ *Uo.*, 64-65.
- ³¹ Blaise PASCAL, *Gondolatok*, ford. PÖDÖR László, Bp., Gondolat, 1978, 90. (206. bejegyzés) A 205. bejegyzés még szorosan ide tartozik. „Ha elgondolkozom rajta, milyen rövid ideig tart az előtte volt és utána következő öröklétbe vevő életem, milyen kicsi az a tér, amelyet betöltök, sőt az is, amit látok, az általam nem ismert és rólam nem tudó terek végtelenségében elmerülve, megrémülök, és döbbenetlenül kérdezem, miért vagyok éppen itt és nem másutt, mert ennek nincs semmi magyarázata, miért inkább itt, mint ott, miért éppen most és nem máskor. Ki helyezett engem ide? Kinek a parancsára és kinek a határozatából rendeltetett számomra éppen ez a hely és ez az idő? Memoria hospitis unius diei praetereuntis.” *Uo.*, 89.
- ³² LENGYEL András, *József Attila „semmi”-képzetéről*, Tiszatáj, 1997/12, 77.
- ³³ BÁTHORI Csaba, *A hit férőhelyei: Kosztolányi Dezső: Ének a semmiről*, Tiszatáj, 2015/6, 92-100.
- ³⁴ *Uo.*, 98.
- ³⁵ SZIGETI Csaba, *A kettészelt semmi toposza Kosztolányi Dezsőnél és ma*, Kortárs, 2014/2, 51-65.
- ³⁶ NÉMETH G. Béla, *Az elgondolthatatlan álarcái: A szerep jelentősége Kosztolányi Számadásában* = N. G. B., *Századutóról - századelőről*, Bp., Magvető, 1985, 299.
- ³⁷ *Uo.*, 306, 308.
- ³⁸ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 385-386.
- ³⁹ BÁTHORI, *i. m.*, 99.
- ⁴⁰ SZIGETI, *A kettészelt semmi... i. m.*, 59. Kosztolányi *Vendég* című novellája (1930) alátámasztja ezt az értelmezést: „A halottak nagyon jó helyen lehetnek. Legalább is évezredek óta még egyetlenegy se kéredezkedett vissza. Kibírják ők ezt sokáig, nagyon sokáig. Ja igaz, mért nem támasztod föl a halottakat? [...] Majd én megmondom, hogy miért nem támasztod föl a halottakat. Azért, mert ők nem is akarnak föltámadni. Költségted te mind-mind, de ők csak rázzák a fejüket, szomorúan. Azt felelik neked, amit most én, hogy nem kell, nem kell.” = K. D. *Elbeszélései*, Bp., Magyar Helikon, 1965, 914.
- ⁴¹ ERDÉLYI János, *Népdalok és mondák: Magyar Népköltési Gyűjtemény*, Pest, 1846, I, 317. A BTK Zene-tudományi Intézet katalógusában C 907 Bartók-rendi szám alatt szerepel. (Vikár Béla gyűjtése.) <http://systems.zti.hu/br/hu/browse/74/> Erdős Richárd és Venczell Béla előadásában 1910 körül már lemezfelvétel is született. A dal később magyar nótaként is elterjedt.
- ⁴² JÓZSEF Attila *összes tanulmánya és cikke, 1930-1937*, Bp., József Attila Társaság – L'Harmattan, 2018, II, 918.
- ⁴³ KOSZTOLÁNYI, *Vendég, i. m.*, 914.
- ⁴⁴ TANDORI Dezső, *Jaj-kiállítás*, Bp., Scolar, 2011, 59.
- ⁴⁵ *Uo.*, 60.
- ⁴⁶ HEIDEGGER, *Mi a metafizika?, i. m.*, 20.
- ⁴⁷ TANDORI Dezső, *Verébkém = Jaj-kiállítás, i. m.*, 180.

Minden korszakolási kísérlet önkényes és kissé mesterkéltnél, de meglátásom szerint Szüts Miklós életművén belül két fordulópont jelölhető ki. Az egyik technikai, a másik tematikai természetű. A technikai fordulat viszonylag egyszerűen leírható: az olajképeket felváltják

Mizsur Dániel 71

A SEMMI, A VALAMI ÉS A BŰN

Esterházy Péter –

Szüts Miklós: *A bűnös*

A bűnösben is látható akvarellek – ez körülbelül 2008-ra tehető. Hogy a tematikai fordulat tétje láthatóvá váljon, időben kicsit visszább kell lép-nünk az életművön belül. A kilencvenes évek szoba-belsőit, csendéleteit az ezredforduló környékén felváltják az urbánus terek és helyszínek, az utcaképek, épületbelsők. Ikonikus képek születnek a kétezres évek első évtizedében, mint a *Margithíd, november* (2006) vagy a *Felszab tér* (2007) – ezek is még olajképek. Majd ezeket a színhelyeket az utazásképek váltják fel: út- és autópályaképek, kezdetben olajképek, aztán akvarellek. Lényegük az átmenetiségben és a mozgásban ragadható meg, a közöttiség állapotában, hiszen ezek a festmények egyértelműen kivezetik nézőjüket az urbánus terekből. A korszak tájképei még emberközpontúak: az emberi jelenlét szervezi őket, az utazó instabil perspektívája. A 2012 körül bekövetkező tematikus fordulatot abban látom, hogy a tájképek teljesen kiszorítják az emberi jelenlétre utaló műveket. Habár általában jobb a végletes és fatalistának tűnő állításokat kerülni egy mozgásban lévő, le nem zárult életművel kapcsolatban, de megítélésem szerint az életmű belső iránya annyira egyértelmű és határozott, hogy nem túlzás azt mondani, hogy a 2012-től datálható pályaszakasz az életmű végső konzekvenciáit hordozza. Másképpen: aligha kínálkozik visszaút innen az antropocentrikus világ felé.

A 2013-ban keletkezett *Történetek a tengerről* című sorozat képei ezt a belátást erősítik meg. A vásznat kettébontó horizontok és a színvilág Caspar David Friedrich jól ismert képét idézik, a *Szerzetes a tengerparton*. Friedrich képe azért is különleges, mert nemcsak az életműből lóg ki, de saját korából is. (A festmény 1810 körül keletkezett.) Ahogy Radnóti Sándor fogalmaz: „Ennél többet is mondhatunk: mintegy következmény nélküli képről van szó. Miközben ma úgy tűnik, hogy szinte egy évszázaddal előzte meg korát, talán éppen ezért folytatás nélkül maradt, szerzői értelemezése banálisan üres, párdarabja ellaposítja, s Friedrich későbbi pályáján csak elvétve talál vissza hozzá.”¹ A leginkább a fenséges fogalmával leírható képen a szerzetes kiszolgáltatott és kicsiny alakja egyedül áll szemben a kifejezhetetlen természeti

erőkkel a homokos-vizes síkon.² A szerzetesnek köszönhetően csábító lehet a kép teológiai értelmezése, de mint ismeretes, a képen látható alakot csak későbbi értelmezők, Heinrich von Kleist és Clemens Brentano azonosították szerzetesként, nagy valószínűséggel Friedrich önmagát festette a tengerpartra. A szerző képleírásában csupán egy fekete köntösben, komoran haladó emberről esik szó, szerzetesről nem. A kép metafizikai beállítottságát ez viszont nem érinti.

A Szüts-képek felosztása és a színvilág egyértelműen utalnak Friedrich képére, a fentebb elmondottak felől azonban legfontosabb az egyértelmű különbségre fókuszálni: az ember hiányára. Míg Friedrich képén ember és natura aránytalan, de mégiscsak felvázolt dualitása figyelhető meg, Szüts Miklós parafrázisokként értelmezhető tengerpart-képei eltüntetik, felszámolják az emberi jelenlétet. Ennek legegyszerűbb gesztusa a *Történetek a tengerről Mönch am Meer* című darabján látható, hiszen nemcsak a cím jelzi az egyértelmű kapcsolatot, hanem a képi felosztás, a színek, az arányok is szinte megegyezők a Friedrich képén látottakkal. Szüts akvarellje szinte a Friedrich-kép utánezata, a szerzetes, az ember viszont hiányzik róla. Friedrich képén mondhatni, hogy az ember kicsiny, vereséget szenved, Szüts képein nincs már ember, aki a vereségben, a hatalmasabb erővel, a semmivel szemben feloldozást találhatna. A Friedrich-képpel való kapcsolat még erősebbé teszi Szüts Miklós életművének belső irányát, amely az emberi terektől, a tárgyak csendéletétől a közties, ám még mindig emberinek nevezhető átmeneti világon keresztül vezet az ember nélküli tengerpartra. Egyszerűbben fogalmazva: a tárgyaktól, a valamitől a semmi felé mutat ez az irány. Nézőpont kérdése, de véleményem szerint Szüts akvarelljei mind ezzel a jelentéssel állnak összefüggésben, még akkor is, ha az adott kép nem a Friedrich-képet is oly meghatározó horizontális felosztású.

A leginkább semmit sem, vagy éppen magát a semmit ábrázoló monokrómok *A bűnösben* szintén ebből a szempontból tölthetnek fel jelentéssel. A fehér oldalak, amelyeket üresnek mondanánk, ezért ugyanúgy teli vannak. A *Történetek a tengerről* darabjaihoz hasonló kétosztatú akvarellképek absztrahált tengerpartokként értelmezhetőek. Friedrich festészetéről a magyar nyelven legjobb elemzéseket készítő Földényi F. László szerint a német festő alkotásai teoretikus képek – ez a meglátás Szüts akvarelljeire is alkalmazható, talán még érvényesebb módon. Habár az anyagiség és a technika láthatóvá válik az akvarelleken, a képek jelentése mégsem csak az anyagiségben keresendő. Szüts Miklós akvarelljei állandó kapcsolatban állnak Friedrich képével, tehát a szuggesztív szakralitással³ és azokkal a konzekvenciákkal, amelyeket a festő levont belőle saját világára vonatkozóan.

A 2015 végén megjelent *A bűnös* Szüts Miklós, 10x15-ös méretű, színnapló lapjaiként szolgáló akvarelljeinek és Esterházy Péter a képekhez

kapcsolódó elbeszélésének koprodukciója. A szöveg készülésének folyamata végigkövethető a *Hasnyálmirigynapló* bejegyzéseiből. Első említésének dátuma 2015. július 6.,⁴ elkészültéről egy 2015. október 18-i bejegyzés szól.⁵ A kötetben a véletlenszerűség érzetét keltve váltják egymást az akvarellek és a szövegrészletek, a képek egymásutánja több esetben is 73 hosszabb időre megakasztja, felfüggeszti az elbeszélői szöveg olvasását, ami már csak abból a szempontból is számos problémát felvet, hogy kép és szöveg viszonyát illetően milyen stratégiát alakít ki az együttes alkotás. Ennek kapcsán érdemes azt a tényt rögzíteni, hogy a Szüts-képek korábban keletkeztek, így az író kapcsolódott valamilyen módon a már előzetesen elkészült képi világhoz, nem fordítva.

A stratégiát illetően érdemes úgy feltenni a kérdést, hogy a narratív szöveg a Szüts-képek milyen lehetséges jelentésszintjeivel alakít ki viszonyt. A kérdés azért is indokolt, mert mint láthattuk, Szüts Miklós képei igen távol állnak a narrativitást kezdeményező figurális ábrázolás bármiféle tradíciójától, és így kép és szöveg ekphraszisz jellegű kapcsolati lehetőségei például nem állnak fenn. Esterházy szövege ráadásul minden enigmatikussága, jelentéskomplexitása ellenére egyetlen egységes történetként tűnik fel, miközben a könyv több mint hatvan akvarellt tartalmaz, melyek között – leértékelő szándéktól mentesen mondható – radikális különbség nem figyelhető meg. Megkockáztatható, hogy Esterházy elbeszélői szövege nem az egyes darabokkal tart kapcsolatot, hanem a jellegzetes Szüts-festmények univerzumával. A jelentésmező tágítása szándékos az „univerzum” szó használatával, hiszen ahogyan én látom, az elbeszélő szöveg nem csak kifejezetten *A bűnös*ben szereplő akvarellekhez kapcsolódik, az életmű korábbi eredői is bizonyára ott munkálnak a szövegben. Hiszen a Szüts-akvarellek sem függetleníthetők egymástól: mint említettem korábban, mind kapcsolatban állnak a *Történetek a tengerről*-sorozattal és annak konzekvenciáival. *A bűnös* nem is az első alkalom, amikor Esterházy Péter Szüts Miklós képéhez, képeihez készít elbeszélő szöveget. A 2008-ban Parti Nagy Lajos szerkesztette *Szüts & Vojnich* című albumban *Most jut eszembe, mégis van művészet* című Esti-szövege jelent meg Esterházy-nak, amelyben Esti megismételve *Az átváltozás* alapsémáját, festményként ébred fel álmából.⁶

A bűnös akvarelljeitől távol áll bármiféle figurális ábrázolás, és ami felismerhető, konkretizálható, az sem ad túl sok esélyt a verbális megfeleltethetőségnek. Legközelebb ehhez még a tájképekként felfogható akvarellek állnak, hiszen az életmű egész sor művészetfilozófiai és antropológiai konzekvenciáját látni ezeken a képeken. (Ezért is teoretikusak, hasonlóan a New York-i iskola képviselőinek alkotásaihoz, Malevics fekete négyzetéhez vagy

akár Duchamp ready made-jeihez.) A verbális átfordítás a semmivel áll szemben, miközben Esti az említett elbeszélésben éppen arról értekezik, hogy a szó feloldja a képi jelentést: „»Ám a kép nem leírható. Ami leírható, az nem kép« – mondja Esti, aki képpé változott.”⁷ Tudható, hogy Szüts Miklós

74 és Esterházy közös projektjének ötlete már régebben felmerült, ám a számos különféle történetből egy történet lett. A *bűnös* értelmezésének legfőbb tétje és kérdése, hogy miként vázolható fel az a viszonymód, amely Esterházy szövegét a semmihez közelítő Szüts-akvarellek világához köti, melyek a leírhatatlan és konkretizálhatatlan kép tárgy jellegű vonatkozásai, amelyekhez a narratív szöveg kapcsolódni képes. Ebben a kérdéskörben némi eligazítást nyújt Szüts Miklós és Esterházy közös interjúja,⁸ amelyben Esterházy a Szüts-képek kapcsán azok krimiszerűségét emeli ki, mint amelyek „ártatlan tájakat” ábrázolnak, de mégis erőteljes a bűn jelenléte. A bűnhöz logikai szükségszerűségből bűnös, elkövető társul, mondja Esterházy, érdekes módon felcserélve bűn és elkövető feltételrendszerét. Hiszen Esterházy elmondása szerint a Szüts-képekhez tartozó bűn benyomása elsődlegesebb, mint a bűn elkövetője, abban az értelemben, hogy a képi világ elsősorban a titokzatos bűnnel áll kapcsolatban, és nem magával az elkövetővel vagy magukkal az elkövetőkkel. (Természetesen az emberalakokra utaló lehetséges motívumok, jelek hiányoznak is a képekről.) Az idea vagy az érzület az elbeszélői forma katalizátora, amely a történetben nyeri el konkrét formáját, például az elkövető személyiség megformálásával, a bűn perszonalifikálásával.

Fontos hangsúlyozni, hogy a Szüts-festmények bűnnel való összekapcsolását nem csak az akvarellek indokolhatják. A kilencvenes években és a kétezres évek elején keletkezett városi tereket ábrázoló olajfestményekre nézve szintén evidens módon vethető fel a bűn, a bűntény, a krimihangulat, sőt sokkal inkább elképzelhetőek egy tradicionális detektívtörténet konkrét helyszíneiként. (Például: *Majális utca 1.*, *Gyalogút Kőbányán*, *Megálló* vagy *Aluljáró*) György Péter nemhiába él a *tetthely* fogalmával Szüts képeit elemelve,⁹ Radnóti Sándor pedig a *helyszín* és a *színhely* fogalomelemzéseivel utal a bűn, a bűntény potenciális jelenlétére: „A helyszín az a hely, amelyen most nem történik semmi, de őrzí egy történet, egy bűn, egy tett nyomait.”¹⁰ Míg az ember nélküli természeti képek kapcsán jegyzi meg, hogy azok „immár nem helyszínek, hanem színhelyek”.¹¹ Jóllehet Friedrich említett tengerpartképehez vagy a *Történetek a tengerparton* című sorozat festményeihez hasonlóan *A bűnös* akvarellejein sem látható cselekményszintű történés („villogó cselekmény”), ami úgymond a műfajból és az alkalmazott technikából következik is; a színvilág, a jellegzetes hangulatiság és az atmoszféra ugyanakkor megfelelő alapot biztosít olyan képértelmezéseknek, amelyek a bűnnel, a bűnténnyel, a rejtéllyel állnak összefüggésben. Mindez viszont nem jelenti azt, hogy a képeken ne történne semmi. Mint ahogy *A bűnös* elbeszélője

állítja: „Nem tudni, mi van a képeken. De valami történik. A képek tartanak valahová. Mintha nem lehetne ragozni az igéket.”

A szöveg első szakasza tartalmazza a képi reflexiókat, amelyek némi eligazítást nyújtanak a tekintetben, hogy a narratív szöveg miként képes csatlakozni Szűts festményeihez. Ezek a reflexióik közösek abban, hogy a jelentésadás lehetőségét nem a leolvasás, az ekphraszisz művelete által látják lehetségesnek, hanem a képek „titkos és titokzatos” történetének elmondásával, ami konkrét, a potenciális narratívát orientálni képes képi elemek híján legfőképp az imaginárius tevékenységgel áll kapcsolatban. Ez egyszerre jelent korlátozottságot és szabadságot. Hiszen a „képek nem engednek [...] beszélni”, ugyanakkor a titkos és titokzatos történet, amely *A bűnös* esetében egy szerelmi és egy büntörténet együttesét jelent, bármilyen irányt vehet, a konkretizálatlan és indeterminált büntörténetben bárki felveheti a bűnös szerepét, a bűnös bármilyen bünt elkövethet: „Kinek a története a fekete, maszatos csorgás, a szükség-szerűvé lett véletlen fröccsenés? Kinek a története a gyilkosság? A halotté vagy a gyilkosé? Vagy a gyilkosságé?” Az indeterminizmus a történet szereplői működésében is hangsúlyos, hiszen a szöveg kezdeti szakaszában az elbeszélő családtörténetének fragmentuma olvasható, az apa és az anya megismerkedésének körülményei. Az elbeszélés viszont elhagyja a családnarratíva folytatásának lehetőségét, először „A.” és „A.” monogramok mögé bújtatva személyteleníti a két szereplőt, majd ugyanahhoz a két nyelvi jelhez, üres jelölőhöz két másik alakot, egy leszbikus nőt és egy férfi prostituáltat rendel. A nyelvi jelölők szemantikai vonatkozásai¹² egyszerre eredményeznek személyességet és személytelenséget: a „személytelen személyesség”¹³ fogalmával jellemzi az elbeszélés az akvarellek képi világát is, így efelől is kapcsolat létesíthető a festmények és az elbeszélői szöveg között. A két szereplő, tehát a leszbikus nő és a prostituált férfi megismerkedésének és szerelmének vázlat szerű¹⁴ története teszi ki *A bűnös* szöveges részének döntő hányadát, a bűn, a bűnösség viszont csak áttételesen vonatkoztatható erre a történetre. Hiszen a szöveg mesei felütése egyértelművé teszi, hogy *A bűnös* szövege igazából betegség-narratíva: „Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy hasnyálmirigy. Pontosabban egy Hasnyálmirigy. Hát... valójában Hasnyálmirigy-rák volt a neve az ebadtának, életvidám, link fickó, festményen úgy festene, mint a költő Balassi Bálint, lenne bajsza, korabeli főfödője és nem utolsósorban vitéz kardja.” Az idézet két szempontból is fontos: egyrészt példája a betegség személyként való megjelenítésének, amelynek különböző variációit a *Hasnyálmirigy napló* tartalmazza. Másrészt a perszifikáció eszköze a képi reprezentáció – két távolabbi tradíciót, világnézetet viszont aligha lehetne említeni, mint a Szűts-féle akvarell és a történelmi portréfestészet.

A szerelmi történet és a félbemaradó, jóformán el sem kezdődő családnarratíva funkciójáról, illetve kapcsolatáról a szövegzárlat tudósít: „Amikor még apámról és anyámról volt szó, meg az ötvenes évekről, a kitelepítésről, hogy ez legyen a szerelmes történet díszlete, kértük, hogy
76 az esküdtek ezt a vallomásos kitörést ne vegyék figyelembe. Figyelembe vették vagy nem, ki tudja. De fölállt a legidősebb esküdt, körbenézett, bírákon, hallgatókon, mondatokon, futó pillantást vetett Hasnyálcára, így aztán nem is lehetett másképp, nekem mondta, szenvtelenül, már-már együttérző hangon: Bűnös.” A bűn, bűnösség, a krimi felől történő megközelítése Szüts akvarelljeinek tehát a „titkos és titokzatos” történet szerkezetét úgy alakítja ki, hogy a bűnhöz vagy a bűnösséghez szorosan nem kapcsolódó szerelmi történet, illetve a családnarratíva fragmentuma mintegy csak mellékes szála *A bűnös* szöveges részének. Funkciója talán az adomához vagy az anekdotához tradicionálisan hozzárendelt értelem, azaz a lényegyet kerülő működéshez hasonló módon jelölhető ki. Mert a történet mögött igazi bűntény, egy gyilkosság története húzódik, amelynek ügyében az esküdtszék egyfajta karkai, azaz metafizikai hatalomként dönt. Ezáltal jelölhető ki az akvarellek „titkos és titokzatos” története, hiszen a kép hangulatiságából, atmoszférikuságából kiolvasható bűn a betegséggel lesz azonos. Mint említettem, *A bűnös* akvarelljei a *Történetek a tengerről* sorozat darabjaival is szoros kapcsolatban állnak. A színhely, a tetthely bűnügyi vonatkozású fogalmai a tengerpart-képek esetében is relevánsak lehetnek, így közvetett módon, de ezekhez a képekhez, akár Friedrich metafizikai beállítottságú festményéhez a bűn felől is közelíthetünk.

A bűn szerkezetéhez tartozik a bűnös/elkövető, az áldozat, az elkövetett bűn és a büntetés. Esterházy szövege a szomatikus betegség pszichológiai vonatkozásait verbalizálja, miszerint a szomatikus betegség története kérdéses, hogy kinek vagy minek a történeteként mondható el, vagy éppen a büntett, jelen esetben a daganatos betegség, kinek a bűne. *A Hasnyálmirigynaplóban* is találni példát a betegségnarratívák gyakori mozzanatára, miszerint a betegben a bűnösség tudata alakul ki betegsége miatt: „Mintha bűnös volnék. Ezt a nyomást érzem a szívemen és a gyomromban. És akkor ez volna itt az Ítélszék? Elég lapos érzet. A Kafka-áthallások se teszik jobbá. [...] Ülök a túlszűfolt folyosón a többi elítélttel. Most meg inkább a tisztítóútz jut eszembe; gondolom, a várakozás miatt.”¹⁵ A bűnösség pedig szinte szükségszerű módon kapcsolódik össze az igazságszolgáltatással, az ítélethozattal: „Több »törvény kapujában« is álltam, de szerencsére nem kitartón.”¹⁶ A betegben megképződő bűnösség-tudat nehezen választható el a kiváltó októl, a betegségtől. Nemcsak a betegség, tágabb értelemben a test, hanem a saját testével ellentmondásos viszonyba kerülő személyiség is bűnössé válik, miközben áldozati szerepben is van. E szerepkettőséget jól demonstrálja *A bűnös* már idézett zárlata, hiszen

a szövegrészlet nem egyértelműsíti, hogy a legidősebb esküdt kinek a bűnösségét nyilvánítja ki, Hasnyálkát vagy az „én”-ét: „De fölállt a legidősebb esküdt, körbenézett, bírákon, hallgatókon, mondatokon, futó pillantást vetett Hasnyálkára, így aztán nem is lehetett másképp, nekem mondta szenvtelenül, már-már együttérző hangon: Bűnös.” 77

Betegség és bűnösség kapcsolata felől idézhető az *Utazás a koponyám körül* kifejtett metaforahálózata. Az autopatográfiában a bűnügyi vonatkozások és a medikusi rendszer elemei metaforizálódnak: a kórház börtönként, az orvosok ítéletalkotókként vagy bírókként tűnnek fel, a testi szimptomákat magyarázó betegség azonosítását célzó diagnosztikai kivizsgálások sorozata nyomozástörténetként, máshol perként tűnik fel.¹⁷ Habár *A bűnösben* már csak terjedelmi okoknál fogva sem épül ki olyan rendszerszerű metaforahálózat, mint Karinthy művében, a fő kérdésvetetés, miszerint ki vagy mi rendelhető a bűnhöz bűnösként/gyilkosként és áldozatként, ugyanúgy centrális részét képezi Esterházy szövegének. Ellenben *A bűnös* elbeszélői szövegének éppen van egy kiváltó oka, segédmediuma: Szüts Miklós látszólag a semmit a maga eszközeivel ábrázoló, igazából „titkos és titokzatos” sorstörténeteket rejtő akvarellfestészete.

Új Forrás 2024/2 – Mizsur Dániel: A semmi, a valami és a bűn
Esterházy Péter – Szüts Miklós: A bűnös

¹ RADNÓTI Sándor, *A táj keletkezéstörténete*, Bp., Atlantisz, 2022, 27.

² Radnóti Sándor és Földényi F. László is megjegyzi: az infravörös technikák kimutatták, hogy Friedrich képén eredetileg hajók is szerepeltek, amelyeket Friedrich később átfestett, eltüntetett. A módosítás az ember/szerzetes egyedülletének, kiszolgáltatottságának növekedését eredményezte.

³ Ezért idézhető Heinrich von Kleist képreakciója: „a képet nézve az ember úgy érzi, mintha lemetstették volna a szemhéjait”. FÖLDÉNYI F. László, *A festészet éjszakai oldala*, Pozsony, Kalligram, 2004, 42.

⁴ „[K]eveset végeztem a két hét alatt, keveset olvastam, nem szereztem be a Typotex-optimalis-bináris-könyveket, nem kezdtem el a Szüts-kiskönyvet. Tompábban múlik az időm, mint kéne. A koncentráció hiányossága.” ESTERHÁZY Péter, *Hasnyálmirigy napló*, Bp., Magvető, 2021, 36.

⁵ „Tegnap befejeztem a Szüts-szöveget. Jó érzés. Gépelés. Most küldtem el a Magvetőbe, hogy mondanák meg, merre hány centi.” *Uo.*, 199.

⁶ „Esti Kornél egy reggel nehéz álmból arra ébredt, hogy ágyában festménnyé változott, illetve egy másik fordítás szerint, amikor egy reggel Esti Kornél nyugtalan álmból felébredt, festménnyé változva találta magát ágyában.” ESTERHÁZY Péter, *Most jut eszembe, mégis van művészet = Szüts & Vojnich*, szerk. PARTI NAGY Lajos, Bp., Scolar, 2008, 9.

⁷ *Uo.*, 10.

⁸ A videóinterjú online elérhetősége: el:

http://index.indavideo.hu/video/esterhazy_peter_szuts_miklos

⁹ GYÖRGY Péter, *A tetthely = Szüts & Vojnich*, i. m., 130–180.

¹⁰ RADNÓTI Sándor, *A helyszín és a színhely = Szüts & Vojnich*, i. m., 110.

¹¹ *Uo.*, 111

¹² „A személytelenség jegyében fosszuk meg anyámat a személyragjától, tőlem, bújtassuk az A. rövidítés mögé. Légy máshol boldog, anyám, keress más képeket. Apámat pedig az A. jellel említjük eztán. Hiányozni fogsz.” ESTERHÁZY Péter, SZÜTS Miklós, *A bűnös*, Bp., Magvető, 2015.

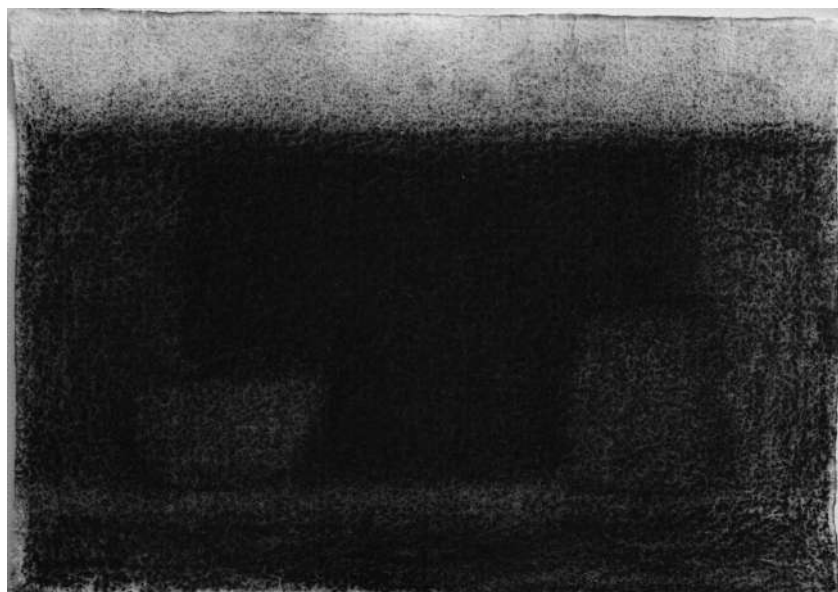
¹³ „Azonosíthatatlan személyességük, a személytelen személyességük, a távolság által létrehozott váratlan közelségük tiltja, hogy azt mondjuk, Balassi Bálint, vagy azt, hogy apám, anyám.” *Uo.*

¹⁴ Az olvasottak nem nevezhetők egy egységes szerelmi narratíva elemeinek, a kihagyásos, fragmentált szerkezet, illetve a rövid terjedelem nem teszi ezt lehetővé.

¹⁵ ESTERHÁZY, *Hasnyálmirigynapló, i. m.*, 10.

78 ¹⁶ *Uo.*, 11.

¹⁷ Erről bővebben lásd: BARTAL Mária, *A betegség reprezentációja Karinthy Frigyes Utazás a koponyám körül című regényében* = „Itt vagyok én köztetek”. *Tanulmányok Karinthy Frigyes életművéről*, szerk. FRÁTER Zoltán, REICHERT Gábor, Bp., Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2019, 113–126.; illetve BASS Judit, „*Recipe verbum*”. *Az autopatográfia és a detektívregény összefonódó elbeszélésmódjai Karinthy Frigyes Utazás a koponyám körül című regényében*, Irodalomtörténet, 2021/4, 474–490.

K. Varga Bence 2022-ben megjelent debütáló novelláskötete, a *Repedések könyve* bátor vállalkozásnak tekinthető. Az elsőkönyves szerző ugyanis meglepően közel merészkedik Krasznahorkai László életművéhez: a Kossuth-díjas író *Kegyelmi viszonyok* című, 1986-ban megjelent novelláskötetéből származik K. Varga könyvének mottója, majd a *Repedések könyvének* elbeszéléseiben is újra és újra a Krasznahorkai-regények világára emlékeztető elemek bukkannak fel. Különösen igaz ez a kötet első

Kőhegyi András 79

„EZ NEM A VÉG, EZ CSAK A FOLYTATÁS”

K. Varga Bence: *Repedések*
könyve

elbeszélésére, az *Éjféli vonatra*. Ebben az írásban a vasútállomáson átrobogó, megszámlálhatatlanul sok vagonból álló szerelvény a *Báró Wenckheim haza-térben* felbukkanó autók végeérhetetlen sorát idézi meg, a váróteremben hányódó újság pedig *Az ellenállás melankóliájában* szereplő cirkuszt juttathatja az olvasó eszébe. Ismerős motívum K. Varga könyvében a víztorony is, amely fontos igazodási pont *Az ellenállás melankóliájában* és a *Báró Wenckheim haza-tér* záróképében is megjelenik – ahogyan a *Repedések* könyvében szereplő utolsó novellában is, bizonyos szempontból hasonló körülmények között. A *Báró Wenckheimben* Hülyegyerek, a katasztrófa egyetlen túlélője a víztorony tetején ülve figyel a várost elpusztító tűzvészt, K. Varga könyvében pedig a víztorony tartalma zúdul alá a településre. Már, ha igazat beszél a novelláskötet utolsó elbeszélésében szereplő szennyvíztisztító telep kiöregedett dolgozója.

Hiszen K. Varga, bár első látásra ismerős tájakra kalauzolja az olvasót, mégis inkább egy olyan geográfushoz hasonló, aki, miután elvetődött az óceánnak abba a szegletébe, amelyet a térkép szerint csak baljós tengeri szörnyek laknak, új felmérést készít a környező vizekről és végül a térképen szereplő fenevadakat leradírozza, hogy a helyükre odakanyarítsa saját szörnyeit.

És valóban, a *Repedések* könyvében hemzsegnak a különleges lények. Találunk a kötetben Hany Istók-szerű mocsári halembert, egy kisvárosi szírent és emberi testrészeket elragadó bozótot is. A *Repedések* könyvére tehát tekinthetünk akár úgy is, mint a darabjaira hulló világon keletkezett repedésekből előbújó lények bestiáriumára.

A hétköznapióság és a fantasztikum váltakozása jellemzi a *Repedések* könyvében szereplő írásokat. Talán ennek következménye, hogy – a szövegek nyelvét illetően legalábbis – K. Varga időnként elmerészkedik a giccs határáig is: „Odakint gyönyörű idő volt, a város korareggeli csendjét csak az utcában zötykölődő tejárus autó csilingelése verte fel.”

A kötet szereplőinek meghatározó közös vonása – a magányosság mellett – a fáradtság. Az elbeszélések főhősei életkoruktól függetlenül mind olyan, az életbe belefásult figurák, akik sokszor utolsó erejüket összeszedve döntenek úgy, leszámolnak a világgal, hogy aztán a novellák végén
80 rendre saját múltjukkal találják szemben magukat. Ennek köszönhetően K. Varga novelláskötetének szinte mindegyik szövegében felbukkan egy-egy olyan szereplő, aki átéli azt a lélektani folyamatot, amely során a terhessé váló titkok fokozatosan bűnné nővik ki magukat.

Jóllehet, a kötet novellái egységes alaphangulattal bírnak, a *Repedések könyve* bizonyos tekintetben mégis heterogén válogatásnak bizonyul. Talán a *Hályog* című elbeszélés áll a legközelebb ahhoz a kilátástalan világhoz, amelyet a novellák díszletei és a szereplők fásultsága sejtet. Ebben a novellában nem bukkannak fel különös lények és rejtélyes eseményekre sem kerül sor, a történet kisnyugdijas főszereplőjét maguk alá gyűrő magányosság és kiábrándultság válnak a sötét erők „képviselőivé”.

A kötet harmadik elbeszélésében, *A hullatologató*ban is egy szürke, kilátástalan kisváros az események helyszíne, azonban ebben a szövegben mintegy babonává szelídülni látszik a többi írásban megjelenő „varázslat”, inkább hrabalinak nevezhető képek váltakoznak a nagyobbrészt egy kisvárosi kocsmában játszódó novellában. *A hullatologató* más szempontból nézve is rendhagyónak számít: jóformán ez az egyetlen olyan írás a *Repedések könyvében*, amelynek fontosabb történéseire négy fal között kerül sor. K. Varga ugyanis a kötetben sorakozó tíz elbeszélés többségében a cselekmény döntő részét a szabad ég alá helyezi: az erdőbe, egy település utcáira vagy a kertbe. Ha pedig a novellák főhőseinek otthona mégis megjelenik a szövegben, az rendszerint külön jelentéssel bír.

Jung elmélete szerint az álmunkban feltűnő ház az álmodó pszichéjét jeleníti meg. Hasonló szerepet kap az otthon szimbóluma a kötet két írásában (*Asszonyok, Elgazosul*) is. Mindkét esetben az elbeszélés fontos mozzanatává válik a ház elhagyása, majd az eltérő kimenetelű novellák főszereplőit egészen a történetek legvégéig elkíséri az otthonukhoz fűződő viszony, mintegy leképezve a főhősök sorsát. Így az *Asszonyokban* Ágnes, miután elrendezte magánjellegű problémáit a Teremtővel, hozzákezdhet a ház rendbetételéhez és feltehetően új, boldogabb szakasz kezdődik életében, az *Elgazosul* Jósakája azonban nem tud megbirkózni hirtelen előtörő emlékeivel, ezért elburjánzó gyomokkal benőtt kertjében ragad. Ebben az – egy időse férfi tudatának szétporlását ábrázoló – elbeszélésben Csernobilnak a magyar irodalomban meglepően kevésbé feldolgozott tragédiája is megjelenik: „néhány évvel azután, hogy az asszony majáliskor bőrig ázott abban a lidérces, vibráló esőben, amelyet »odafent elhallgattak...«” Különösen izgalmassá teszi mindezt, hogy ugyanabban a novellában bukkann fel az atomkatasztrófa és a magyar

irodalmi folklór egyik nagy klasszikusa, Hany Istók. Az *Elgazosul* egyébként vitán felül a kötet legsűrűbb szövegei közé tartozik: a már említett ház és a kert szimbólumai sem hiányoznak a főszereplő nyugodt hétköznapjaiba viszszaesettenkedő sötét emlékek hatásáról szóló írásból.

A *Repedések* könyvének izgalmas kettősségeit jól jellemzi, hogy 81 az egyik, hétköznapibb eseményeket elbeszélő novellában (*Füst*) jelenik meg talán legkoncentráltabban a könyv világa, mindössze egyetlen mondatba sűrítve: „Undorítóan rövid az élet – mondta Péter, majd behunyta szemét, és körmével a téglákra tapadt koromba a nevét kezdte kaparni.” A K. Varga elbeszéléseiben a személyes sorsokon keresztül megjelenő általános pusztulás ugyanis már-már természetesnek hat. Ezt az érzetet erősítik az olyan vidámnak nevezhető epizódszereplők, mint a *Hullatologató*ban megénekelte Holdfény bisztró nagyhangú törzsvendégei, és azok az elbeszélések is, amelyekben, bár a tragikus esemény nem marad el, végül mégis helyreállni látszik a világ rendje. Így például a *Jöjj, kedvesem*-ben Ferkó, a szemétszállítók vezetője meghal ugyan, ám éppen ezen a napon egy talpraesett fiú csatlakozik a kukásokhoz. Ennek köszönhető, hogy a *Repedések* könyvének történetei nem az egyetemes összeomlás képeiként jelennek meg, inkább csak azt jelzik, csiszolódik körülöttünk a világ, ha akarjuk, ha nem.

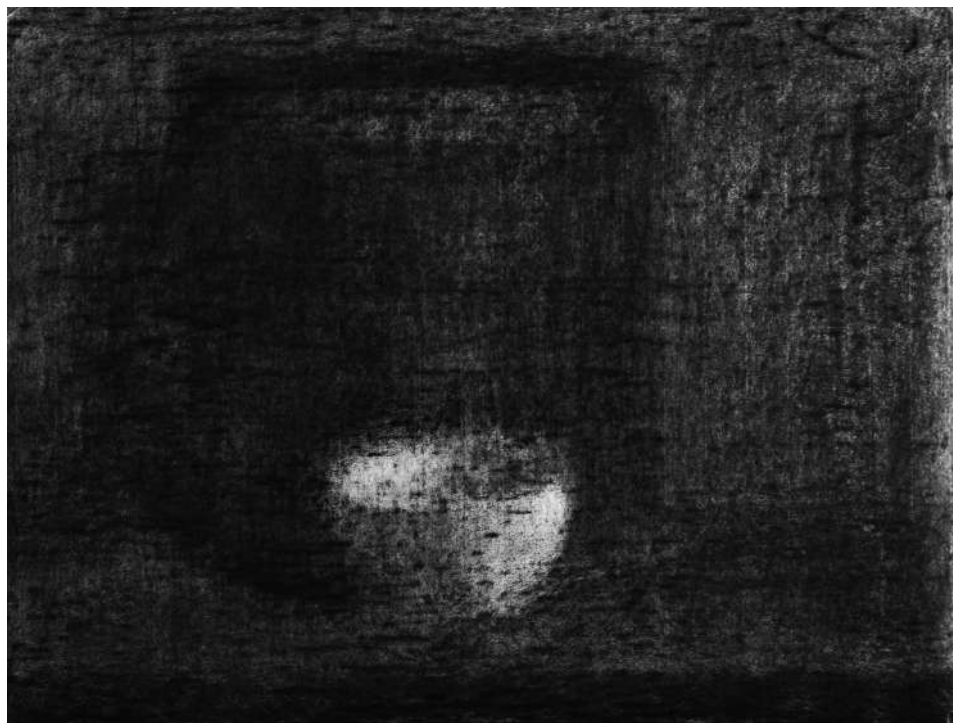
Barnás Ferenc a kötet borítószövegében úgy jellemzi a K. Varga által megörökített folyamatot, mint „nyugtalan vonulás egy minket egyre inkább bekerítő és behálózó világban, melyről nem igazán akarunk tudomást venni.” A *Repedések* könyvében azonban szép számmal találunk olyan elemeket és epizódokat is, amelyek Barnás értékelésének némileg ellentmondva inkább azt sejtetik, hogy nem egy elpusztuló, sokkal inkább egy átalakuló világ képei jelennek meg K. Varga novelláiban.

Talán ezen a ponton érdemes visszakanyarodni a kötetzáró elbeszéléshöz. A *Szenny* egyik szereplőjének szavai segíthetnek meghatározni a könyv világát mozgó szabályokat: „Ez nem a vég, ez csak a folytatás” – közli a szennyvíztisztító telep dolgozója. Ezután a könyv utolsó oldalain szörnyű események leírása bontakozik ki: a szennyvíztelep idős alkalmazottjának és rejtélyes társainak összeesküvése célt ér, így a közeli víztornyok tartalma elárasztja a környéket (a novella főhőse, egy megyei hírlap újságírója is csak azért menekül meg, hogy tudósíthasson a tragédiáról).

Az apokaliptikus képek mögé pillantva azonban az elbeszélés egy jóval ironikusabb olvasata is megteremtődik. Ugyanis az egész novellában mindössze egyetlen szereplő veszi komolyan az öregembert: a vidéki hírlap újságírója, akinek elege van abból, hogy folyamatosan „megyei lapokba való tipikus marhaságokat” kell írnia. Elképzelhető tehát, hogy egy többezer embert elpusztító

vízözön előidézéséhez nincs is szükség másra, csak egy idős férfi kusza megjegyzéseire és egy könnyen meglóduló fantáziával megáldott újságíróra? Az mindenesetre korántsem lehetetlen, hogy a *Repedések könyvének* novelláiban megörökített baljós események mögött nem is annyira a lassan, de feltartóztathatatlanul munkálkodó gonosz erők állnak, hanem sokkal inkább az az emberi hajlam, amely arra készlet minket, hogy drámai szenzációvá duzzasszuk életünk eseményeit.

A novelláskötet témáját adó, első pillantásra baljós rendszertelenséggel működő folyamatoknak ritmusuk van, K. Varga Bence pedig képes arra, hogy elkapja az események ritmusát. Vélhetően ennek köszönhető elbeszéléseinek iróniája és humora. Írói működésének terepét több világ határmezsgyéjén jelöli ki, hogy aztán jó arányérzékkel egyensúlyozzon témái között, legyen szó akár a mágikus lények régi tévészépületekbe költöztetéséről, akár annak megörökítéséről, hogy a társadalom legelesettebb tagjai a materiális veszélyeken túl mennyire ki vannak szolgáltatva a mentális problémáknak. (*FISZ-Apokrif, Bp., 2022*)

túlélünk mindent

Csengey Dénes nyomán

Debreczeny György 83

mellettem ülő barátom
elhallgat akár a zene
pedig hosszasan elhallgatnám
és elmondanám hosszasan
amit mondani nem szabad
az idő hangol
és igazít a húrokon
a valóság elutazik valahová
ki tudja mikor látjuk újra
aztán már megint a csend történik
a sötétben
a kávé kihűl és habját elveszíti a sör
a cigaretta elalszik örökre
pedig a hadiözvegy trafikjában vettük
a hamutartóban felravatalozzák
a gyapot és a gumióvszer országában
Ratkó Anna beszedi
nem nem a fogamzásgátló tablettát
hanem a gyermektelenségi adót
az osztályharc tovább élesedik
jönnek a meg nem született gyerekek
és azok akiket a kényszer szült meg
de jön a vándorköszörűs
kicsorbult késeinket megélezi olcsón
és jön a vándorhegedűs is
akinek népszabadságba csomagolva
dobálják le az aprópénzt
szemüket dörzsölő asszonyok az emeletről
de erről nem beszélünk
és amiről nem beszélünk az nincs
csak a házmester van
aki a romeltakarításhoz vezényel
és először mindig nála érdeklődik a rendőr
de mi túlélünk mindent
elfelejtünk mindent
hiszen még mindig kisgyerekek vagyunk

csak ez a pillanat van

Keszthelyi Rezső nyomán

84

nincs indulás nincs érzés
homlokod mögött ég
lángol tovább a tenger
és a talpadon ott a sivatag
csak állok majd s reszketek akkor
amikor felakaszthatatlan keretben
fésülködik a tükröd
hintaszék nézi önmagát a hóésésben
legelni kéne valamit a hold kezéből
mielőtt felakaszt nyomtalanul a láthatatlan
láthatáron a tükör helyére a semmi
a semmi nyom
nap-tollú madarak párologtatják el a tengert
maradt egy kavics
és az istenből kihantolt arc
a nagyapám este még virágot látott a kertben
ősz fák vergődtek
gyönyörű szél fésülte fehér hajában
az ébrenlét veled lesz mindig
hintázó lámpa az arcod
te vagy a megbízott világítótorony
az angyal hozza el fényedet
hogy el ne tévedjenek a hajók
a felakaszthatatlan tükröben
szelekkel viharokkal fésülködik a tenger
valahol áll egy hajó
a káprázat hajója valahol lehorgonyozott
a vitorlája Májá fátyla
egyszerre hallod a legnagyobb csendet
és a létező legszebb éneket
az éberség az ébrenlét legyen veled mindig
a homály gyermeki gyertyáit
a tisztaságban oszd szét
hogy ne legyen többé sötétség
nincs indulás nincs érzés
csak ez a pillanat van
ne tagadd hát ki a halált otthonodból
ujjai közt átperget majd a homok
egy szép napon eljön érted
és magával sodor csendesen a tenger
de még hallod ahogy ciripelnek a tücskök

JEGYZŐKÖNYV RABLÁSRÓL

alulírott elsorolom szépen
amint alább következik
akad még jó néhány tanú
ki az esetre emlékezik

anyám még otthon született
mikor felsírt negyvennégy tavaszán
örömben pálinkát töltött mindenkinek
úgy ünnepelt a nagyapám
nekem elvették a születésem
kórházba küldték szelíd anyám
kitöltötték a kartotékot
s értesítették az apám
bepólyáltak, lekötöztek szépen
helyrevitt valami dajkalány
s egyedül néztem hogyan foly le
az esőcsepp a kórház ablakán

anyám azt mondja nem is kellett
nevelni engem felnőttem magam
hálistennek sóhajt még mindig
ha szóba kerül valami gyermek-zavar
nálunk sosem volt semmi nagy baj
rossz társaságod nem volt soha
pedig csak tettük amit más is
amit hozott az élet sora

mondanám néha, amit érzek,
hogy elvették a gyermekkorom,
hogy bár az udvar végtelen volt,
s erdő-mező volt otthonom
elvettek lassan önmagamtól,

átszabták lassan az eszem,
szót fogadni, túrni tanítottak
kegyetlen szívű fineszesek
aprópénzre váltották sorba
a szívemet s a jószágomat
megdicsértek, jó jegyeket adtak,
egyenruhát és vállsávokat
csak a kezem nem fogta senki
ha megijedtem hazafelé
csak be kellett érnem a közönnyel
minden egyéb a felnőtteké
csak istenre nem gondoltunk közben
minek ha minden ismerhető
s nem tudta megmondani senki
miért zöldebb, bujább a temető

ha lett volna még aki ellen
kamaszként lázadtam volna tán
de addig napi adagokban
elvették tőlem az anyám
a finom fűszert az unalomra
az éneklő táltos szavú csodát
az édeset, a rózsailatút
világom vidám cinkosát

elég lett volna ő nekem apámmal
tanultam volna tőlük életet
csillagrajzokat nyugodt munkát
az egyszerűből a lényegét
de ellopták gyárba küldték őket
s az évek alatt megszökött a dal
nem volt fontos senkinek a lányka
az állandósult miliőzavar

így vették el az álmaimat
hűséggel nyugtázták a lábam
szememre fátlyat borítottak
s többnek mondtak a homályban
bezártak minden ablakot ajtót
szobába zárták a világot
elvették így a kalandot tőlem
s álmodtak nekem boldogságot

87

hát kiraboltak teljesen végül
elvittek mindent mi az enyém
ha elengedem ha meggyászolhatom
tán teremtek mást a helyén
de cudar módszer áldozata lettem
minden helyett adtak valamit
hazugcumit műanyag gyöngyöket
mások álmát mások szavait

alulírott jelen jegyzőkönyvvel
elengedek minden tartozást
visszaadok mindent amit lehet
s nem fogadok el több korlátozást

Kilépett a repülőből, és azonnal meg is torpant. A perzselően meleg széláramlat megbénította rekeszizmát, levegőért kapkodott. Meglepődött. Azt hitte, ilyen légszomj csak otthon, a mérsékelt égövben, nagy fagyban fordulhat elő,

88 Szentirmai Mária

UTAZÁS DÉLRE

amikor összeragad az orr, és a kesztyűben is fázik a kéz. Már legalább húsz éve nem találkozott ilyen igazi hideg téllel.

Nem jött az utasok elé busz, egyszerűen át-sétáltak a hatalmas, barátságatlan terembe, ahol még el sem indultak a bőröndöket szállító szalagok. Sokat kellett várni, a repülőtérnek aligha nevezhető építmény körül kevesen dolgoztak, komótosan, mintha éppen aludni készülnének. Ez dél, gondolta, nincs min csodálkozni.

Végre meglátta az övéhez hasonló bordó, keményborítású, kerekeken guruló bőröndjét. Csálén állt az egész, és a cipzárja félig nyitva. Odament az információhoz reklamálni, de nem állt ott senki. Percek múltán vette észre a csengőt és mellette a kézzel írt angol szöveget, rögtön jövök. Erélyesen ráütött a fémre, összerezsent, nem gondolta, hogy ez a nem elektromos szerkezet ekkorát szólhat. Semmi. Már éppen elhatározta, nem bosszankodik, inkább megy a szállodába, amikor elővánszorgott egy természetes férfi, akinek próbálta angolul, aztán kézzel-lábbal, mutogatással elmagyarázni, mi történt. Valami kaffogó kiejtéssel bocsánatot kért, és eltűnt.

A meglepetéstől megdermedt, aztán eszébe jutott otthoni fogadalma, bármi is történjen, ezt az utazást maradéktalanul élvezni fogja. Nem kellett leinteni az itt szokásos rozoga, életveszélyes mikrobuszt, amikkel már annyi bal eset történt, mert a szállodának saját járata közlekedett a repülőtérig és vissza.

Szobájában rend és tisztaság, ágyn a törülköző a szokásos lótoszformára hajtogatva. Elfáradt a két átszállástól, várakozástól, reptéri semmittevéstől, és gyorsan el is aludt, amit szokatlannak vélt. Bizonyára a forró, száraz sivatagi levegő is oka lehet az ismeretlen, letaglózó gyengeségnek.

Az első három napban úgy döntött, kihasználja a hotel által kínált összes extra lehetőséget fáraóستól, sivatagi túrástól. Mindent egybe, ahogy az általa kedvelt süteményreceptek ígérik a könnyű munkát és a nagyszerű eredményt. Már az első kirándulás alatt meglepődött érdeklődésének hiányán. Nem tudott az idegenvezetőre figyelni, idegesítette, hogy valójában semmi újat sem tudott meg, a jópofaságra és humorra most nem volt vevő. Szemével követte a hatalmas oszlopokat. Miért akar az ember mindig, minden korban felfelé törekedni, csarnokok oszlopai, templomok tornyai, felhőkarcolók...

A sivatagi túrát viszont élvezte. A terepjáró hatalmasakat farolt a homokban, erősen kapaszkodott, felszabadultan nevetett, miközben mások

arcán félelmet látott. Azt hitte, gyerek- és ifjúkori kalandvágya, felelőtlen-sége, vakmerősége végleg ott maradt a szülői házban és abban a városban, ahol felnőtt.

Este lement a tengerparthoz, elmerült a sötétségben. Holnap is ezt akarja, és holnapután is. Nem kíván még egy piramist megnézni, 89 elég volt Luxor és Karnak csodája, a Királyok Völgye. Kicsinek és jelentéktelennek érezte magát a hatalmas oszlopok között, és érezte a rá nehezédő mérhetetlen idő súlyát. Az időszámítás előttről röpködő évszámok semmit sem jelentettek, de ráerősítettek arra az érzésre, hogy ő most hogyan került ide, ebbe az ókori történetbe.

A jelenbe akart visszakerülni, és élvezni a Vörös-tenger látványát. Megnyugtatta, hogy itt valamit sejteth a túlpartból, szemének nem kell minduntalan a horizonttal találkoznia. Rendelt egy koktélt és kiválasztotta azt a friss, még akváriumban ficáncoló halat, amit majd megsütnek neki. Leült a nyugágyba. Nem is a férfit látta meg először, hanem a nyakában éktelenkedő vastag aranyláncot. Vajon valóban arany lehet? Egy szót nem tudott angolul, mégis magabiztosan vitatkozott a szakáccsal, hogyan készítse el az ő halát, ami félelmetesen nagyra nőtt, és egy egész családnak is elég volna. Már majdnem odament segíteni, a szakács jól beszélt angolul, de akkor megint ránézett honfitársa ízléstelen, hivalkodó nyakláncára. Mégsem. A végén még elszégyellné magát a férfi indokolatlan pökhendisége miatt.

Minden nap ugyanúgy telt, reggeli után az árnyat adó ernyő alatt feküdt, nem olvasott, bár három könyvet is hozott magával. A kezében pörgette a finom homokszemcséket, szórakozottan magára szórta, aztán fürdött, kagylókat keresett. Nem nézte az óráját, mint otthon, akkor evett, amikor valóban megéhezett. A nyakláncos bizonyára benevezett a meghirdetett nílusi útra, mert szerencsére nem látta sem a parton, sem a halsütőnél. Finom grillezett tintahalat kért salátával és alkoholmentes koktélt, sok gyümölcssel. Nem tudta megunni, minden nap ugyanezt kérte. A hajnalban kifogott tengeri gyümölcsök ízét össze sem lehet hasonlítani az otthoni mirelittel!

Feltette a napszemüvegét, ne lássák, ébren van-e vagy alszik. Abban bízott, hogy így nem fogják megzavarni az erőszakos árusok hasznavehetetlen portékáikkal. Kőből, fából készült szobrokkal, fáraókkal, sasokkal, vízi-lovakkal, macskákkal és tevebőr hátizsákokkal, tengeri csillagokkal. Eddig sikeresen ellenállt, pedig néha már bosszankodott, és legszívesebben futásnak eredt volna. Nem szerette a haszon nélküli, törölgetésre váró tárgyakat.

Jó dolog a napszemüveg. Nem látják, hova néz. A parton ott állt az üvegaljú csónak, vagyis annál nagyobb, de hajónál meg kisebb. Szálltattak be a turisták, hogy majd gyönyörködjenek a víz alatti mesebeli világban, a

különféle mintákkal és színekkel megáldott halakban, korallokban, tengeri csillagokban.

A harmadik semmittevő, tengerparton heverésző napon látta meg a bűvárt, aki a kalandra vágyó turistáknak magyarázott, és éppen vette le a ruháját. Napszemüvegének oltalmában önfeledten gyönyörködött a testben, Michelangelo remekeihez hasonlította, mivel a férfi itt és most állt előtte, ezért az életerőt és a pillanatnyi mozgást is megtapasztalhatta.

Talán éppen most érkezett meg a jelenbe, aminek ellentmond, hogy gyerek- és ifjúkorát juttatta eszébe. Erős, energikus férfiak vették körül akkoriban. Nem edzőtermekben lettek izmosak, akkor még nem is léteztek mindenféle gépekkel, súlyokkal felszerelt termek. Kapáltak, lóval szántottak, ástak, az időjárás diktálta teendőiket, az időjárástól függött jólétük. Istenhez fohászkodtak, ha esőre vártak, és egyáltalán mindenért, hogy vehes legyen a tehén, hogy ne fagyjon el a termés, hogy fiú szülessen a családba, aki majd öröklí a gazdaságot.

Ő született meg, a lány, és most már kideríteni sem lehet, miért lett idegen a saját családjában. Kezdődött az iskolákkal, furcsán néztek rá, mert kitűnő bizonyítvánnyal jött haza év végén és könyvekkel, amelyekbe különféle dicséreteket írtak. Már középiskolás éve alatt is kollégiumban élt, aztán az egyetemen, végül elköltözött. Udvariasan, de hidegen fogadták, amikor hazlátogatott, ünnepi ebédet főztek neki, mint egy vendégnek, távozáskor pedig kötelességszerűen csomagolták a sonkát, kolbászt, szalonnát, amit a kamrában találtak. Azt sem mondhatta, hogy eltávolodtak egymástól, mert sosem voltak közel egymáshoz. Rossz álmok, lelkiismeret-furdalás kísérte sok-sok éven át, aztán felhagyott az okok keresésével és a miértek megválaszolásával. Művészettörténészként tanulmányokat írt korszakokról, festményekről, szobrokról, olyan szövegeket, amit a családja el sem olvasna, egyáltalán ilyesmit a kezükbe sem vennének. Előfordulhatott volna, hogy bár nem értik, mivel foglalkozik, miből él, mégis büszkék lennének rá?

Ez a Dávid-test, ez a bűvároktató az oka, hogy most, éppen most, a gondtalan nyaralás közben rátörnek ezek a gondolatok, és látja nagyapját, apját, amint kapálják a szőlőt. Lábával mélyedést túrt a fövénybe, úgy, mint gyerekkorában, ha a nap nagyon felmelegítette a földet. Most is szeret mezítláb járni, szereti a földet kezébe fogni, nem vesz kesztyűt, ha a virágait átülteti. Azt sem tudja letagadni, hogy rosszul érzi magát a gyenge, gyámoltalan, ügyetlen férfiak közelében. Csak az izmos, sportos testfelépítésű férfiakhoz tudott közeledni, és ilyeneket nehezen talált abban a társaságban, ahol mindennapjait élte. Majd egyedül maradsz, ha ennyire válogatsz, hallja az anyja szokásos mondatát, amivel köszönés helyett szokta fogadni. Igen, egyedül maradt. Idegenkedését az értelmiségi férfiktól meghasonlottságával magyarázta.

Vonzotta a falu, a föld illata, a kétkezi munka, a természet közelsége, de az is, amit a főváros nyújtott a kávéházakkal, koncertekkel, irodalmi estekkel, kiállításokkal. Két világ között vergődött, amit persze sosem vallott be ott-hon. Nem tehette. Hiába kérte, hadd próbálja ki a kaszálást. Szépnek látta a szénagyűjtést, a földdel párhuzamosan futó pengét, az engedelmesen eldőlő lucernát. Kapát, villát sem vehetett a kezébe.

91

Tehetősebb ismerősei, kollégái között divat lett présházat vásárolni, amihez szőlő is tartozott. Hozzájuk járt kapálni, kötözni, metszeni, ha nagyon vágyott a fizikai munkára. Izzadtak, görnyedeztek, este fáradtan ülték le, és bámulták a hegyek közül kibukkanó Balatont.

Itt ez a Dávid-szobor arra kényszeríti, hogy belevágjon egy három napos oktatásba, pedig sosem érdekelte a bűvárkodás. A férfi jól beszélt angolul, az akcentusából rájött, hogy olasz, a kisportolt test mellett még jóképű is, igazi déli macsó. Először le akarta beszélni a tanfolyamról, aztán megmérte a vérnyomását, elküldte a szálloda orvosához EKG-ra, és csak akkor kezdték a merülési gyakorlatokat, amikor mindent rendben talált. Meglepően jól teljesített, a harmadik napon pedig megkapta a DVD-t a víz alatti felvételekkel. Lesz mit mutatnia a kollégáknak. Azt viszont nem tudja elmesélni, mit érez, mintha nem is a meleg szél simogatná bőrét, belülről érkezik a fuvallat.

A repülőtérré menet a szálloda buszán viszontlátta az aranyláncos férfit, hatalmas tárgyakat tetetett a sofőrrel a raktérbe, akinek egy köteg pénzt gyűrt a zsebébe. Vadul szárguldott a busz a keskeny úton, a sofőr közben telefonált, gesztikulált, vitatkozott, akár csukott szemmel is vezethetett volna. Néhányan görcsösen kapaszkodtak, mintha így el lehetne kerülni egy balesetet. Az ellenőrzésnél megint ott állt mellette az aranyláncos honfitársa, akitől elkoboztak egy már büdösödő tengeri csillagot és néhány szobrot.

Nem kíváncszott haza, és ezt furcsállta. Felszállt a repülő. Nem a családjára, munkájára gondolt, a merülés pillanatait hívta elő. Múzeumok falain lógó műalkotásokról jó tanulmányokat tud írni, de most úgy érzi, éppen ezért hagyta el a jelenben létezés képessége. Kockázatos, testi és lelki kihívást igénylő sportokba kellene belevágni, amik bizonytalanná teszik a holnapot. Jó volt a hosszú repülőúton becsukott szemmel elképzelní egy veszélyes kalandtúrát, szárguldást keskeny szerpentinén, vágatát a tengerpart fővenyén... Kilépett a repülőből, és hideg szél csapott az arcába, alig kapott levegőt. Esett a hó.

MOZDULNAK, DÖRÖMBÖLNEK

Gigantikus, lomha angyalok
mozdulnak a Galaktikával.
Amióta én is az vagyok,
akinek gondoltál,
látom őket.
Kozmikus méretű csillagködpaloták
sugárzó plazmakapuin,
kizárt kérébók dörömbölnek.

IDILL

Néha már keresem.

Sétálok borostyánsárga
kavicsszőnyeggel borított
ösvényeken.

A napok egyformasága
acélkék változatlanság,
fényből faragott emlékművük,
szabadság, ablakkeretbe zárva.

Boldogsághormon-pótló napirend,
nyomelemekben gazdag vasfegyelem,
közepette menetrendszerűen
jön szembe velem, kéz a kézben,
múlt és jövő, édes kettesben,
mégis egyedül vagyok jelen.

Körül vesznek hajdani
szerelmesek suttogó titkai,
a beszélgetésüket őrző padok egyikén,
eufóriával, hajnali madárcsicsergésben
és alkonyatra megérkező derűvel.

Ez a magány.

Időutazók ritkán járnak erre,
mély hallgatásba burkolódnak,
megpihennek, úgy fél órára,
azon a padon, amelyen az elfelejtett
szerelmespárok csókolóztak egykor,
utána onnan indulnak tovább.

Borostyán őrzi utolsó, itt maradt,
megkövült mozdulatuk.

Idilli, sárga avarszőnyeg
takarja el a feltörhetetlen
belső világba vezető ösvénykaput
az illetéktelen szemek elől.

Minden üres fenyegetés
kiszorul, mert aki nem fél,
tudja, hogy kívül csupán
látszólag tágasabb.

Mert a semminek nincs térfogata,
helyet foglalni nem képes,
tulajdonjoga sosem volt létező.

az inas ásít(t)

Kérem! Az érem másít(t).
 Oldalán édes Enn, várjon!
 Ege hús anilin
 s van Ilin anyatejegy.
 Lord Byron tárjon fel mindent,
 férjből feleséget,
 lélekbúvárnak eleséget,
 amiből tanulmány lesz,
 melyet unalmányában s(z)enki s(z)em olvas(z),
 csak egy szarvas bög, mert
 „marhák között csak a bögést tanulja meg az ember”.
 Omló komló és ömlő kömlő.
 Vizekben izeg mindenféle rongy ok,
 hogy a toprongyok kifújják.
 Nem tudják, még ég-e?
 Végtelen, hisz nem volt kezdete,
 így * soha sincs vége

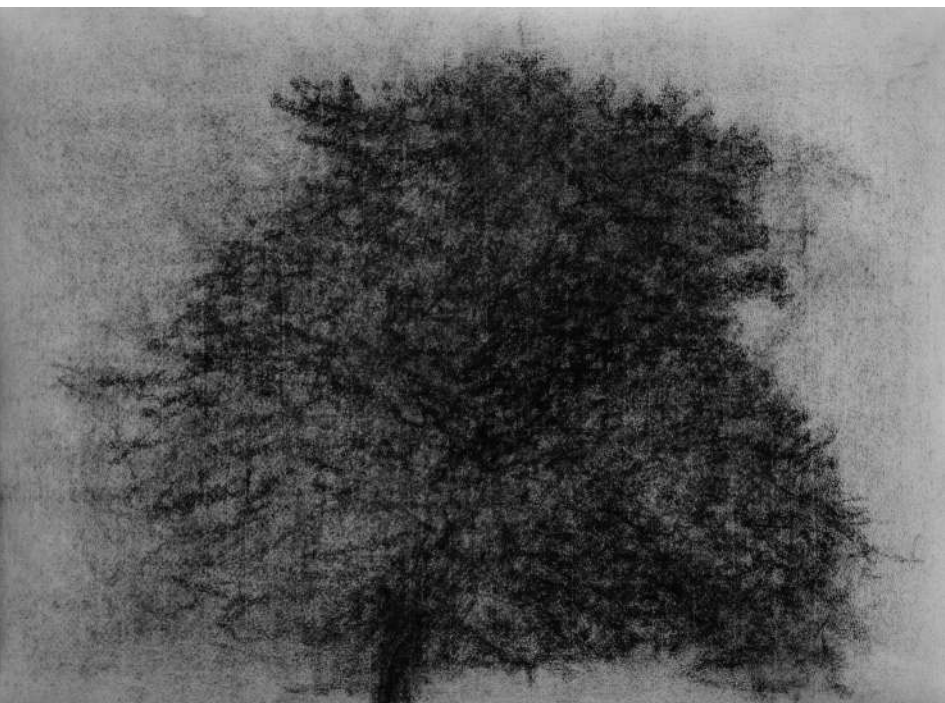
dukay barnabás

* pl.: a hülyeségnek

UTOLSÓ CSENFOKOZATOK

Király Gyurinak

Az utolsó, megfestetlen akvarell-csendélet már végleg a csendé lesz.
Az utolsó fekete-fehér grafika halványuló fája bokáig belesüllyed,
elmerül az idő szürkületkor felhabzó, sűrű ködtengerébe.
Az utolsó olajfestmény alkonyatkék műteremcsendje
zeneként szólal meg halkán, de kikapcsolhatatlanul.

Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT. és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő: jasz.attila@ujforras.hu)

PAPP MÁTÉ (költészet rovat, zene online rovat)

REICHERT GÁBOR (főszerkesztő-helyettes, kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)

SZÉNÁSI ZOLTÁN (próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv

SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

HEGEDŰS GYÖNGYI, KAKUK TAMÁS, MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR,

SOPOTNIK ZOLTÁN, SZILÁGYI MIHÁLY

Online

PAPP MÁTÉ, REICHERT GÁBOR, SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BARI KÁROLY, BUJI FERENC, DUKAY BARNABÁS, GERLÓCZY GÁBOR,

KELÉNYI BÉLA, KRULIK ZOLTÁN, MUZSNAY ÁKOS, TOLNAI OTTÓ, URI ASAF

Korábbi főszerkesztők: PAYER ISTVÁN, MONOSTORI IMRE

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT

JÓZSEF ATTILA MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvan kilencben

Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 10 000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja TMJV József Attila Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a BD Sollers nyomdájában Tatán.